UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE LITERE ȘI FILOSOFIE

Dlui Domnului profesor C. C. Giurescu,
vechiului prieten cu urări de Sf. sărbători
și omagiu –
2 Aprilie 1942. Șt. Ciobanu

ȘTEFAN CIOBANU

ISTORIA LITERATURII ROMÂNE VECHI

III

curs

1940 — 1941

ISTORIOGRAFIA

Istoria literaturii noastre vechi, ca şi istoria literaturilor tuturor popoarelor creştine, este adânc pătrunsă de ideea religioasă. Caracterul acestei literaturi, după cum am putut constata la cursurile mele din ultimii doi ani, este aproape exclusiv religios. Este şi natural, căci întreaga noastră cultură spirituală şi materială se desvoltă sub cupola bisericii. Sub îndemnul bisericii se fac cele dintâi traduceri, pentru a se putea înţelege sensul adevărat al Sfintei Scripturi. Biserica stimulează apariţia numeroaselor texte religioase, îmbogăţind prin aceasta tezaurul spiritualităţii noastre naţionale cultivând şi perfecţionând mijloacele şi puterea de exprimare a limbii noas-

tre literare şi făcând coesiunea între părţile răzleţe ale poporului nostru împrăştiat de către destinele istoriei. Iar în ordinea materială sub tutela bisericii se desvoltă arhitectura şi artele noastre plastice. Intr'un cuvânt, biserica noastră ortodoxă patronează întreaga operă de naţionalizare a vieţii noastre culturale.

Paralel cu literatura noastră pur religioasă, se desvoltă şi literatura profană: fel de fel de pseudo-ştiinţe, - cărţi de astrologie, de aritmetică, de cosmografie, ştiinţi naturale, etc. Trecute prin concepţia de viaţă a Evului mediu, şi aceste ramuri ale vieţii sufleteşti sunt supuse comandamentelor religioase; şi aceste scrieri sunt pătrunse de ideea religioasă. Chiar cele mai aride ştiinţe, cum este de exemplu, aritmetica, este pusă şi ea în serviciul credinţei, aplicându-se la explicarea simbolicei creştine.

Am mai subliniat în altă parte că întreaga noastră cultură, la începuturile ei şi în primele

secole ale vieții istorice a poporului nostru, este determinată de influențe venite din afară; cu alte cuvinte, cultura noastră la început a avut un "caracter de împrumut".

Același caracter l-au avut și începuturile culturale ale tuturor popoarelor civilizate. Cultura antică a Grecilor se adapă din izvoarele culturilor popoarelor Orientului; Grecii, la rândul lor, transmit bogățiile culturale moștenite, individualizate și îmbogățite la ei, Romanilor. Acești din urmă alimentează prin cultura lor viața culturală a popoarelor apusene. Iar Bizanțul, care prin sinteza culturilor Orientului, cu a Grecilor și Romanilor, crează o cultură nouă ca spirit și ca formă, transmit această cultură popoarelor din Orientul Europei. Fiecare cultură însă își are imprimată pecetea geniului poporului, unde ea se desvoltă și se perfecționează.

Prin situația sa geografică și prin fatalitatea istorică, poporul românesc de origine apusea-

nă a fost silit la început să se desvolte în raza culturii bizantino-slave ortodoxe. Am putut însă constata, că după căderea imperiului bizantin puterea lui de influență a scăzut considerabil, și pe măsură ce Apusul european face progrese mari în domeniul culturii spirituale și materiale, poporul românesc este atras încetul cu încetul în raza acestei culturi. Infiinţarea tipografiei, infiltrarea unor scrieri, a căror formă se perfecţionează în Apus, introducerea unor forme sociale, fie prin Ardeal, fie prin intermediul Sârbilor apuseni, fie prin Polonia, denotă că în secolul al XVI-lea și în special în prima jumătate a secolului al XVII-lea, în orientările noastre culturale, se produc mari schimbări. Poporul românesc intră într'o epocă de prefaceri mari. De aici înainte, viaţa noastră culturală se desvoltă în legătură cu mişcările culturale din Apusul Europei. Marile curente ale culturii apusene se succed în viaţa

noastră culturală, ca la toate popoarele tinere, cu oarecare întârziere. Scholasticismul, care se manifestă în unele forme literare şi în deosebi în scrierile lui Nicolae Milescu şi ale lui Dimitrie Cantemir, umanismul, ce se manifestă în cultura clasică şi spiritul critic al scriitorilor noştri laici şi bisericeşti din secolul al XVII-lea, sunt reflexe întârziate ale curentelor din Apus.

Viaţa culturală a poporului românesc va străbate epoca pseudo-clasicismului rece, a sentimentalismului preromantic, a romantismului, a naturalismului, - până la curentele moderniste de astăzi; toate aceste curente mari ne vor veni din Apus cu întârzieri mai mari sau mai mici. Aceste mişcări străine se asimilează şi se prelucrează, de către poporul românesc; caracterul culturii noastre se individualizează, cultura îşi capătă trăsăturile ei specifice naţionale.

Secolul al XVII-lea, considerat ca epoca de aur în literatura noastră veche, se caracterizează

printr'o intensă operă culturală. In această epocă de largă răspândire a cărții, se înfăptuește marea operă de naționalizare a vieții culturale religioase, se desvoltă o foarte bogată literatură bisericească, care culminează cu monumentala Biblie dela 1688.

In acest veac, după cum am putut constata în altă parte, se traduce și se răspândește aproape întreaga bogăție a literaturii creștine, se fac încercări de creație proprie în acest domeniu, cum este cazul mitropolitului Dosoftei, și poate și a lui Varlaam.

In secolul al XVII-lea se transplantează o întreagă literatură de fel de fel de povestiri religioase, de vieți ale sfinților, de cărți cu conținut moral-creștinesc, de istorii, o mulțime de scrieri apocrife și profane. In societatea românească încep să pătrundă idei și deprinderi noui. In rând cu bibliotecile mânăstirești și ale eparhiilor noastre, apar și biblioteci particulare, cum a fost

acea a lui Udrişte Năsturel, Stolnicul Cantacuzino şi altele. Se simte nevoia de şcoli, care se înmulţesc. Ideea unităţii de neam şi a originei latine a poporului nostru sunt idei,care circulă în societatea românească.

Admiraţia lui Gr. Ureche şi Miron Costin pentru formele de ocârmuire apusene este o idee cu totul nouă, care desigur o împărtăşeau mai mulţi din cărturarii noştri vechi. In toată viaţa spirituală a poporului românesc se simte un suflu nou.

Nicăeri însă nu s'a răsfrânt cu o putere mai mare geniul creator şi individualitatea neamului românesc, ca în istoriografia noastră din secolul al XVII-lea. Operele cronicarilor noştri din acest veac, prin forma şi prin conţinutul lor, sunt o apariţie cu totul neaşteptată în viaţa noastră culturală. Dacă ar fi să facem o comparaţie între letopiseţele noastre şi cele ale vecinilor noştri cu o cultură mai veche, poate numai Polonezii, la

care acest gen ajunge la o mare perfecţiune în acest veac, ne-ar depăşi.

Istoriografia popoarelor slave ortodoxe rămâne în urmă. La Ruşi, de exemplu, până la apariţia „Sinopsisului" lui Ionochentie Ghizel (1674), a existat o vastă literatură istorică; dar această literatură este lipsită de măsura, de originalitate, de sinceritate şi simplicitate; suferă de un hiperbolism şi de tendinţe exagerate, şi pe lângă caracterul ei vădit compilativ, ţine mai mult de modelele bizantine.

Cronograful lui Mihail Moxalie

Inainte de a trece la cronicile noastre originale, vom înregistra câteva scrieri cu caracter mai mult sau mai puţin istoric, cari au fost traduse şi au avut o foarte mare răspândire în literatura noastră din secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea. Circulaţia mare a cărţilor de aşa natură se dato-

reşte caracterului lor popular.

Această literatură, deşi tradusă, a avut o importanţă foarte mare pentru Români; ea cultivă gustul pentru a cunoaşte trecutul, sentimentul iubirii de carte, de lectură. Asimilarea acestei literaturi de către cărturarii noştri stimulează şi interesul pentru istoriografia noastră. Dealtfel,în literatura românească veche a existat o tradiţie istoriografică încă din epoca dominaţiei culturii slave, din secolul al XV-lea şi al XVI-lea.Această epocă a lăsat, după cum se ştie, o strălucită literatură istoriografică în limba slavă, un însemnat număr de cronici cu privire la trecutul Ţărilor româneşti, în parte originale, în parte compilative, după izvoarele slavo-bizantine. Deasemenea, sunt indicaţii, că în ţările locuite de Români încă în secolul al XVI-lea, se copiază în slavoneşte şi unele cronografe de origine grecească, cum este aceia a lui Constantin Manasses.

Seria scrierilor de aşa natură în limba românească se începe cu cronograful lui Mihail Moxa sau Moxalie. Numele acestui cărturar muntean, care a activat în Muntenia în prima jumătate a secolului al XVII-lea, se găseşte în epilogul „Pravilei",tipărite la Govora în anul 1640 sub domnia lui Matei Basarab.

Aici Mihail Moxalie apare ca traducător al „Pravilei" din limba slovenească în limba românească (I.BIANU şi N.HODOŞ, Bibliografia românească veche. Vol. I,p.113).

Se bănueşte, că „Pravila", păstrată într'un manuscris din sec. al XVII-lea, în Bibl. Acad.Române, ar fi autograful lui Mihail Moxalie (Bibl. Ac. Rom. Man., cota 2471). Acestui cărturar aparţine şi un cronograf scris în limba românească în anul 1620.

Cu altă ocazie, am relevat faptul, că în literatura bizantină iau naştere un fel de istorii

universale populare cu tendinţe moral-religioase, numite cronografe, care se începeau cu facerea lumii, expuneau pe scurt istoria biblică, amestecată cu ştiri din mitologia Grecilor; se făcea deasemenea istoria Asiriei şi Babilonului, trecând pe urmă la istoria Grecilor, Romanilor şi a Bizanţului.

Aceste cronografe, scrise într'un stil retoric, au avut câţiva reprezentanţi străluciţi, cum au fost Ioan Malala, Gheorghe Amartola şi Constantin Manasses, cel mai popular dintre cronografii bizantini. Cu timpul, aceste scrieri se amplifică cu ştiri noui, se prelucrează atât în Răsăritul, cât şi în Apusul Europei, introducându-se în ele şi ştiri istorice, cari priveau ţările pentru cari erau destinate.

In compoziţia cronografelor, pe lângă ştiri istorice, adeseaori fanteziste, necontrolate şi anecdotice, intră şi opere cu caracter de imaginaţie, cum este istoria Troei, Alexandria istoria Sf. Constantin şi Elena, precum şi diferite învăţături

moral-religioase. In unele din aceste scrieri găsim şi ştiri din cosmografie, listele împăraţilor din cele patru împărăţii, lista patriarhilor biblici şi ecumenici, listele sultanilor şi a diferiţilor regi, fel de fel de cronologii. Iar la ştirile cu privire la împăraţii Romei, din epoca lui Hristos, se dau şi ştiri din Evanghelii cu privire la viaţa pământească a Mântuitorului. Era un fel de enciclopedie cu caracter istorico-religios. Forma lor narativă, populară, care pierde din retorismul vechilor cronografe, materialul variat şi accesibil pentru mintea înclinată spre minune şi spre ceea ce atinge sentimentul religios, asigură o popularitate mare acestor scrieri.

Opera lui Mihail Moxalie s'a păstrat într'un singur exemplar în biblioteca muzeului Rumeanţev din Moscova, Manuscrisul a fost cumpărat la Bucureşti de către slavistul rus V.Grigorovici,care cutreiera ţările balcanice, pe la jumătatea secolu-

lui al XIX-lea, achiziţionând prin toate mijloacele cărţi vechi şi manuscrise. O parte din textul manuscrisului a fost publicat de către acelaşi Grigorovici, în anul 1854. (V.GRIGOROVICI, „O Serbii v ·ia otnoşeniah k sosednim derjavam, Cazani. 1859, pp. 5-45).

După o copie făcută de către Gr.Tocilescu, B.P.Hasdeu a dat la iveală întreg textul, însoţindu-l de un istoric şi de note explicative (B.P.HAJDEU, Cuvente din bătrâni. Vol.I, pp.313-443).

Din cuprinsul unor note ar reieşi că manuscrisul a aparţinut mânăstirii Bistriţa din Muntenia, unde îşi făcea, probabil, călugăria Mihail Moxa. El scrie această lucrare din îndemnul „episcopului de "Răbnic" (Râmnic) " Teofil, devenit mai târziu mitropolit al ţării şi colaborator al lui Matei Basarab. Manuscrisul are următorul titlu: „De începutul lumii". Cartea se începe cu următoarele cuvinte introductive:

„Suflet tinâiubâ (traducerea cuvântului slavonese „sebealiubivâi"- iubitor de sine), avuţie socoteaşte-şi de-a pururea o pohteaşte, iarâ tu, suflet împărătesc, de a pururea însetoşezi cu mintea, ca să afli învăţătura cărţilor şi dentrânsa cu dulceaţâ să te adăpi; şi întrebi să ştii: carii au domnit dentâiu şi până unde au ajuns, şi cum au împărăţit şi câţi ani"...

Se începe cu zidirea lumii şi se expune foarte pe scurt istoria biblică până la potop. Urmează împărţirea „năroadelor" după fiii lui Noe şi istoricul celor patru împărăţii din Vechiul Testament; mai departe se face istoria Bizanţului cu luarea Constantinopolului de către Turci şi se termină cu anul 1489. Se dau şi ştiri destul de amănunţite cu privire la istoria Bulgarilor şi Sârbilor.

Despre Ţările Româneşti autorul abia aminteşte; astfel, sub anul 1359 se spune: „Atunce s'a început a se descăleca ţara Moldovei"; - în altă par-

te se spune că între Slavi ar fi fost şi "Rumâni", sau "Rumânii munteni".

Despre originea Românilor, Moxalie nu are nici un fel de cunoştinţe, căci redând istoricul „împărăţiei lui Traian", după versiunea lui Manasses, el nu aminteşte nimic despre descălecatul lui în Dacia. Sub anul 1105 Mihail Moxalie arată că a tradus "dentr'alte cărţi slavoneşti pre limba noastră vieţile şi petreacerile împărăteşti ce au fost de începutul lumii până la Mihail feciorul Ducăei. Atunci au fost numărul anilor 6613. Ce cum nu poţi ajunge năltul ceriului, nice adâncul pământului, nice marginea lumiei, şi cum nu se pot număra stealele ceriului, nice nâsipul mării, aşa nu se poate afla adâncul scripturilor" (cit. după B.P.Hasdeu).

Incă B.P.Hasdeu a atras atenţia că opera lui Moxalie ar avea ca izvor cronograful lui Manasses în redacţie slavonească, care a fost redată în limba românească într'o traducere liberă. Iar slavistul Grigorovici credea,că, cronograful ar fi de

origine sârbă. El se bazează pe faptul, că istoria Bulgarilor se oprește la anul 1413,pe când acea sârbească continuă mai departe (Op.cit.).

Intr'un studiu mai recent M.Ștefănescu (MARGARETA ȘTEFĂNESCU, Cronica lui Manasses și literatura româno-slavă și română veche. Iași, 1927), făcând unele colaționari de texte din cronograful lui Manasses și din lucrarea lui Moxalie, dovedește că în această din urmă lucrare se repetă pasagii întregi din Manasses. Moxalie însă se folosește și de alte izvoare, așa că cronograful lui ar fi o "compilație conștientă" din mai mulți autori. Autoarea remarcă faptul, că stilul cronografului lui Moxalie este mai puțin înflorit.

Desigur că, opera lui Moxalie are ca izvor cronograful lui Manasses, însă amplificat de către cărturarii slavi din Sudul Dunării cu știri noui, în special,cu privire la "împărățiile" slave din Peninsula balcanică. Și traducerea s'a făcut de pe un

izvod sârbesc,dat fiind faptul, că cronograful dă o deosebită atenţie istoriei Sârbilor.

O „compilaţie conştientă" în cazul de faţă este exclusă,pentru motivul că un călugăr român,cunoscător al limbilor slave, nu putea să nu cunoască şi ceva din istoria Românilor; cele vreo două-trei menţiuni în treacăt despre "Rumâni" pot fi datorite originalului slav.

Cronograful lui Moxalie este o simplă traducere din limba slavă, de pe o redacţie sârbească, al cărui original nu s'a găsit. Limba în care este scris cronograful este frumoasă, expresivă, deşi conţine multe slavonisme.

Redăm un fragment din cronograful lui Moxalie despre „Impărăţia lui Traian", caracteristic pentru limba traducerii lui.

„Pusese în scaun de împărăţia Traian,voinic şi brăbat viteaz şi răbduriu întru judecată şi derept şi nefăţarnic. Acesta plecă cerbicia Eghiptea-

nilor și birui trufia Turcilor, și în puțină vreame de marginea pământului până în marginea o primbla, și toți înălțații supt sabia Râmului curând plecă. Acestuia îi părea rău de ceia ce păția rău și-l durea inima de ceia ce bolia, nemearnicii-i miluia ții și-i dăruia și răbda multe hule omeneștii acesta încă zicea, cade-se împăratului a se asemena cu răbdarea lui Dumnezeu; deci naintea a toată curtea deade-și sabia goală în mâna pârcălabului și-i zise...." (B.P.HASDEU, Op. cit.,p.360).

Un alt fragment:

„De începutul râmlenilor. Să începem a scrie de-acum tăria și putearea Rumânilor (sic!),de unde s'au început și au ținut pământul tot și țări. Deci, după prada Troadei Enia ginerile lui Priam craiu s'au scăpat, sau-l de slobozise ascianii, el se mută cu toată ruda lui,cu toți scăpase, în țara Veneției..." (Ibid.,p.354).

CRONOGRAFUL TIP DANOVICI.

Cronograful lui Mihail Moxalie din anul 1620, păstrat într'un singur manuscris, poate o copie mai târzie, n'a avut nici un fel de răspândire. Acest fapt nu denotă însă, că în Țările Românești a scăzut interesul față de asemenea scrieri. Din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și din secolul al XVIII-lea s'a păstrat o întreagă literatură de scrieri quasi-istorice, traduse din diferite limbi.

Cu toate ca această literatură a jucat un rol incontestabil în formarea sufletului păturei mai conștiente a societății românești și contribuie la formarea sentimentului istoric, ea aproape n'a fost cercetată, și deaceea este greu să stabilim ceva definitiv în cursul nostru de istorie a literaturii.

Intre cronografele traduse, cari au avut o

mare circulaţie în literatura noastră din secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea, cel mai însemnat şi poate cel mai vechiu, este cronograful, aşa zis, tip Danovici. Unele din manuscrise ce se găsesc în Biblioteca Academiei Române (cctele 86,108,1489) au păstrat numele traducătorului, care este logofătul Pătraşcu Danovici din Moldova.

Astfel, într'un manuscris din secolul al XVIII-lea, sau chiar poate al XVII-lea (N 86) (manuscrisul este datat cu anul 1689; data însă poate să fie copiată cu întreg manuscrisul în secolul al XVIII-lea), se indică următoarele: „(Pre)pusă această carte de pre limba grecească pre limba de înţăles rumânească. Scrisă de mine gresnicul (păcătosul) şi plecatul tuturor Pătraşcu Danovici ce am fost odată supt vlastia luminatei şi blagoslovitei domniei Moldovei logofăt al treilea şi gramatic de scrisoare grecească".

Profesorul N. Iorga identifică numele lui Petru Danovici cu acela lui Petraşcu Danolovici,

care este amintit într'un act dela 26 Februarie 1662 şi care a ocupat postul de al treilea logofăt în Moldova (N. IORGA, Istoria literaturii româneşti. Vol.I, Bucureşti, 1925,p.311).

Acest cronograf atrage de mult atenţia cercetătorilor istoriei literaturii, însă lucrări ceva mai serioase apar abia în ultimul timp. Majoritatea cercetătorilor se ocupă de cronografe în legătură cu unele legende, care intră în compoziţia unora din cronografe.

In general, de cronografele noastre şi de originalele lor, se ocupă învăţaţii germani Schuchardt şi Prächer, precum şi profesorii ruşi Istriu şi Şahmatov. Iar în literatura noastră contribuie la cercetarea cronografelor I. Sbiera, M. Gaster, N.Iorga şi N.Cartojan. Regretatul profesor Dem. Russo (DEM.RUSSO, Elenismul în România, Buc., 1919), stabileşte originea celui mai răspândit cronograf în literatura românească,despre care am amintit mai sus.

De curând un elev al prof. D.Russo, și anume Iulian Ștefănescu, mort și el, a lăsat un studiu neterminat asupra cronografelor sub titlul: "Cronografele românești de tipul Danovici" (Revistă istorică română. 1939. Vol. IX,pp.1-77).

Acest studiu aduce o contribuție foarte prețioasă la lămurirea chestiunii originei, caracterului și răspândirii cronografului tip Danovici.Concluziile la care ajunge Ștefănescu se rezumă la următoarele: cele 26 de manuscrise, aproape toate din Biblioteca Academiei Române, pe care le-a cercetat, derivă direct sau indirect dintr'un singur manuscris (N 3517) care ar fi cel mai vechiu, și se împart în cinci familii; la baza acestei împărțiri servesc unele particularități mai mult ortografice, amplificări, interpolări și prescurtări. Traducerea ar fi fost făcută de persoane diferite. Traducerea cronografului, judecând după unele date din unele din còpii, ar fi fost făcută în secolul al XVII-lea.

Cu privire la provenienţa cronografului tip Danovici s'au emis mai multe păreri. Unii consideră această lucrare, ca lucrare originală (M.Eminescu); alţii cred că manuscrisul ar fi o compilaţie din opere greceşti şi slavoneşti (M. Gaster); iar unii din cercetătorii noştri au emis părerea, că această operă este o traducere din cronograful neogrec al mitropolitului Dorotei de Monembasia. Profesorul Dem.Russo pune capăt discuţiilor în această chestiune, stabilind că cronograful tip Danovici îşi trage originea dintr'o contaminare a textelor cronografului lui Dorotei de Monembasia, cu un cronograf ceva mai nou a lui Matei Cigala (D.Russo,op. cit.).

Opera lui Dorotei de Monembasia apare la Veneţia în anul 1631 („βιβλίον ἱστορικὸν" etc.). Ea se începe cu zidirea lumii, face istoria Evreilor după izvoarele Bibliei, a Asirienilor,Perşilor, Grecilor, Românilor, Bizantinilor şi Turcilor, până la domnia sulfanului Murat al III-lea.

Este o compilaţie la baza căreia stă cronograful lui Constantin Manasses.

Cât priveşte cronograful lui Matei Cigala, preot din Veneţia, ea apare în anul 1637 în acelaş oraş („Νέα σύνοψις ",etc.). Cigala împrumută din opera lui Dorotei de Monembasia "sute de pagini", cu adăugiri şi omisiuni; în ordinea materiei în care sunt aranjate la Dorotei până la anul 1392; dela această dată, el dă o desvoltare mai pe larg istoriei politice din Turcogrecia, utilizând pentru această materie şi alte izvoare. Această istorie se termină cu anul 1624. Cu această dată se termină cronograful propriu zis, după care "urmează mai multe capitole care n'au legătură directă cu el" (I. Ştefănescu, Op.cit.,p.14).

Traducerea cronografului românesc tip Danovici s'a făcut după opera compilativă a lui Cigala cu contaminări din Dorotei de Monembasia. Se susţine că textul lui Danovici a fost tradus, după unii cercetători, direct din limba neogreacă (M.

Gaster, I.Sbiera, D.Russo, N.Cartojan). Alții presupun un intermediar slav de pe care s'a făcut traducerea (I.Bărbulescu, Gaster). Iulian Ștefănescu, care constată mai multe slavonisme în cronograful tip Danovici, aduce unele argumente noui, susținând părerea că acest cronograf a fost tradus direct din limba grecească.

După cum vedem, din cele expuse mai sus, studiul neterminat al lui Iulian Ștefănescu, lămurește până la un punct oarecare unele probleme în legătură cu cel mai popular cronograf în literatura românească. Nu este pe deplin elucidată chestiunea, dacă cronograful tip Danovici a fost tradus direct din grecește sau printr'un intermediar slav. Argumentația lui Ștefănescu, în favoarea primei ipoteze, nu este pe deplin suficientă. Este drept, acest cronograf n'a avut o răspândire prea mare în lumea slavă. Pe de altă parte, cronografele Slavilor, fie a celor de Nord, fie a celor dela Sud de Dunăre, sunt de obiceiu completate cu știri cari privesc istoria

lor.

Astfel, cel mai autorizat cunoscător al cronografelor rusești, prof. A.A. Șahmatov, împarte cronografele rusești în trei redacții: una dela 1512, care conține știri din cronografele grecești amplificate cu știri împrumutate din letopisețele rusești, știri cari privesc istoria Rușilor; o alta dela 1617 care pe lângă istoria biblică și a împărățiilor, conține și știri scurte din istoria popoarelor apusene, luate din cronicele poloneze, în special din Martin Belschi; și a treia, acea din anii 1620-1644, o prelucrare a cronografelor în sens rusesc, cu o mulțime de povestiri din istoria rușilor. Cronografele sârbești înglobează în materia cronografelor de origine greacă știri din viața eroilor lor naționali, ca viața lui Sava, a lui Ștefan Lazarovici (A.A. ȘAHMATOV, K voprosu o proishojdenii hronografov. Sbornic vtorogo otdělenia Imperat. Academii Nauc. Tom. LXV. St. Petersburg, 1899).

Totuși, au fost semnalate câteva manuscrise

slave a cronografului lui Dorotei de Monembasia,traduse în secolul al XVII-lea; unul din ei a fost tradus din grecește în anul 1665 (I. ȘTEFANESCU, op. cit.,p.12), de către cunoscutorul cărturar Arsenie Grecul (Suhanov), care prin anii 1649 și 1651, făcând o călătorie în Orient, a vizitat și Țările Românești, unde a stat mai multă vreme la Iași și Târgoviște.

Versiunea lui Arsenie Suhanov a fost utilizată de către un alt cărturar rus, mitropolitul Dimitrie de Rostov în cronograful său, care a fost tradus în limba românească în secolul al XVIII-lea.

Se naște întrebarea, oare logofătul Petru Danovici nu putea să facă cunoștință cu cărturarul rus, care a stat câtva timp la Iași?

Se pare că a existat și traduceri din Matei Cigala. In ce raporturi s'ar găsi aceste traduceri cu versiunile românești este greu de făcut vreo presupunere, pentru motivul că nu le avem la îndemână.

Cercetând în mod sumar manuscrisele cu cro-

nografele tip Danovici, am putut face unele constatări. La cele 26 de manuscrise consultate de către Iulian Ştefănescu, se mai pot adăuga încă 4, pe cari le-am găsit în colecţia Academiei fondul Gaster, şi anume: manuscrisul N 12 din anul 1783; manuscrisul N 9 din aceeaşi colecţie, cu ilustraţii, scris de către Constantin Săidacarul, manuscrisul N 2572 din anul 1820 şi manuscrisul N 48 din B.A.R. din anul 1785 copiat de către diacul Constantin Veisa.

Ceea ce te surprinde în traducerea cronografului tip Danovici, este mulţimea de slavonisme, care nu sunt atât de caracteristice chiar pentru traducătorii din slavoneşte din această epocă. Nu numai forma slavă a numelor proprii semnalate de către Ştefănescu; în aceste manuscrise se găsesc citate întregi, uneori de două-trei rânduri din sfânta scriptură, rămase netraduse.

In manuscrisul, de exemplu, N 3517, la f. 257 citim: "Ublaji gospodi blagovoleniem tvoim

Siona i da săzijdutsia Steni Ierusalimschia". Uneori se găsesc şi rugăciuni mici ("Sfinte Dumnezeule") redate tot în limba slavă . Este greu de presupus, că numeroasele citate din Sfânta Scriptură sau rugăciunile, traducătorul le-a scos din alte cărţi, sau le-a scris din memorie, căci el nu le-a avut în contextul originalului. Iar cuvinte ca "gresnicul", "Dosca", "Vlastia", "Samoderjet", "bagoliubeţii", nu se întrebuinţează în textele din secolul al XVII-lea şi aveau echivalente în limba românească, deasemenea cuvintele compuse, pe care autorul nu le poate traduce, sunt redate în întregime. O cercetare mai amănunţită asupra limbii, care între altele nu este egală în întreg manuscrisul, ar duce poate la concluzia, că traducătorul într'adevăr s'a folosit de un text slavonesc, aşa cum presupun unii cercetători. Pe de altă parte, se pare că avem de aface nu cu o traducere, acea a lui Danovici, ci cu două. Mai constatăm că foarte puţine din toate aceste manu -

scrise sunt perfect asemănătoare între ele ca limbă şi uneori ca redacţie mai scurte sau mai întinse. Aceasta se poate pune pe socoteala copiştilor.Structura frazei câteodată este cu totul alta, detalii întregi sunt omise. Manuscrisul din Biblioteca Academiei Române, No.48, este o altă traducere, după o redacţie ceva mai scurtă, după cum se va vedea dintr'un fragment pe care-l vom da mai jos.

Conţinutul cronografului tip Danovici, care după cum am menţionat mai sus nu este asemănător în toate manuscrisele, se poate vedea din prefaţa cărţii, acolo unde ea s'a păstrat.

Iată cum sună prefaţa în manuscrisul Bibliotecii Acad. Rom. Nr.86:

„Strângere noaâ să chiamă aceasta întru care sânt scrisă multe luate şi adunate deîntru multe cărţi ce spune întru însa dela zădirea lumii până întru aii ceşti mai de apoi depre acum; şi pentru împăraţii creşcinesti şi blagocestivi, cum au împă-

rățit și pentru patriarșii Țarigradului pre rând care cum s'au cumpătat viiața și scaunul și înpărații și patriarșii. Așijderea spune și pentru cum au luat Turcii Țarigradul dela împărații creștinești și câtă robie au făcut Turcii în Țarigrad, și apoi câți împărați Turci au înpărățit...izvodiți dintr'o carte ce se chiamă Turcogrecia...Așijderea mai iaste într'această carte...și despotația sfântului Sil - vestru popa de Răm", etc.

Cu toată abundența de slavonisme, limba traducerii lui Danovici este expresivă și plină de vigoare. Redăm un fragment din manuscrisul Academiei Române No.3517:

„Impărăția lui Traian. Glava 91. Pre după săvârșirea lui Nerva, împărați Traian, și era un om foarte viclean la inimă și sămălăitoriu, iară la județ foarte era tare și drept, câtă nice mitelor nu se potrivea nice voia nimărui nu veghea, ci foarte făcea giudeț cu direptul măcar a bogat, măcar a să-

rac, cât chiar de ar fi fost singur frate său.Acest împărat au înfrânt putearea partilor carii dobândise supt vlastia lor împărăţia persilor şi tot Răsăritul. Iară împăratul acesta Traian s'au sculat cu oşti greale dela Răm ş'au mărs asupra Partilor şi lovi can fără veaste şi foarte le deaderă războiu reapede şi-i tăie foarte asuprit şi le sparsă ţara şi-i robi şi-i feace ca mişel de dânşii şi scoase acea parte de pământ de supt mâna lor şi era supt poronca împăratului Traian; şi să întoarsă împăratul la Răm cu izbândă mare şi toate oştile era voioşi, că să împensă de toate. Iară într'o zi, şezând împăratul la masă cu toţi boiarii, au smult (sic), o sabie den teacă şi chemă pre armaşul său şi-i zise" ...(f.1632).

Redăm şi un fragment din manuscrisul Academiei Române No.108:

„Statu împărat Sălim om fiind de vârstă.Iar în al patrule an de împărăţia lui, făcut-au vrajbă cu Veneţianii şi ridică armată mare fără samă până

în trei sute de catarge cu mamne"...

Am subliniat în altă parte că manuscrisul N. 48 (B.A.R.) este o nouă traducere. Reproducem pasajul despre Traian din acest manuscris:

„Traian împărat era drept şi nefăţarnic la giudecăţi, acesta împărat au învins putearea Parfilor, care dobândisă împărăţia Perşilor şi tot răsăritul, iar Traian împăratul mergând cu oştile rămleneşti au bătut pre Parfi şi-i robi şi supuse acele ţari cu putearea împărăţiei sale ca un viteaz. Iar într'o zi făcând masă mare când era toţi boerii şi norodul adunat, au scos o sabie din teacă şi dându-o în mâna unui armaş al său îl învaţă"... (M-sul N.48, f. 9/v).

Deosebirea între textul manuscrisului N.48 şi celălalt grup, care ţine de manuscrisul N.3517, se vede şi din următoarea colaţionare de texte (Despotaţia Sf. Silvestru):

Manuscrisul N.3517
(cel mai vechiu, sec.al XVII-lea)

„Când fu în patrusprezece ani de împărăția samoderjățului Constandin marelui împărat, iară jidovii cari locuia în Răm văzând pre împărat că are liber și mare și osârdie către sfântul Silvestru popa de Răm, se strânseră toți dascalii cei den pravilă învățați de împrenă cu Zamvrii vrăjitorul lor"....

f. 525 v.

Și manuscrisul N.48
Sec.al XVIII-lea

„In al patrusprezecea an împărăției marelui și asemenea cu sfinții apostoli Constandin împărat, jidovii ce era lăcuitori în Răm, văzând pre Constandin împărat că are mare dragoste și osârdie către sf.Silvestru popa de Răm, sau adunat toți dascalii lor cei învățați împreună cu zamvri jidovul vrăjitorul lor"...

f.220 v.

De manuscrisul N . 48 ține și N. 2572, care pare a fi o copie a celui dintâi.

CRONOGRAFUL LUI DOROTEI DE MONEMBASIA.

O răspândire destul de mare a avut un alt tip de cronograf, care, judecând după conţinut, este o traducere de pe una din cele câteva ediţii a cronografului lui Dorotei de Monembasia, care ediţii se deosebeau între ele. Cel mai vechiu manuscris cu acest tip de cronograf, ce se păstrează în Biblioteca Academiei Române sub N.3556, datează din a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Pe marginea de jos a filelor citim următoarele: „Această sfântă şi dumnezeiască carte o am scris eu Drăgoi log(ofăt) sân popa Tatul ot Beazded în zilele bunului şi crăşcinului io Şerban Cantacuzin Basarab Voevod...." a. 7197 = 1687.

Titlul cărţii este următorul: "Adunătură de poveşti începându-se dela zidirea lumii până la împărăţia lui Constantin Paleolog împăratul cel de a-

poi al Romanilor, adecă al Grecilor, asemenea cuprinzând şi de împărăţia Turcilor până acum, asijderea şi pentru Veneţie, când s'au zidit şi câţi domni au domnit întrânsa şi câte cetăţi au luat.Asemenea şi pentru patriarşi şi cum au patriarşit în scaunul sfentei besearicii lui Dumnezeu cel mare".

Se spune mai departe, că opera a fost "adunată" „den multe fealuri de cărţi, ce au fost mai de treabă şi mai cu dulceaţă pre limbe proaste scrise".

Manuscrisul n'are sfârşit. Cartea cuprinde, ca şi în cronograful Danovici, ştiri cu privire la facerea lumii, istoria evreilor şi în legătură cu ea, a Babilonenilor, a Perşilor, a Macedonenilor, cu Alexandru cel Mare, lista împăraţilor, istoria împăraţilor greci, romani, şi bizantini. Impărăţiile urmează cam în aceeaşi ordine, ca şi în cronograful tradus de Danovici. De altfel, în lucrarea lui Iulian Ştefănescu (Op.cit.) se specifică, că în cronograful lui Dorotei, până pe la "anul 1392 ce urmează

în linii generale aceeaşi ordine în aşezarea materiei",pe care o găsim şi la Cigala. Cronografele de acest tip se termină cu un articol despre moartea împăratului Constantin Paleolog , iar evenimentele se descriu până la sultanul Suleman.

Seria articolelor din cronograful tip Danovici, care se încep cu "Despotaţia" papei Silvestru, după care urmează ştiri despre cele şapte soboare, articole cari n'au legătură cu cronograful, - lipseşte din acest al doilea tip de cronograf. In schimb se găsesc alte articole fără legătură cu cronograful. Unele părţi din acest cronograf intră şi în compoziţia unor manuscrise din cronograful tip Danovici (Bibl. Acad. Române N. 4478 şi 3450).

Am putut identifica următoarele manuscrise: N.116 din Biblioteca Academiei Române sub titlul: "Testament adică adunarea istoriilor...scoasă după grecie pă limba rumânească de Grigorie dascal Buza iar acum s'au scris după aceia asemenea din cuvânt

în cuvânt....de cel mai mic Ioniţă sin Constantin.. ..la anii dela mântuirea lumii 1799". Este evident că avem de aface cu o copie; judecând după o notă se pare a fi din anul 1709.

Manuscrisul N. 938 din aceeaşi bibliotecă, cu data de 1810. Este aceeaşi copie. După textul cronografului urmează câteva învăţături scurte, care nu se găsesc în manuscrisul de mai sus ("Despre Adam şi Eva", "Pentru cinstirea crucii", etc.).

Manuscrisul Nr. 65, fondul Gaster dela aceeaşi bibliotecă, fără sfârşit, cu data anului 1778.

Şi tipul cronografului Dorotei de Monembasia a circulat în literatura noastră în două traduceri. Ultimele trei manuscrise (N.116, 938 şi 65 Gaster), formează un grup aparte, o traducere făcută de către dascălul Grigorie Buză. Textul din acest grup de manuscrise este perfect asemănător. Cât priveşte manuscrisul N.3556, textul lui reprezintă o altă traducere.

In notiţa pe care am citat-o mai sus din man.N 3556 se indică,că manuscrisul a fost "scris" de către logofătul Drăgoi. Numele traducătorului nu se indică. Se prea poate, că manuscrisul este o copie, deşi cuvântul "a scrie" nu însemna întotdeauna a "copia".

In acest manuscris se reproduc fraze întregi în limba slavă bisericească, ca şi în manuscrisele tip Danovici. Pe când dascălul Grigorie Buză traduce "din grecie", manuscrisul N. 3556 aproape sigur este tradus din limba slavă, judecând după mulţimea de slavonisme şi pasajii în slavoneşte. Ca să ne convingem că avem de a face cu două traduceri,colaţionăm acelaş pasaj despre împărăţia lui Traian:

Manuscrisul N. 3556	Manuscrisul Nr.116 din grupul celor trei manuscrise
"Şi după aceasta au împărăţit Traian 19 ani,7 luni, 15 zile. Şi era mistreţ la răutate,iar la judeţ era direpţ şi nici	"Apoi au luat împărăţia Traianos şi au ţinut 19 ani şi 7 luni şi zile 15. Acesta au fost urâtor de vicleşug.

în daruri,nici în fată de om căuta,ci numai cu direptul.Acesta Troian au pitulat semenţia parfilor, că aceştia pustiise tot răsăritul,prădând cetăţi şi oraşe.Iar acesta Troian iau bătut şi vene acasă cu mare bucurie. Şi într'o zi şezând cu boiarii săi zise eparhului său: ia această sabie goală,şi de judec bine şi dirept să nu mă tai,iar de vei cunoaşte că nu judec dirept să nu ţi hie mila de capul mieu, ce să mă tai".

f.204 v.

drept la judecăţile lui şi nice mită îl pleca nice la obraz căuta,ci numai adevărul.Acesta au bătut pe Parfi. Şi într'o zi şezând la divan a cerut o sabie goală şi au dat-o în mâna eparhului şi au zis.."

f. 112 r.

Probabil că unuia din aceste două tipuri de cronograf, tipul Danovici, sau Dorotei de Monembasia, aparţine şi cronograful dintr'un manuscris, a cărui provenienţă şi caracter nu-l cunoaştem,semnalat de către M. Demetrescu (Arhivele Olteniei:1923, pp.347-353).

Autorul articolului cu privire la acest cronograf, fără început şi fără sfârşit, crede că manuscrisul ar fi din secolul al XVII-lea şi că el

se aseamănă cu cel al lui Mihail Moxalie, dar este ceva mai desvoltat. Din nişte versuri din acest manuscris ar reieşi, că textul ar fi fost tradus din limba greacă, ceea ce ne dă să bănuim, că manuscrisul ar putea să fie o copie de pe un manuscris de tipul lui Dorotei, unde am semnalat asemenea versuri, deşi aceste versuri se găsesc şi în al doilea tip de cronici şi anume din Cigala (M-sul N.48).

N'am examinat câteva manuscrise din sec. al XIX-lea modernizate ca limbă sau chiar traduceri noui, care după conţinut se apropie de cronograful lui Dorotei (N.402, N. 505, N.587).

N. Iorga a cercetat un fragment dintr'un cronograf, care cuprinde istoria sultanilor dela anul 1300 până la anul 1648 (N.IORGA, Incă două povestiri istorice româneşti. Studii şi documente. Vol. IX, pp.185-207). Se crede că acest cronograf ar fi o compilaţie din secolul al XVII-lea, poate a cunoscutului cărturar Nicolae Milescu (N.IORGA,

Op.cit.). Manuscrisul copiat de către diacul Andronic al Caşinului în anul 1673 are următorul titlu: „Istorie aleasă pre scurt de multe letopisețe izbrănită întru care se arată toți împărații turcești câți au fost din începutul împărăției lor până astăzi, să-se știe".

Conținutul știrilor despre sultanii turcești este acelaş, ca în cronografele celor două tipuri, însă știrile sunt ceva mai desvoltate. Exemplu:

„Al treilea împărat Murat. Acesta au urmat Inpărăția tătâne-său, și era foarte un om sămăț și viclean, și la început au ținut prieteșug cu împăratul grecesc. Pentru aceia i-au dat 12.000 turci într'ajutor, când avea ei războiu cu Marco Cramvovichie, domnul Bulgarilor". (N.IORGA, Op.cit., p.201).

Dela aceleaşi două izvoare, care au circulat mai larg, derivă un fragment de cronică dintr'un manuscris din secolul al XVIII-lea (Bibl.

Acad. Rom. N. 1436, ff.149-217). In acest fragment se face istoria împăraţilor bizantini dela împăratul Justinian până la Isavru. Din prima jumătate a secolului al XIX-lea (anul 1837) s'a păstrat un manuscris, care conţine istoria împăraţilor Romei şi a celor bizantini până la Constantin Paleologul. Se păstrează ordinea domniilor din cronografele mai vechi, însă fără "împărăţiile" turceşti şi într'o traducere mai nouă. Aceste două manuscrise cu istoria sultanilor şi a împăraţilor bizantini, formează o compilaţie aparte, desigur, tot pe baza cronografilor cu istoria biblică.

CRONOGRAFE DE ORIGINE SLAVA.

1. Cronograf - redacţie sârbească.

Am remarcat că cronografele traduse în slavoneşte adeseaori îşi împletesc istoria ţărilor slave cu istoria universală. O traducere româneas-

că de pe un manuscris o găsim în Biblioteca Academiei Române, N. 156. Titlul manuscrisului este următorul: „Leatopisețul Slovenilor iliricului, Misiei cei de sus și a Misiei cei de jos care coprinde în sine începutul și stăpânirea crailor și a despoților sârbești și săvârșitul lor. Coprinzând pre scurt și alte lucruri ce s'au întâmplat care s'au scris după izvod anume..."

Manuscrisul este datat cu anul 1727 și este scris de către logofețălul de divan Radu Lupescu.

Se face o scurtă istorie biblică, vorbind pe urmă de împărțirea popoarelor și trecând la istoria Slavilor, - la încreștinarea lor; se dă o listă de regi ai Poloniei. Mai desvoltat se vorbește despre Sârbi, "de dinastia Nemanilor", despre Ștefan dela Decean, războiul dela Cosova, etc. Faptele sunt expuse pe scurt, fără multe amănunte.

Iată câteva rânduri din această traducere:

„Murat împăratul turcesc au mers cu mare puteare asupra lui Lazar marelui dispot și în vreame

ce au fost ca să să lovească oştile, dintru oastea lui Lazar dispotul aflându-se un viteaz anume Cobilir sau făcut a fugi din oastea lui di tot la turci, iar Agareanii păgâni ştiindu-i veastea vitejii lui mai deînainte vreame, văzându-l le-au părut foarte bine..." (Man. N. 156, f. 39 v).

CRONOGRAFE DE PROVENIENŢĂ RUSEASCĂ

Literatura veche rusă este extrem de bogată în ştiri cari priveau ţările ruseşti. Aceste ştiri se dau sub formă a fel de fel de cronici, letopiseţe, cronografe, "Sinopsis-uri", povostiri. Aproape întreaga literatură se desvoltă după modelele istoriografice bizantine. De obiceiu, aceste izvoare sunt scurte, rigide, uneori disparate, cu tendinţe naţionale, cu ură în contra a tot ce este străin. Ceva mai târziu apar şi cronografe, cum este acel al prea înţăleptului Manasses şi ale celorlalţi crono-

grafi bizantini. Aceste cronografe, cu timpul, se prelucrează în spiritul rusesc. Ideile noui care pătrund în istoriografia apuseană se strecoară cu greu la Ruşi. Abia în cronograful din anul 1617 se simte ceva influenţa apuseană, venită prin opera cronicarului polonez Martin Belski, care se traduce în ruseşte în anul 1584.

Acest cronograf, pe lângă ideea religioasă de care este pătruns, este, după cum am spus în altă parte, un amestec de istorii din Vechiul şi Noul Testament, cu istoria Troei, cu Alexandria, cu articole despre Mohamed, cu preziceri ale Sibilelor, cu ştiri din istoria Ruşilor, despre descoperirea Americei, chiar din cosmografie. Desigur că predomină ştiri cu caracter bisericesc. Se dă istoria "căderilor" şi "ridicărilor" imperiilor a diferitelor transformări fără legătură internă a faptelor; toate se trag dela amestecul puterii Dumnezeieşti în treburile oamenilor.

Acest punct de vedere se menţine şi în cea dintâi istorie rusă ceva mai sistematică, dar relativ scurtă, a lui Inochentie Ghizel, apărută prima dată în anul 1674. Această tradiţie se menţine şi în secolul al XVIII-lea. De pe un asemenea cronograf, de tipul celui din anul 1617, se face traducerea în româneşte a celui mai complet şi poate mai interesant cronograf din secolul al XVIII-lea. Este vorba de manuscrisul din Biblioteca Academiei N°. 1385.

Titlul acestui cronograf sună astfel: "Cartea cea grăită hronograful, ce se zice începutul scripturilor neamurilor împărăteşti. Din multe leatopiseţe înainte de firea dela facerea lumii; din cărţile lui Moisi şi ale lui Isus Navin şi dela ale judecătorilor jidoveşti, şi de patru împărăţii de acii şi de împărăţii asiricneşti şi de a elinilor şi de a blagocestivilor (?) şi de ale Ruşilor, leatopiseţe sârbeşti şi bolgăreşti den cartea lui Lamsca (?) pre scurt" (f. 33 v.).

Ceva mai înainte se indică aceiaşi dată (f. 14): "Scrisă istorie den cărţile Chievului ceale tipărite aici dela facerea lumii 7244".

Cu alte cuvinte, originalul traducerii a fost tipărit la Chiev în anul 1736. Redăm în câteva cuvinte conţinutul manuscrisului.

Cele 635 de file, format mare, a manuscrisului, căruia îi lipsea la sfârşit câteva pagini, se începe cu o scurtă istorie a lui Noe şi cu nişte bucăţi din Sf. Scriptură ("cuvinte"), ca de exemplu, "din înţălepciunea lui Solomon, şi cu articole scrise în stil retoric cu privire la strămoşii Slavilor, în felul următor:

„Slovenii şi Roşienii cu neamurile lor se despărţiră dela Euxiu Pont şi se duseră dela neamul şi dela fraţii lor şi urma pe laturile lumii, ca nişte vulturi cu ascuţite aripi sbura pen multe pustii, căutând loc lor de sălăşluit"...(f.25). Urmează: "Năcialnicii (şefii) slavoneşti carii era în

vreamea lui Alexandru împărat machedonesc". Aici se dau ştiri absolut fanteziste.

Cronograful propriu zis se începe cu facerea lumii şi, ca şi în cronografele de tipul lui Danovici şi Dorotei, are cam acelaş material. Se face o scurtă istorie a Vechiului Testament. Evenimentele din istoria universală sunt ajustate la întâmplările povestite în sfânta scriptură, şi naraţiunile din Biblie se alternează cu ştiri din istoria universală. Astfel se dă istoria Asiriei şi Babilonului, a Egiptului, a Grecilor, istoria Românilor, a Bizanţului, amestecate cu ştiri din mitologia antică, despre zidirea Troei, despre luptele Grecilor cu Troia, despre Odisei, etc., inclusiv ştirile cunoscute din legendele despre Alexandru cel Mare. Povestirile „de împăraţii râmleneşti", când se ajunge la epoca lui Hristos, sunt împletite cu ştiri despre viaţa şi patimile lui Hristos; se dau ştiri şi din viaţa apostolilor şi a papilor dela Roma; se inserează şi is-

toria celor şapte soboare. In manuscrisul nostru găsim şi "Pricia jidovilor cu Silvestru" papa dela Roma; se face pe larg istoria Bizanţului.

După capitolul în care se povesteşte izgonirea împărătesei Teodora, se dă un articol "De limba slovenească." Alternându-se cu istoria Bizanţului, se dau povestiri scurte din istoria Ruşilor, cu "arătările botejunii ruseşti" cu legenda Sf. Andrei, cu articolul "de zidirea cetăţii Chievului". Se dă lista crailor leşeşti şi domnia lor; avem ştiri "de rodoslovia a serbeştilor desput", "de botezul" Bulgarilor. Sunt şi articole care privesc viaţa apuseană, ca descoperirea Americei, "despre Vritania (sic), despre Italia. Istoria Ruşilor se redă, relativ, pe scurt. După ce se face o scurtă istorie a prinţilor şi ţarilor ruşi, cu unele omisiuni, se vorbeşte mult despre timpurile turburi din Rusia, din epoca de după Ioan al IV-lea, înserându-se mai multe legende, cari circulau în literatura rusă. Luptele

Ruşilor cu tendinţele Polonezilor de a pune stăpânire pe Moscova,se termină cu alegerea lui Mihail Feodorovici (1613), ca ţar al Rusiei şi cu pacea dintre craiul leşesc şi Ruşi. Aici se termină cronograful. Urmează o cronologie universală neterminată.

După cum vedem, cronograful, al cărui conţinut l-am expus pe scurt, se apropie într'o măsură oarecare de cronografele care au circulat la noi. Ordinea însă, în care este expusă materia, este alta. Autorii cronografului fac un fel de paralelism istoric, căutând să expună evenimentele din istoria universală paralel şi în succesiunea faptelor care s'au produs. Astfel, de exemplu, istoria soboarelor ecumenice nu este redată ca o istorie aparte, ci în legătură cu împăraţii cari domneau. Sau istoria papilor se dă în legătură cu domnia împăraţilor respectivi.

Cronograful dă o deosebită importanţă istoriei Slavilor şi în special a Ruşilor. In acest cro-

nograf se utilizează un material de legendă foarte vast, împrumutat din diferite scrieri, care circulau în literatura veche. Cartea, după cum am văzut mai sus, a fost tradusă din rusește, după un original apărut la Chiev în anul 1736; deocamdată, n'am putut identifica originalul. Este clar însă că acest cronograf este alcătuit după modelul cronografului rus din anul 1617, care se termină cu începutul domniei lui Mihail Feodorovici, și care a avut la bază cronografele grecești ale lui Manasses.

In cronograful nostru se amintește despre "prea înțeleptul Manasia". Autorul sau autorii cronografului s'au folosit și de Dorotei și de Cigala. Istoria Rușilor și știrile despre Slavi sunt împrumutate din cronografele rusești, în deosebi din "Sinopsisul" lui Inochentie Ghizel.

Știrile despre papii dela Roma, despre Despotația Sf. Silvestru din acest manuscris și din cele două tipuri de cronograf dela noi, sunt asemănătoa-

re; iar istoriile celor patru împărăţii sunt aproape identice. Traducerea este clară; se vede că traducătorul cunoştea bine limbile rusă şi românească. Traducerea adeseaori se face ad litteram. Folosim ca exemplu de limbă şi ca identitate de conţinut acelaşi fragment despre împărăţia lui Traian, care se aseamănă cu acele din tipul Danovici, răspândit la noi:

„Impărăţia 14 în Rim a lui Troian. In anu 5600 după Nerwia împărăţi în Rim Troian, bărbat voinic şi hrabor, în judecăţi dirept şi către mite neplecat. Acesta şi cerbice Gofilor cea neplecată o smeri, şi Parfilor celor iubitori de războiu, că porniră întâi şi-i birui şi câmpul ce era acolo de trupuri ale ucişilor le-aşternut. Acesta priatenii mângăia, pe nepriateni foarte-i smerea. Şi în vreamea împărăţiei lui şi sabie golind în mâna văzărului lui o deadè grăind..." (f.289 r).

Un alt fragment din istoria Ruşilor. "Iar muiarea lui Igor Olga era în Chiev cu fiul său

Sfeatoslov, că era încă tânără și era un unchiu la dânsa Asmud și era voevod la dânsul Svendeld. Și ziseră drevleanii, iată că am ucis pe craiul rusesc, să luăm pe doamna lui după domnul nostru cneaz Mal.."

In ce privește istoria Rușilor, se observă tendința exagerată de preamărire a virtuților poporului rus și a superiorității lui față de celelalte neamuri. Manuscrisul românesc este originalul traducerii; aceasta se vede din numeroasele cercetări și adăugiri aproape la fiecare pagină.

SINOPSISUL LUI INOCHENTIE GHIZEL.

Cronograful rusesc, despre care a fost vorba mai sus, aparține de fapt literaturii noastre din secolul al XVIII-lea. L-am examinat însă în cadrul literaturii noastre vechi din secolul al XVII-lea, pentru motivul că el, pe deoparte, se aseamănă cu cronografele noastre vechi,iar,pe de altă parte,el

ca concepţie istorică se apropie de cronografele din secolul al XVII-lea.

Acest cronograf, tradus de pe un original dela Chiev, se pare că ar continua tradiţia veche, inaugurată de către Petru Movilă, de legături culturale cu vecinii noştri dela Nord.

Cronograful însă aparţine ca ideologie tendinţelor moscovite. Cu totul alt caracter are Sinopsis-ul unui cărturar ucrainean din secolul al XVII-lea, a lui Inochentie Ghizel. Este interesantă figura acestui cărturar însemnat. German de origine, născut în Prusia dintr'o familie luterană, el învaţă în copilărie în patria lui, iar în tinereţe nu se ştie prin ce împrejurări ajunge la Chiev, unde sub imboldul lui Petru Movilă trece la ortodoxism şi se călugăreşte. Petru Movilă îl înscrie la Collegimmul lui, unde Inochentie Ghizel se distinge, ca unul din studenţii buni. Este trimis de către Petru Movilă în străinătate. Studiază, pe lângă teologie, istoria şi dreptul. Este numit profesor la şcoala

lui Petru Movilă, pe care ulterior, în anii 1648-1650, o conduce în calitate de rector. In anul 1656 Inochentie Ghizel devine arhimandrit al mânăstirii Pecersca, post pe care-l deține până la moarte (1683).

Inochentie Ghizel desfășoară o activitate largă pe terenul cultural în Ucraina. El a lăsat câteva opere scrise în limba ucraineană de atunci, între altele și o istorie a Rușilor, căreia îi dă denumirea de "Sinopsis" și care a avut o popularitate foarte mare în întreaga Rusie. Ea a fost editată de nenumărate ori și multe decenii a servit ca manual de istorie a Rusiei.

Cartea lui Inochentie Ghizel a apărut în prima ediție în anul 1674, la Chiev, sub titlul: "Sinopsis sau descriere scurtă despre începutul poporului slavonesc și despre cei dintâi principi ai Chievului până la domnitorul țar Fedor Alexeevici" (în traducere).

De pe ediţia a treia din anul 1680 se face o traducere românească. Din cele 6 manuscrise din Bibliotèca Academiei Române, pe cari le-am putut examina (N.101, 204, 249, 476, 770 şi 73 Gaster), reiese că de pe opera lui Inochentie Ghizel s'au făcut cel puţin două, dacă nu chiar trei traduceri.

Ne vom opri asupra manuscrisului N.770. Acest manuscris are următorul titlu:

„Leatopisăţ sau adunarea în scurt din multe feliuri de leatopiseaţe pentru începerea Slavenilor a neamului Rosii şi de începutul domnilor acei de Dumnezeu mântuitoare cetate Chievului...până la stăpânirea prealuminatului şi bine credincios domn şi împărat şi mare cneaz Feodor Alexeevici...Intru sfânta şi mare făcătoarea de minuni lavră a Chievului...cu blagoslovenia pre cinstitului întru Hristos Domnul Părintelui Inochentie Ghizel, cu mila lui Dumnezeu arhimandrit aceeaş sfinte lavre. S'au tipărit în anul dela zidirea lumii 7188, iar dela întruparea lui Dumnezeu cuvântul 1680".

Din acest titlu, care este o traducere a titlului rusesc (am avut la îndemână o ediţie rusească tipărită de către Academia rusă în anul 1785), n'ar reieşi că lucrarea este opera lui Ghizel, ci ea a fost tipărită numai cu "blagoslovenia" lui în tipografia mânăstirii, unde el era arhimandrit. Acest fapt i-a făcut pe unii din istoricii literaturii ruseşti să conteste paternitatea "Sinopsisului" lui Ghizel. In cele din urmă s'a ajuns la concluzia că "Sinopsisul" a fost opera eruditului călugăr dela Chiev.

Din manuscrisul, din care am citat titlul, se desprinde că: "Acest leatopiseţ întăi au fost slovenesc, iar acum s'au tălmăcit cu let moldovenesc de (mine) smeritul Evloghie" în anul "7261 (1753) în zilele luminatului domn Io Constantin Mihai Cehan Racoviţă Voevod. Iacov Mitropolit". Deci, manuscrisul este tradus în Moldova, în a doua domnie a lui Constantin Racoviţă.

Acest manuscris,ca şi celelalte manuscrise,conţine întreaga traducere a lucrării lui Ghizel,dela capitolul:"Pentru începerea neamului celui slăvit şi vechiu al Slovenilor" şi se termină cu capitolul: "Pentru meargerea mulţimii de puteri împărăteşti şi zaporojeni la Chiev", în care se dă şi o listă a demnitarilor ucraineni, exact cum se face şi în ultimul capitol al ediţiilor ruseşti.

Manualul de istorie al lui Inochentie Ghizel conţine istoria poporului rusesc. Ca apărător însă al autonomiei ucrainene faţă de Moscova,Ghizel dă o deosebită atenţie istoriei Chievului.Influenţat de cronicarii polonezi, Belski, Cromer şi mai cu seamă Strijcovschi, autorul deduce genealogia ruşilor dela Mosoh, nepotul lui Noe, aşa cum se face şi în cronografele cari au pătruns la noi. De aici îşi trage originea şi denumirea de Moscova, de moscal. El vorbeşte despre cele mai întunecate vremuri ale istoriei Slavilor, despre care nu aminteşte nici o cronică. Autorul, se vede,nu cu-

noaşte aproape deloc letopiseţele vechi ruseşti, şi se mărgineşte la ştiri fanteziste, pe cari le găsim şi în cronograful de origine rusească pe care l-am analizat mai sus.

Ghizel se opreşte cu deamănuntul asupra principatului Chievului, asupra "cnejilor" cari au domnit în acest oraş; în deosebi se interesează de Vladimir şi Olga. El nu cunoaşte deloc istoria Rusiei Moscovite, nu aminteşte aproape nimic despre domniile lui Ioan al III-lea şi al IV-lea. Epoci întregi sunt omise. Ultimele capitole sunt consacrate înglobării Ucrainei în statul moscovit. Desigur, aici nu avem de aface cu o istorie critică. Cartea însă a avut succes pentru motivul că faptele, culese fără mare discernământ, din diferite izvoare, abundează de detalii interesante pentru cerinţele sufleteşti ale cititorilor din vechime. Se descriu minunile în legătură cu încreştinarea Ruşilor. Luptele Ruşilor cu Tătarii sunt întreţesute cu ştiri

fantastice.

Din trecutul mai îndepărtat al Rușilor, de exemplu, aflăm că Slavii ar fi primit în anul 310 înainte de Hristos dela împăratul Filip și fiul lui Alexandru Macedon o "gramată" de a fi liberi. Un principe slavo-rus Odonațer cucerește Roma; cuvântul "slav" se trage de la Slava (gloria), etc.". Aceste știri amuzante, ca și curiozitatea de a cunoaște trecutul vecinilor noștri dela Nord, face ca această carte să pătrundă în literatura românească veche. Se pare că manuscrisul pe care l-am menționat (N.770) este o copie de pe un alt manuscris mai vechi, că Evloghie n'a fost decât un simplu copist. Dealtfel, se pune întrebarea de ce autorul n'a folosit pentru traducerea sa făcută în anul 1753, o ediție mai nouă decât aceea din anul 1680 ?

Din colaționarea textelor din manuscrisele românești a istoriei lui Ghizel, am putut constata că manuscrisele N.770 acel dela cota N.249 și cel

dela numărul 101, formează o singură traducere, cu mici modificări de limbă făcute de către copişti. Şi manuscrisul N.101 are data anului 1753. Pe o însemnare de pe scoarţa legăturii manuscrisului citim: "Această carte s'au scris de smeritul Nicanor.. ...Să se ştie când am scris - leat 7261, Mai 10".

Acest fapt ne întăreşte şi mai mult convingerea, că şi manuscrisul N.770, care poartă aceaşi dată, este o copie, căci era cu neputinţă ca în acelaşi an să se facă şi traducerea şi o copie. Manuscrisul N. 73 G. este şi el o copie făcută în anul 1757. Manuscrisul N.204 prezintă o altă traducere, completă şi ea, traducere făcută cuvânt cu cuvânt, după cum se poate vedea din următoarea confruntare de bucăţi din ambele traduceri:

Manuscrisul N.204	Manuscrisul N.770
Şi aşa marele şi însuşi stăpânitoriul al Rusiei Vladimir Sveatoslavici dreaptă credinţă creşcinească a Grecilor luund, a poruncit să-l	Şi aşa marele singur stăpânitor Rosii Vladimir Sviatoslovici, luând credinţa grecească a pravoslavnicilor creştini au poroncit să-l

botează în Hersona la anul dela zidirea lumii 6496, iar dela nașcerea lui Hs 988, după mărturia lui Cromer anul dela zidirea lumii 6497, iar dela naşterea lui Hristos 989, deci când au început a se boteza s'au făcut o preaslăvită minune...

f. 24 v.

boteze în Herson anii dela zidirea lumii 6496, iar dela Hristos 988. Iar după mărturisirea lui Cromer, dela zidirea lumii 6497, iar dela Hristos 989, iar decă au început a să boteza s'au făcut minunea preaslăvită...

f. 25 v.

Pentru botezul ostaşilor şi a tot norodul Chievului şi a toată Rusia.

Hotărând marele samoderjet al Rusii Vladimir zioa de botez a tot norodul, au poruncit preste toate cetăţile Chievului să strige aşa or cine nu va fi la Sorocul ce s'au pus la râul Pociaina, sau bogat sau sărac..."

f. 25 v.

Pentru botezul a tot nărodul Chievului şi a toată Rosia.

Iară marele şi singur a tot stăpânitor al Rosii Vladimir, după ce au venit în Chiev au hotărît o zi însemnată la tot norodul, şi au poruncit în toată cetatea Chievului zicând aşa: or cine nu va fi la zioa însemnată la apa Pociaiului, or bogat, ori sărac"....

Desigur că aici avem de a face cu două traduceri. Manuscrisul N.476, a cărui limbă se apropie de aceea din textul manuscrisului N. 73 din fondul Gaster, este o a treia traducere.

Iată un fragment din textul manuscrisului N.

476, care evidenţiată deosebirea între acest manuscris şi cele din care am citat cele două bucăţi:

„Insemnata marele monarh rusesc Vladimir zi tot norodul, ca să vie la sfântul botez, şi au poruncit în toată cetatea Chievului de au strigat aşa: cine nu se va afla în vreamea cia semnat la apa Pociaina, ori bogat fie, ori sărac, ori bătrân, ori tânăr, ori rob ori slobod, acela va fi Domnului nostru Isus Hristos şi mie protivnic" (f.49 v.).

Probabil, că toate aceste manuscrise derivă din traduceri făcute pe la sfârşitul secolului al XVII-lea, sau la începutul secolului următor.

Dar spre marea noastră surprindere, cartea lui Inochentie Ghizel, atât de populară la Ruşi, se tipăreşte în limba românească în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Se ştie, că în anul 1837 la mănăstirea Neamţul apare "Cronograful" lui Dimitrie de Rostov, despre care vom vorbi mai departe. După acest cronograf, urmează, cu o nouă paginaţie, tex-

tul acestui cronograf, sub următorul titlu:

„Adunare pre în scurt din sinopsisul slovenesc. Pentru începutul slovenescului norod şi pentru începutul Chievului şi a cneazilor Rosiei şi pentru oareşcare întâmplări în Rosia, dupre cum năvălirea lui Batie şi războiul lui Dimitrie cu Mamaie. Iaste tipărit în hronograful sfântului Dimitrie cu blagoslovenia sinodului şi are numire de al treilea tom" (p. 1 din partea a doua a cronografului).

In literatură rusă n'am putut da peste această ediţie a operelor lui Dimitrie de Rostov. Despre acest "Sinopsis" n'am găsit nici o indicaţie în literatură rusă. Se semnalase doar, că în "cronograful" său el ar fi fost influenţat şi de către Ghizel, afirmaţie, care s'a dovedit puţin verosimilă. O examinare mai atentă a textului şi a ordinei în care se descriu evenimentele din istoria rusă, ne-au dus la convingerea fermă, că în faţă nu avem decât o traducere nouă a operei lui Ghizel. Textul tradu-

cerii,însă, nu se aseamănă nici cu o traducere despre care am vorbit mai sus. Limba traducerii, pe lângă că este ceva mai modernă, este şi mai concisă. Păstrând aceaşi aşezare a materiei, acelaşi conţinut, traducătorul redă unele evenimente mai concis, omiţând unele detalii, mai puţin importante. Cu alte cuvinte, avem de a face cu o traducere pe alocurea mai scurtă, dacă nu chiar cu o prelucrare.

„VIAŢA LUI PETRU CEL MARE".

„Sinopsisul" lui Inochentie Ghizel este prima carte tradusă în româneşte, cu ştiri mai mult sau mai puţin sistematice cu privire la vecinii noştri dela Nord. Până la apariţia acestei lucrări în Ţările Româneşti, cărturarii noştri îi cunoşteau pe Ruşi din cronicele sud-slave sau din izvoarele poloneze. In secolul al XVIII-lea, hotarele Statului moscovit se lărgesc, cu tendinţa de a se apropia de

ţările noastre. Petru cel Mare, cel dintâi dintre ţarii moscoviţi, încalcă cu oştirile sale pământul Moldovei, încercând să pună mâna pe Ţările Române - neşti, sub forma unui protectorat. Nu reuşeşte .Dar, în mentalitatea Ruşilor se crează o ideologie nouă, cu privire la Peninsula Balcanică: ideile vechi de superioritate ale poporului rus faţă de alte popoare şi de misionarismul lui, ca moştenitor al Bizanţului, în această lume, capătă o formă nouă. Incepe a se afirma mai clar ideea cuceririi Constantinopolului. Idealul pravoslavnicilor Ruşi este de a "înfige sfânta cruce" pe turnurile sfintei Sofii.

In legătură cu această ideologie, alimentată de o întreagă literatură, creşte şi interesul politic al Ruşilor pentru ţările noastre, care stau în calea năzuinţelor lor. Sub masca de apărători şi protectori ai ţărilor ortodoxe, Ruşii în câteva rânduri încearcă să pătrundă în Peninsula Balcanică, ocupând pentru scurtă durată Ţările Româneşti. In legătură cu acest fapt, în literatura românească

din secolul al XVIII-lea, își fac apariția două lucrări cu caracter mai mult sau mai puțin istoric, și anume: "Viața lui Petru cel Mare", și "Istoria împărătesei Ecaterina". Ambele aceste lucrări formează un fel de continuare a istoriei lui Inochentie Ghizel, completând știrile cu privire la trecutul Rușilor.

Dar, apariția acestor lucrări se datorește nu atât interesului, pe care-l aveau cărturarii noștri față de țarii Rusiei, cât scopurile de propagandă a cercurilor conducătoare rusești, care prin aceste două cărți "de reclamă", încercau să-i atragă pe Români de partea lor.

Ca să lămurim mai bine această chestiune, vom face o mică digresiune.

Transformările mari făcute în Rusia în toate ramurile vieții sociale de către Petru cel Mare, au provocat în societatea rusească de atunci nemulțumiri adânci. Majoritatea mare a populației rusești era în contra reformelor îndrăznețe, pe care

le-a introdus cu forţa ţarul Rusiei. In opinia publică rusească, se desemnează două curente puternice, care domină viaţa Ruşilor, întreg secolul al XVIII-lea şi al XIX-lea: unul conservator, care era în contra introducerii culturii apusene şi pentru apărarea şi desvoltarea culturii autohtone; şi altul, la început un curent neînsemnat al adepţilor reformelor lui Petru cel Mare şi deci şi pentru introducerea culturii apusene. Se ivesc frământări mari, care degenerează într'o luptă făţişă în contra reformelor introduse cu brutalitate de către Petru cel Mare. In această luptă cade şi moştenitorul tronului, Alexie, fiul ţarului, care este sacrificat de către împărat, pentru că el susţinea partida conservativă. In popor, nemulţumit de războaiele necontenite, circulă fel de fel de svonuri defavorabile ţarului; se naşte şi o literatură întreagă, în care Petru cel Mare apare cu trăsături din Apocalips, ca Antihrist - premergător sfârşitu-

lui lumii. Ca să se împrăştie această atmosferă defavorabilă, sub îndrumarea personală a lui Petru cel Mare, se scriu mai multe lucrări, în care se preamăreşte opera lui Petru. Câteva scrieri cu caracter istoric, adunarea de materiale cu privire la trecutul Ruşilor, "jurnalul de zi", în care se trec toate isprăvile ţarului, - toate acestea alături de măsurile drastice cari se luau, tind a crea o opinie favorabilă pentru ţarul Rusiei şi pentru reformele lui.

Nici opinia publică din Apusul Europei nu era de partea împăratului Petru. Un istoric rus afirmă, că "despre Rusia den timpurile lui Petru, ziariştii şi publiciştii din Europa vorbeau sau cu ironie, când se refereau la starea intelectuală a ţării, sau cu frică, asemănătoare cu frica Romanilor faţă de barbari" (P.PECARSCHII, Nauca i literatura v Rossii pri Petre Velicom. Vol.I, p.90).

In ţările apusene circulă ştiri fanteziste

cu privire la apucăturile lui Petru cel Mare, la despotismul şi cruzimele lui, la atitudinea lui faţă de prima lui soţie, la omorîrea fiului său Alexei, la viaţa lui imorală.

In anul 1704 apare o broşură sub titlul: "Schreiben eines vornehmen deutschen officirirs.." atribuită unui german, fost educator al prinţului moştenitor rus, în care sub forma unei scrisori a unui ofiţer, ce se găsea în Rusia, se descriau barbarismele lui Petru cel Mare şi sălbăticia Ruşilor. Scrisoarea se completează şi se editează de mai multe ori, se traduce şi în limba franceză. Apar şi alte scrieri - pamflete, îndreptate în contra Ruşilor.

Petru cel Mare "a crezut că este suficient să aibă de partea sa vre-o duzină de publicişti şi scriitori flămânzi, ca să poată informa străinătatea că în Rusia nu este aşa de rău" (P.PECARSCHI, Op.cit., p.90).

Cu scopul de a aranja o propagandă favorabilă lui şi Rusiei, Impăratul Petru trimite în ţările apusene pe Heinrich von Hüyssen, unul din colaboratorii săi intimi dintre străinii chemaţi de el. Doctor în drept la universitatea din Strassburg, Hüyssen, în convenţia pe care a făcut-o cu Petru, avea îndatorirea să-i facă pe "savanţii (străini) să scrie articole pentru glorificarea Rusiei" (P. PECARSCHI, Op.cit., vol.I, p.92). El reuşeşte să-l atragă de partea sa pe conducătorul unei reviste germane "Europäische Fama", din Leipzig, care în anul 1706 şi 1707 publică câteva articole favorabile Ruşilor şi ţarului lor. In anul 1710, cu concursul aceluiaşi Hüyssen, care procură scriitorilor angajaţi materiale, apare o scriere anonimă intitulată: "Des grossen Herrens Czaars und Gross Fürsten von Moscau Petri Alexeewitz. Leben und Thaten".

Apar şi alte publicaţii cu elogii la adresa lui Petru cel Mare, cum au fost articolele publicate

în revista "Welt und staats Spiegel".

In toate țările mai mari din Occident, se tipăresc cărți cu știri istorice și geografice, privitoare la Rusia și la țarul ei. Astfel, la Milano se tipărește în anul 1713 o descriere a Rusiei, intitulată: "Relazione geografica storico-politica dell'Imperio della gran Russia o' sia Moscovia con le vite et azione piu memorabili de' passati regnanti sino al tempo di S.M.Cz.Pietro primo oggi dominante". Cartea se publică și în limba germană. In anul 1725, la Paris, se tipărește: "Nouveaux mémoires sur l'état présent de la grande Russie pu Moscovie".

Toate aceste lucrări au fost dirijate de către energicul și devotatul colaborator a lui Petru cel Mare, Hüysseb; el adună materiale, relații oficiale ale guvernului din Rusia, date din corespondența lui Petru cel Mare, ordinele lui, etc. Unele din aceste publicații, fără numele autorului, poate aparțin chiar lui Hüyssen.

Tot datorită agenturei ruseşti de propagandă în străinătate, în anul 1725 se publică la Leipzig o carte sub titlul: "Leben Petri des Ersten und Grössen". Autorul acestei cărţi, J.G. Rabener, directorul revistei "Europäische Fama", foloseşte pentru această operă lucrările precedente, în special "Leben un Thaten", introducând şi date noui, unele culese din jurnalul de zi a lui Petru cel Mare (P.PECARSCHI, Op.cit.,vol.I,pp.96-97). Este un fel de apologie la adresa împăratului Rusiei, în care autorul, într'un stil plin de flori retorice, încearcă să înşire faptele mai importante din opera lui Petru, justificând faptele lui urâte, şi preamărind personalitatea lui de monarh ideal.

Succesorii lui Petru cel Mare, cari urmează directivele date de Petru cel Mare în politica lor internă şi externă, caută să menţină cultul pentru înaintaşul lor, şi au grijă să popularizeze numele lui. Lucrarea de mai sus a lui Rabener se răspân-

deşte în diferite limbi din Apusul Europei. Ruşii, însă, aveau interesul ca această carte să fie cunoscută şi la popoarele din Peninsula Balcanică,unde-i mânau interesele lor politice, şi unde ei nu se bucurau de mari simpatii în mijlocul popoarelor ortodoxe. Cartea se traduce şi în limba grecească,desigur, din iniţiativa agenţilor de propagandă rusă.

N'am avut posibilitatea să dau peste originalul acéstei cărţi apărut în limba germană; judecând însă după textele româneşti, traduse din limba greacă, anumite capitole din această carte au fost adaptate la mediul,pentru care ea a fost tradusă: Petru cel Mare apare ca un ortodox cucernic, care ţine la credinţă, ca un monarh devotat religiei,care nu face nimic fără binecuvântarea bisericii.

Nu încape nicio îndoială, că traducerea cărţii despre "Viaţa lui Petru cel Mare", are ca original cartea apărută la Leipzig în anul 1725 şi ea se datoreşte propagandei ruseşti, care, după cum am mai

amintit,devine mai activă în secolul al XVIII-lea.

"Viaţa lui Petru cel Mare" îşi face apariţia în "Ţările Româneşti" pe la jumătatea secolului al XVIII-lea şi se păstrează în manuscrise,din care am găsit în Biblioteca Academiei Române complete 5 (N 49, N.122, N.204, N.2476 şi N.2668) şi un fragment care priveşte moartea lui Petru (fondul Gaster N.73) Din aceste manuscrise, cel mai vechi este acel cu data de 1749 (Man.N.204). Textul este o continuare a "Sinopsisului" lui Inochentie Ghizel (de la f.100) şi are următorul titlu:

"Viaţa marelui Petru Autocrator a toată Rusia, părintele Patriei. Adunată de multe pomeniri în Franţa şi Olanda ce s'au dat în două ramuri. Iar mai pe urmă sau tălmăcit din limba italienească în limba grecească,cu toată nevoinţa de chir Alexandru Canţilearul. Iar de pe greceşte sau tălmăcit acuma la înţeleggerea rumânească de Dumealui Matei Fărcăşanul biv. vel Setrer la anii dela Hs 1749".

Intr'un cuvânt înainte, care aparține autorului cărții, sau poate traducătorului în grecește, se spune "că cerul va să arăte pre pământ din vreme în vreame" câte un fenomen neașteptat; apariția lui Petru cel Mare este un asemenea fenomen. Conținutul lucrării, se vede din "pricinile" celor patru cărți. In cartea 1-a se redă:

"Pe scurt scrisoare pentru starea și clima Moscoviei și întoarcerea Moscalilor la leagea creștinească. Pe scurt înștiințare pentru stăpânitorii ce au împărățit Moscovia pân la sfârșitul neamului lui Riurih. Cea ciudată poveste a mincinoșilor lui Dimitrie. Inălțarea casei Romanțov (sic!) în scaunul Rosiei dintru care s'au născut la a patrulea neam marele Petru. Turburările streleților întru tinerețile lui. Vicleșugul ce au făcut voevodul streleților și Sofia soru-sa" (f.104-105).

In cartea a doua se descrie lupta lui Petru cel Mare cu Sofia și călătoria lui în țările din

Apus; cartea a treia tratează despre războaiele lui Petru cu Suedia şi cu Turcia; în a patra carte, neterminată în acest manuscris, despre pacea cu Suedia, despre raporturile lui familiale şi despre reformele lui.

Acest manuscris, care nu pare a fi originalul traducerii, se găseşte într'o copie din anul 1767 (N.2668). La sfârşitul acestui din urmă manuscris citim:

„Această carte istoricească, ce întrânsa iaste aşezată viaţa Marelui ţar Petru, marelui monarh al vestitei împărăţii Mosca, care s'au scos după limba grecească pe limba rumânească de Dumealui Matei Fărcăşanu biv. vel Şatrar"...Manuscrisul a fost găsit la Episcopia Râmnicului şi s'a scris "cu cheltuiala" arhimandritului chir Dionisie dela mânăstirea Hurezu, de către "popa Dumitru Râmniceanul". Manuscrisele N.204 şi N.2668 formează o traducere aparte, făcută în Muntenia, neterminată la sfârşitul cărţii.

O altă traducere se face în Moldova şi s'a păstrat în două manuscrise (N.49, N.122). Textul acestei traduceri se împarte în 6 cărţi. In ultimele două cărţi se povesteşte despre şederea regelui Carol al XII-lea al Suediei la Tighina,pacea cu Turcia şi se insistă pe larg asupra neînţelegerilor dintre Petru şi fiul său, Alexie, se publică corespondenţa dintre ei, hotărîrea soborului de mitropoliţi şi episcopi, cu privire la soarta "ţareviciului", Alexie, închiderea lui în "cetăţuie"; mai departe, se descriu în mod cronologic fazele războiului cu Suedia, cucerirea ţărilor baltice, solemnitatea "ungerii" ca împărăteasă a soţiei lui Ecaterina şi moartea lui.

Cartea a 5-a, consacrată aproape exclusiv prinţului Alexie, are tendinţa vădită de a justifica prigoana lui Petru cel Mare în contra fiului său. Paralel cu isprăvile războinice ale ţarului Rusiei, se vorbeşte şi despre activitatea lui diplo-

matică şi despre prefacerile lui interne. Manuscrisul este scris cu "toată cheltuiala preasfinţitului şi iubitorului de Dumnezeu Episcopul sfintei şi Dumnezeeştei episcopii Huşului, Kyr Inochentie", în anul dela "mântuirea lumii 1756".

Al doilea manuscris din acest grup e o copie din anul 1765, făcută în Moldova, poate la Roman, de unde, după cum se vede dintr'o notiţă, a fost adus manuscrisul.

Cât priveşte ultimul manuscris (N.2476), el prezintă un al treilea izvod de traducere, cu data de 1784 şi cu numele gramaticului Ioan Zacionea. Conţinutul celor patru "cărţi", şi în acest manuscris este identic cu conţinutul celorlalte manuscrise. El are şi o a cincea carte, care se deosebeşte, ca material, de grupul al doilea de traduceri. Aproape tot conţinutul este redat în forma de jurnal de zi: evenimentele se descriu în ordinea cronologică, cu datarea, uneori, a zilei şi a lunei. Se povesteşte

destul de amănunțit războiul dela Poltava, fuga lui Carol al XII-lea și Mazepa la Tighina; se redă in extenso scrisoarea sultanului Ahmet către țarul Rusiei și răspunsul acestui din urmă; se povestește despre războiul dela Stănilești; avem și un articol despre Constantin Brâncoveanul. Moartea lui Petru cel Mare este povestită cu mai multe amănunte.Noi credem că această ultimă "carte" (a 5-a) este o compilație românească, poate din Muntenia, făcută din originalul din care a fost tradusă cartea la care s'au adăugat și bucăți din izvoare românești.

Fragmentul din manuscrisul (fondul Gaster, N.73) cu privire la moartea lui Petru,este identic cu textul în care se descrie acest fapt în manuscrisul pe care l-am analizat mai sus (N.2476). Și întrucât, manuscrisul din colecția lui Gaster (N.73), poartă data de 1757, desigur,că manuscrisul N.2476 este o copie depe un original anterior anului 1784.

Ca să avem o idee despre cele trei izvoare

de traduceri româneşti, a "Vieţii lui Petru" împăratul, vom cita câte două fragmente din fiecare traducere:

Manuscrisul N.204.f.105

"Moscovia iaste una dintr'aceale eparhii,ce aşază rusasca împărăţie. Aceaia adecă ce să adapă din apa Moscăi, din carele priimeaşte şi numele şi cetatea Moscăi, carea iaste mitropolie a eparhiei ceştia şi a toată Rusia cu adevărat se socoteaşte tot locul acela supt numele Moscoviei, care se află supt stăpânirea şi supu(ne)rea lui Autocrator Petru ..."

Manuscrisul N.204, f. 172 v.

„Biruinţele ce au făcut autocrator Petru la împărăţia Turcului încă mai nainte îndreptările şi aşezământurile ce s'au întărit întru împărăţia lui, l-au făcut atâta de minunat între ceilalţi domni şi stăpânitori....."

Manuscrisul N.2476, f. 5

„Moscovia, care despărţită iaste prin (scrisoarea Rusiei) una din ceale multe eparhii, împărăţia rusească adecă acea care se adapă din râul sau valea Moscva din care îşi ia şi numirea cetatea Moscva, care iaste mitropolie eparhiei aceiaşi a toată Rusia, iar obşteşte primită sau luată a se înţăleage supt numele Moscvăi tot locul acela ce să află supt stăpânirea şi supunerea însuşi monarhului..."

Manuscrisul N.2476, f.75

„Biruinţele ce au isprăvit marele Petru întru împărăţia turcească cu mult mai mult şi isprăvile ce au întărit împărăţia lui l-au făcut atâta vreadnic de minune aproape de toate stăpâniile Europei..."

Manuscrisul N.49, f. 2

„Ţara moschicească, deosebi numindu-să, iaste

una din eparhiile ceale multe, ce alcătuesc împărăţia rusască. Şi iaste aceia, adecă ce se adapă din apa Moscvei, dela care şi cetatea îşi ia numele de să chiamă Moscva, care iaste mitropolie eparhiei aceia şi toată Rosia. Iară tot locul acela ce să află supus supt stăpânirea împăratului Rosiei, care loc şi Rosia albă se numeşte.."

Manuscrisul No.49, f.53

"Biruinţele ce făcu împăratul Petră asupra împărăţiei turceşti şi mai ales isprăvile şi dresurile ce au aşezat el întru împărăţia sa atâta îl făcură de minunat lângă toate ighimoniile Europei, cât cu deobşte săltări şi laude s'au numit Petră cel Mare..."

+⁺+

Din aceste confruntări de texte se vede clar, că în Ţările Româneşti, ţinând seama numai de manuscrisele pe cari le-am consultat, s'au fă-

cut trei traduceri. Acest fapt ne îndreptăţeşte şi mai mult să afirmăm, că traducerea cărţii,cu privire la împăratul Rusiei, se datoreşte propagandei interprinse din iniţiativa guvernelor ruseşti în Apus şi în peninsula Balcanică.

„ISTORIA" ÎMPĂRĂTESEI ECATERINA A II-a

Cu aceleaşi scopuri de propagandă se mai traduce la noi în secolul al XVIII-lea şi o scriere despre împărăteasa Ecaterina. Ambiţioasa împărăteasă, care în politica internă şi externă îl imită pe predecesorul său Petru, nu voia să se lase mai prejos decât acest împărat. Venită la conducerea Rusiei printr'o lovitură de stat, această femeie mediocră, dar abilă şi cu pretenţiuni exagerate, a fost menţinută la domnie de către o camarilă împotriva voinţei poporului rus,prin asasinate şi crime.

In timpul domniei Ecaterinei, Rusia a cunoscut răscoale ţărăneşti în masă şi fel de fel de comploturi, cari se reprimau cu toată asprimea. Toate acestea la un loc nu puteau contribui la popularitatea Ecaterinei, care mulţumită unor succese în politica externă şi a unor reforme, se credea cea mai genială conducătoare de stat în Europa şi voia să-i convingă şi pe alţii în genialitatea ei. La aceasta se adaugă şi faima pe care i-o făcuse viaţa de desfrâu dela curtea imperială. Şi împărăteasa recurge la aceleaşi mijloace, ca şi Petru cel Mare. Se compune, desigur, din iniţiativa ei, o broşură în limba germană în care se vorbeşte despre măreţia faptelor ei şi se justifică modul cum ea a ocupat tronul Rusiei şi cum se menţine la domnie.

Broşura de mai sus ajunge în ţările noastre pe aceeaşi cale; ea se traduce în româneşte din limba grecească, în ultimul deceniu al domniei Eca-

terinei. Războaiele ruso-turcești din anii 1768-1774 și 1787-1791 au fost însoțite, după cum se cunoaște, de ocupația principatelor noastre. In anul 1792, Nistrul începe să devină hotar între Moldova și Rusia. Și, desigur, ocupanții au avut tot interesul să popularizeze în țările noastre numele împărătesei.

Am consultat două manuscrise, ce se găsesc în Biblioteca Academiei Române (N.3102, N.3165). Iată titlul unuia din ele (N.3102):

"Ecaterina al doilea (sic). Istorie adunată a împărăției rusești, începutul ei păn la anul deacum. Imprenă și scriere împrejuru a tavricescului Hersonescului ostrov și a orașului Hersonii, tălmăcită de pe limba nemțască pe limba grecească apla la anul 1786.

Și de pre aceasta pre limba moldovenească cu cheltuiala ieromonahului chir Inochentie egumenul sfintei mânăstiri Păngăratului și scrisă de logofat. Ioniţe Chira, însuși în numita mânăstire la anul

1788". Manuscrisul N.3102 este o copie de pe un alt manuscris. La f. 122 se dă numele copistului (căp. Antohi Hociungu) şi data anului 1793.

Se face un istoric foarte pe scurt al Ruşilor, după care urmează "Istoria a împărătesei singura stăpânitoare a toată Rusia, Ecaterina" (f.12). Mai departe se descriu războaiele cu Turcia, cu Polonia, raporturile cu Austria. Se insistă asupra unor reforme, cum este reforma administrativă cu împărţirea Rusiei în "Satrapii" (gubernii), reformele fiscale şi altele. Partea a doua a cărţii (dela f.53), reproduce ştiri cu privire la Petru cel Mare, împrumutate din "Viaţa lui Petru cel Mare". Aşa, se publică corespondenţa dintre sultanul Ahmet şi Petru, lupta dela Stănileşti, etc.

Al doilea manuscris (N.3165), cu "Istoria" Ecaterinei, este o copie de pe manuscrisul de mai sus. Ambele manuscrise sunt de provenienţă moldove-

nească: manuscrisul al doilea menţionează că, copia s'a făcut "de pe o cărticică" care se găsea la mitropolia din Iaşi.

Limba traducerii, cu greşeli mari gramaticale şi cu întorsături de fraze străine limbei româneşti, dovedeşte că traducătorul nu era român de origine. Cităm câteva rânduri din manuscrisul N.3102:

„Ochii tuturor europeeştilor puteri şi a împăraţilor s'au pironit acum deodată la cea împreună mergire în Hersona a lui Iosif şi a Ecaterinii celor de al doile o mică istorie a marei singur stăpânitoare, care au dat pricină spre acest politicesc featron (priveliştе), sânt bine nădăjduit, că nu va fi neplăcut la cei asemenea neamului meu..." f.12.

Notăm, că împăratul Iosif al II-lea a făcut o călătorie cu Ecaterina pe Nipru şi la Herson în anul 1787. Deci, cartea a fost scrisă după această dată, şi traducerea în greceşte nu s'a putut face în anul 1786, cum se spune în traducerea românească.

---ooo---

CRONOGRAFUL LUI DIMITRIE DE ROSTOV.

Un loc cu totul aparte ocupă în istoriografie "Cronograful" sau "Letopisețul" mitropolitului de Rostov din Rusia, Dimitrie Tuptalo. Figura acestui mitropolit popular în biserica ortodoxă este bine cunoscută printre cărturarii noștri din vechime. In afară de câteva "cuvinte" ale acestui cărturar, care au pătruns în literatura noastră veche (I.BIANU, N. HODOȘ și DAN SIMONESCU, Bibliografia românească veche, vol. III,pp.407,673), din acest autor s'a tradus și a rămas în manuscrise o cărticică "Datorie duhovnicească la turburarea gândurilor" (Man.Bibl. Ac. Rom. N.1513, din sec. al XVIII-lea) și alta sub titlul: "Invățătură duhovnicească a omului celui din lăuntru" (Bibl.Acad.Rom.Mss. Fondul Gaster N.87). Sunt opere de asceză călugărească.

Dimitrie de Rostov este cunoscut la noi prin cea mai de seamă lucrare a lui, "Vieţile Sfinţilor". In prefaţa monumentalei opere "Vieţile Sfinţilor", apărută în Moldova în anii 1807-1815, se vorbeşte despre lucrarea acestui "prea iscusit în lucru şi cuvânt", cărturar (I.BIANU şi N.HODOŞ,Op. cit. vol.II,pp.516-517), lucrare care stă la baza traducerii în româneşte a "Vieţilor Sfinţilor",tipărită la mânăstirea Neamţul.

Dimitrie Tuptalo (1651-1709) este considerat ca un contemporan al operei lui Petru Movilă în Ucraina, dela sfârşitul secolului al XVII-lea. Elev al pleadei de cărturari crescuţi de către P.Movilă, cum au fost Ioanichie Galeatovschi, Lazăr Baranovici şi Inochentie Ghizel, el urmează în tinereţe şcoala întemeiată de către Petru Movilă, se călugăreşte în anul 1668, la o mânăstire din Chiev;peregrinează din mânăstire în mânăstire, până când la sfârşitul vieţii ajunge mitropolit la Rostov, în

Rusia moscovită. Cu toate că, în cele din urmă,el pare a fi împăcat cu faptul alipirei Ucrainei la Rusia, întreaga operă culturală a lui este îndreptată pentru ridicarea nivelului cultural al bisericii din Ucraina, care era în luptă cu cea dela Moscova. Călugăr, în sensul înalt al cuvântului, el îşi consacră întreaga viaţă scrisului. El ştie să redea scrierilor sale omiletice, istorice şi morale, spiritul de înaltă toleranţă creştinească,de iubire frăţească şi de morală adânc religioasă,iar "Vieţilor Sfinţilor" le dă căldura poeziei legendei. Aceste calităţi, ale scrierilor lui, îl fac cunoscut lumei ortodoxe din toate ţările.

Cu toate că şi traducerea "Cronografului" lui se face în secolul al XVIII-lea şi deci aparţine acestui veac, vom examina această oper în cadrul cărţilor istorice, traduse în limba român as- că în secolul al XVII-lea, această lucrare, ca spirit şi ca tendinţe, aparţinând acestui veac.

De fapt, „Cronograful" lui nu este o istorie universală încadrată în istoria biblică. Pe dânsul nu-l interesează istoria împărăţiilor ca atare: de această istorie, după concepţia lui, se ocupă oamenii laici. El ne înfăţişează în opera sa istoria biblică în lumina comentariilor diferiţilor autori bisericeşti. Scopul lui este de a da pe lângă cunoştinţe din Biblie şi o lectură morală pentru credincioşi. Potrivit acestui scop şi sistemul aranjării materiei, se deosebeşte de cel al compilaţiilor cronografului. El împarte cartea în capitole după miile de ani dela zidirea lumii, iar acestea la rândul lor se împart după sute: de exemplu, se descriu faptele petrecute în prima sută a miei întâi, a doua sută, etc.; urmează mia a doua. El voia în felul acesta să ajungă până la Hristos, dar nu-şi termină lucrarea, ajungând până la suta a şeasa din mia a treia de ani (se descrie epoca lui Avraam). Opera lui nu vede lumina tiparului decât în vremurile mai noui. După cum mărturiseşte însăşi autorul, el se

foloseşte pentru letpiseţul lui, în afară de Biblie, de cronici slave şi cronografe bizantine şi de diferiţii autori bisericeşti ortodoxi şi apuseni.

O adâncă cunoaştere a Sfintei Scripturi îl caracterizează pe autor. Dimitrie de Rostov îşi scrie această operă în ultimii ani ai vieţii sale.

Cronograful lui Dimitrie de Rostov se traduce în româneşte, probabil,pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, în epoca când în viaţa noastră bisericească se resimte influenţa stareţului mânăstirii Neamţul, Paisie Velicicovschi, influenţă slavă, sau mai bine zis acea rusească. Posibil că traducerea s'a făcut la M-rea Neamţul. Am avut la îndemână două còpii, care se păstrează în Biblioteca Academiei Române N.1410 şi N.2410. Prima a fost scrisă de către ieromonahul Nicandru Dobruşanul,dela episcopia Huşului, în anul 1812, iar a doua de către Dimitrie Răzmeriţă, dela mânăstirea Neamţul,

în anul 1814. Din titlul cărţii aflăm, că cronograful descrie "faptele dela începutul facerii lumii până la naşcerea lui Hristos fiind adunate din Dumnezeiasca scriptură, din feliuri de hronografe şi scriitori de istorii greceşti, sloveneşti, rămleneşti, evreeşti şi altele..." (Manuscrisul N.1470).

Am remarcat că, cronograful lui Dimitrie de Rostov se ocupă în deosebi de istoria sacră, aşa cum ea este expusă în Biblie. Sunt însă şi capitole, ca, de exemplu, "pentru începutul împărăţiei amozoanelor" (sic), "Istorie pentru viaţa Semiramidei, împărătesei Asiriei", "Pentru râsul lui Zoroastru la naşterea lui".

Aceste "istorii" ca şi cele din Biblie, sunt întreţesute cu fel de fel de "pilde" şi învăţături, ca, de exemplu, "Pentru bogăţie şi sărăcie", "Pentru pocăinţă", "Pentru beţie", etc. Intreaga carte are un caracter moral-religios. Cronograful se termină cu o istorie pentru Dumnezeii eleneşti".

Remarcăm că, şi după opera lui Dimitrie de Rostov, moscoviţii se trag dela Mosoh, fiul lui Iafet şi nepotul lui Noe, ipoteză împrumutată de el dela Inochentie Ghizel.

„Cronograful" lui Dimitrie de Rostov se tipăreşte în româneşte în tipografia mânăstirii Neamţul, în anul 1837. In titlul cărţii nu găsim numele autorului; în "cuvântul" către cititor, mitropolitul Moldovei Veniamin Costachi, arată că opera este a lui "Dimitrie Rostoveanul". Ediţia este îngrijită şi însoţită pe marginea paginilor de fel de fel de trimiteri la izvoare. Editorii se folosesc de traducerea veche, pe care o corectează pe ici pe colo şi îndreaptă ordinea anilor. Astfel, în manuscrise, de exemplu, anul 1200 se dă ca "suta a doua" din mia a doua, pe când în cartea din 1837 se dă „la mia întâia, suta a doua". Aşa că, în manuscrise, numărul total al anilor descrişi este de 4600, pe când în carte se dau numai 3600. Materia însă este aceaşi.

Reproducem unul din pasajele din manuscrisele pe cari le-am citat: (Man.N.1410):

„Falee fiiul lui Ever, au născut pe Ragov în anul vieţii sale 130. Apoi au născut şi alţi fii şi feate. In anii aceia înmulţindu-se noroadele. şi multe cetăţi, în partea cea de supt ceriu, prin feluri de ţări zidindu-se, şi împărăţii întărindu-se, se aşează legi politiceşti, împreună şi fără de legi, fiindcă acei oameni răi uitase de Dumnezeu, carele la ceruri petreace..." (p.204).

In legătură cu cronograful lui Rostovschi, se găseşte încă o scriere din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Este vorba de un "letopiseţ", care s'a tradus din "slavonie", de către cunoscutul cărturar din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Vartolomeu Măzăreanul. Manuscrisul s'a păstrat în câteva exemplare, din care notăm următoarele (Biblioteca Academiei Române): N.1536, N.4241 şi N.758.

Cel mai vechiu manuscris, poate chiar originalul traducerii lui Măzăreanul, este acel dela cota

4241, găsit în Basarabia; celelalte două sunt còpii mai noui şi anume, acel dela N.1536 în anul 1776 , scris de către Gheorghe dascăl din Tărnăuca, iar cel dela N. 758 din anii 1823-1832.

Din titlul cărţii şi dintr'o notă, aflăm următoarele: "Letopiseţ care s'au tălmăcit din Rusie pe moldovenie în sfânta mânăstire Putna...cu toată osârdia şi cheltuiala a precinstitului Ieromonah chir Varlaam dicheul numitei mânăstiri Bisericanii ...Prin osteneala mult păcătosului Vartolomei Arhimandrit sfintei mânăstiri Putnii în anii dela Hristos Mântuitorul 1766".

La fila a doua a letopisetului, citim următoarea notă:

„Acest leatopiseţ, iaste alcătuit şi adunat din multe fealiuri (de scrieri), de monahul Nicodim Grigorovschi, din ţera moschicească arătând pe scurt de câte fapte sau făcut dela zidirea lumii până în 3500 ani. Şi întră aceasti's leatopiseţ sănt şi alte învăţături foarte folositoare de su-

flet. Acel dascal monah Nicodim, după cum adevereşte alcătuirea şi scrisoarea să cunoaşte că au fost un om foarte iscusit la învăţătură"...

Dintr'o altă notă dela sfârşitul cărţii (f. 109), se desprinde că monahul Grigorovschi sau Grigorovici, cum se spune în altă parte, şi-a scris lucrarea în anul 1741; iar dintr'o lungă "prefaţă" a lui Grigorovschi se indică izvoarele de cari s'a folosit el la întocmirea letopiseţului, şi anume cartea ar fi fost scrisă "din sfintele Biblii, şi din hronografurile cele de multe feliuri, care din destule să află tipărite pre alte limbi, iara pre limba noastră slovenească iarăş sânt mult" (f.3).

Arhimandritul Vartolomeu Măzăreanul însă a fost indus în eroare de către călugărul rus "iscusit la învăţătură", Grigorovschi. Opera lui este un plagiat grosolan din "Hronograful" lui Dimitrie de Rostov. Profitând de faptul, că opera lui Dimitrie de Rostov nu fusese tipărită şi circula, probabil, într'un număr redus de manuscrise, Grigorovici îşi

însuşeşte, pur şi simplu, această operă, iar Vartolomeu Măzăreanul, care tradusese ceva şi din Dimitrie de Rostov nu cunoştea "Hronograful" lui, şi traduce plagiatul, aducând elogii pseudoautorului Grigorovschi.

Nu avem la îndemână originalele slavoneşti ale lui lui Dimitrie de Rostov şi copia lui Nicodim Grigorowici; dar din colaţionarea textelor traducerii lor se vede clar identitatea ordinei materiei şi a conţinutului lor. Citâm două pasaje luate la întâmplare:

Manuscrisul N.1536	Manuscrisul N.2410
Traducerea din Grigorovschi. Ce s'au făcut când sau început a tria sută de ani al doilea (sic) mie. După moartea dreptului Sif, nu după multă vreme sămenţia lui Sif care au fost sfânt şi drept sau răzvrătit şi au început a trăi o viaţă foarte spurcată şi cu multe fără de legi că după ce au trecut dela zidirea lumii	Traducere din Dimitrie de Rostov. La mia a doua faptele anilor din suta a treia. După moartea preadreptului Sif nu în lungă vreame seminţia lui ceiace era sfânt şi drept cu totul sau răzvrătit în viaţă fără de lege şi'spurcat după 1200 de ani dela zidirea lumii. Au văzut (zice scriptura) fiii

1200 ani au văzut (zice scriptura) fiii lui Dumnezeu pre fetele omenilor (sic) că sânt frumoasă şi-au luat femei dintrânsele.

f. 41

lui Dumnezeu pre fiicele omeneşti, că frumoasă sânt şi şi-au luat iloruşi din trânsele muiari..."

f. 79

Ce s'au făcut întru a zecea sută de ani ai a triia mie.

„Intru aceşti ani înmulţindu-se noroadele şi fănduse (sic) multe împărăţii şi cetăţi pre pământ şi în multe locuri să întărea împărăţiile şi au aşezat orânduele şi giudecăţi cetăţilor, însă împreună cu acele au înmulţit şi fărdelegile de vreme ca oamenii aceia au uitat pre Dumnezeu..."

f. 84

La mia a treia faptele anilor din suta a zecea.

„Falec fiiul lu Eser au născut pre Rasor în anul vieţii sale 140, apoi au născut şi alţi fii şi fiice.

In anii aceia înmulţindu-se noroadele şi multe cetăţi în partea cea de supt cerіu, prin feqliuri de ţări zidinduse şi împărăţii întărindu-se se aşează legi politiceşti, împreună şi fără de legi fiindcă oamenii aceii uitasă pre nevăzutul Dumnezeu.."

f. 131

Din confruntarea acestor fragmente, rezultă cu evidenţă, că avem de a face cu acelaş text al originalului, tradus de către persoane diferite.

Grigorovici copiază însă faptele până la a-

nii 3500,pe când cronograful neterminat al lui Dimitrie de Rostov merge până la anii 3600. In schimb, Grigorovschi mai adaugă câteva scrieri, şi anume un "cuvânt" al sfântului Ipolit, papa de Roma, "Pentru sfârşitul lumii", "Vedeniile Sf. Grigorie pentru străşnica giudecată" şi "Prohodul" călugărilor.

---ooo---

BIBLIOGRAFIE

1. BIANU I. şi HODOŞ N.: Bibliografia românească veche, Vol. I. Bucureşti, 1903.

2. BIANU I. şi HODOŞ N.: Bibliografia românească veche, vol. II. Bucureşti, 1910

3. BIANU I., HODOŞ N. şi SIMONESCU D.: Bibliografia românească veche. Vol. III, Bucureşti, 1912-1936.

4. GRIGOROVICI V.: O serbii v eia otnoşeniah k sosednim derjavam. Cazani, 1859.

5. HASDEU P.B.: Cuvente den bătrâni. Vol. I. Buc., 1878.

6. IORGA N.: Istoria literaturii româneşti. Vol.I., Bucureşti,1925.

7. IORGA N.: Incă două povestiri istorice româneşti. Studii şi Documente. Vol. IX.

8. PECARSCHI P.: Nauca i literatura v Rossii pri Petre Velicom. Vol. I.

9. RUSSO D.: Elenismul în România. Bucureşti,1912

10. ŞTEFANESCU IULIAN: Cronografele româneşti.Revista istorică română. Vol. IX. Buc., 1939.

11. ŞTEFANESCU MARGARETA :Cronica lui Manasses şi literatura romăno-slavă şi română veche.Iaşi, 1927.

12. ŞAHMATOV A.A. K voprosu o proishojdenii hronografov, Sbornic vtorogo otdelenia Imperat. Academii Nauc. Tom. LXV. S.Petersburg, 1899.

MANUSCRISE.

BIBLIOT.ACAD.ROMÂNE: Nr.48,49,86,101,108, 116,122, 156,204,249,476,758, 770,938, 1385, 1410, 1436, 1470, 1489, 1513, 1536, 2410, 2471, 2476, 2668, 3102, 3165, 3450, 3517, 3556, 4241, 4478

" " " (Fondul Gaster M.): Nr.9, 12, 25, 65, 72, 73, 87, 2572.

---000---

ISTORIOGRAFIA NAŢIONALĂ.

Interesul mare pe care l-au purtat cărturarii noştri pentru istorie, încă dela începutul scrisului în ţările româneşti, nu putea să nu dea roade şi pentru istoria noastră proprie. Cronicele noastre din secolul al XV-lea şi al XVI-lea, scrise în limba slavă, în limbă pe atunci oficială a principatelor, au căpătat o destul de însemnată desvoltare. Prin stilul lor lapidar, prin sobrietatea şi obiectivitatea lor, aceste cronici, cu mici excepţii, întrec modelele slavo-bizantine, din cari ele s'au inspirat. Aceste cronici formează de fapt baza istoriografiei naţionale româneşti. In ştirile scurte, redate cu atâta evlavie şi cu teamă de Dumnezeu, găsim cele dintâi mărturii ale existenţei noastre istorice, ale trecutului nostru; aici se redau faptele mari şi mici ale voevozilor noştri,

luptele lor pentru existenţa poporului nostru. Cu aceste cronici se începe istoriografia românească. In cronicile noastre, scrise în limba slavă, găsim şi cele dintâi ştiri cu privire la popoarele vecine nouă, ştiri despre Turci, Polonezi şi Unguri.

Cărturarii noştri vechi nu-şi mărginesc curiozitatea numai la trecutul ţărilor noastre şi a popoarelor cu care am fost în contact direct. Pe ei îi interesează originea tuturor popoarelor, istoria lor. Şi, ca să satisfacă acest interes, se traduce un număr destul de mare de istorii populare universale, numite cronografe. Numărul însemnat de manuscrise - cronografe, cari s'a păstrat, dovedeşte că interesul faţă de asemenea scrieri în sec. al XVII-lea şi al XVIII-lea, era foarte mare. Acest fapt denotă, că poporul românesc este dotat cu sentimentul trecutului, pe cari l-au avut atât de desvoltat făuritorii istoriografiei româneşti.

Paralel cu traducerea intensă a cărţilor de

istorie populară în sec. al XVII-lea, acest veac a dat literaturii româneşti o serie bogată de scrieri istorice, cari atât prin conţinutul lor, cât şi prin forma şi noua orientare, prezintă cea mai strălucită pagină din literatura noastră veche.

Am subliniat în câteva rânduri, că în secolul al XVII-lea chiar, în literatura noastră religioasă, conservativă prin esenţa ei, se observă o influenţă nouă, venită din Apus. Această influenţă se manifestă în spiritul critic care se vede în ediţia cărţilor noastre bisericeşti, în începuturile de versificaţie pe care le întâlnim pe foile iniţiale ale cărţilor şi în noua structură a predicilor din acest veac, făcute sau traduse după modelele manualelor de omiletică apusene. Această influenţă strecurată în literatura bisericească se datoreşte legăturilor noastre cu Ucraina ortodoxă, care în acea vreme era dominată de curentele culturale venite din Apus prin Polonia, în care era înglobată şi Ucraina. Bi-

serica noastră cu râvnă se apăra de orice abateri dela linia ortodoxismului, şi contactul cu Ucrainenii de aceeaşi credinţă, era ceva foarte normal. Iar rolul covârşitor de mare, pe care l-a jucat Petru Movilă în viaţa cultural-religioasă a Ucrainenii şi legăturile lui cu factorii politici şi culturali din ţările noastre, intensifică schimbul de valori culturale dintre noi şi Ucrainenii ortodocşi.

Porţile bisericii erau însă prea înguste, ca să se poată strecura un curent mai puternic, o influenţă mai adâncă şi mai largă apuseană în viaţa culturală a Românilor. Era nevoie de un contact direct cu viaţa din Apus. Şi acest contact îl face poporul românesc din Ardeal, cel din Muntenia prin Ardeal şi direct, cum a fost cazul lui Constantin Cantacuzino, iar în Moldova pe căi directe cu Apusul (Nicolae Milescu) şi prin intermediul Poloniei.

Statul polonez, dela începutul existenţei lui, cade în sfera influenţei culturii latino-catolice,

şi ia parte activă la formarea culturii popoarelor din Apus. Marele curente intelectuale din Apus, humanismul şi reformaţia, găsesc un teren prielnic de desvoltare în mijlocul nobilimei ("şleahtei") poloneze. Aceste curente au fost germenii unei literaturi bogate naţionale. Cultura poloneză se alimentează din plin şi din epoca Renaşterii, care a dus la "veacul de aur" (sec. al XVI-lea) în literatura poloneză. (P.P.PANAITESCU, Influenţa polonă în opera şi personalitatea cronicarilor Grigore Ureche şi Miron Costin. Mem. Secţiunii istorice. Acad. Rom. Seria III, tomul IV, mem. 4, pp.3-7).

O desvoltare deosebită capătă în literatura poloneză istoriografia. Incă în secolul al XIII-lea polonezul Martinne Polak scrie o istorie universală, care multă vreme serveşte ca cea mai bună istorie în întreg Apusul catolic. Cu timpul se desvoltă şi istoriografia naţională poloneză: la începutul secolului al XIII-lea, episcopul de Cracovia, Vincenţiu

Kadlubek scrie prima cronică poloneză.

Urmează o serie de cronicari care continuă opera lui Kadlubek. Până prin secolul al XVII-lea majoritatea istoriografilor polonezi îşi scriu lucrările în limba latină. In secolul al XVI-lea şi al XVII-lea istoriografia poloneză ajunge la o mare înflorire. De o reputaţie incontestabilă, ca cronicar, se bucură Cromer şi urmaşul lui Piasecki, precum şi un număr mare de cronicari, cari întrebuinţează în scrierile lor limba naţională.

Legăturile politice şi comerciale, pe care le-a avut Moldova cu Polonia, au dus la legături mai strânse sub raportul cultural. In secolul al XVI-lea, unii din domnitorii şi boerii moldoveni sunt nevoiţi, din cauze politice, să pribegească în Polonia, aici ei fac cunoştinţe cu familiile nobilimei poloneze, cu cari uneori intră şi în legături de rubedenie. Sunt cunoscute simpatiile familiilor boiereşti din Moldova, a Movileştilor, Barnowski, Ureche, Costin, etc., faţă de polonezi (P.P.PANAITESCU, Op.cit., p.10).

O parte din boierimea noastră, care a pribegit în Polonia şi care a cunoscut gradul de cultură la care se înălţase în acea vreme statul polon, avea o admiraţie pentru instituţiile lui. In Moldova exista un curent filopolonez.

Aceste raporturi au avut drept consecinţe intensificarea influenţei apusene asupra culturii noastre, şi în deosebi asupra istoriografiei româneşti, care de data aceasta se inspiră din izvoarele latino-polone.

GRIGORE URECHE.

Primul cronicar, care îşi îmbracă opera în limba românească şi în acelaş timp ne dă şi un nou tip de cronică, este Grigore Ureche. Din datele sărace cari s'au păstrat cu privire la viaţa lui, aflăm că el e fiul boerului moldovean Nestor Ureche, care pe la sfârşitul secolului al XVI-lea ocupa în Moldova postul de mare vornic al ţării de jos. El ridică mânăstirea Secul, pe care o înzestrează cu

danii mari. Din motive politice, Nestor Ureche este nevoit să pribegească în Polonia, unde a stat mai mult timp (anii 1592-1595, 1612-1615).

Nu se cunoaşte cu preciziune data naşterii lui Grigore Ureche. Se crede, că el s'a născut în jurul anului 1590, şi deci el îşi petrece o parte din copilărie şi de anii de şcolaritate în Polonia. Miron Costin în "Descrierea ţării Moldovei şi a Munteniei", scrisă în limba poloneză, afirmă, că "Ureche, mare vornic în ţara de jos a Moldovei. El a învăţat în şcolile libere (de "arte liberale") sub coroana polonă" (P.P.PANAITESCU. Miron Costin. Istorie în versuri polone despre Moldova şi Ţara Românească. Ed. Academiei Române. Bucureşti. 1929, p.29).

S'a constatat, că Nestor Ureche, în râvna lui pentru credinţa strămoşească, se înscrie în anul 1612 ca membru în fraternitatea ortodoxă din Lwów, care întreţinea şi vestita şcoală ortodoxă

din acest oraş, cu un program care se apropia de şcoalele iezuiţilor, organizată după tipul colegiilor apusene, aşa cum a fost organizat mai târziu şi collegiumul lui Petru Movilă din Chiev. La această şcoală, pe lângă limba veche slavă bisericească se predau şi limbele polonă şi latină. Se ştie, că Grigorie Ureche se foloseşte de aceste limbi la alcătuirea cronicii sale.

Reîntors în ţară, tânărul boer moldovean studii serioase, ocupă treptat mai multe dregătorii. Dela simplu boer în anul 1628 sub Miron Barnowschi, el ajunge sub Vasile Lupu până la înalta dregătorie de mare vornic al ţării de jos. Moare în prima jumătate a anului 1647.

Grigorie Ureche a lăsat o singură operă, care în forma în care s'a păstrat are următorul titlu: "Carte ce se chiamă letopiseţ, ce într'însa spune cursul anilor şi descălecarea Ţării Moldovei şi viaţa domnilor"

Această operă însă n'a ajuns până la noi în original şi nici în còpii mai aproape de original, ci într'o rèdacţie amplificată cu interpolări, cea mai veche din anul 1670, făcute de către Simeon Dascălul, un cărturar de pe la jumătatea secolului al XVII-lea. Această împrejurare, ca şi faptul că asupra vieţii lui Grigore Ureche n'avem date mai precise, iar contemporanii vorbesc despre "vornicul Ureche", a dus la discuţii mari în jurul paternităţii cronicii.

Bazându-se pe o informaţie greşită dată de către Dimitrie Cantemir în "Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor" (Bucureşti, 1901,p.114), cum că "Ureche au trăit şi au scris pre vremile lui Aron Vodă Tiranul, a căruia domnie şi sfârşitul istoriei sale face", B.P.Hasdeu crede că "autorul cronicei fu anume Nistor Ureche"(B.P.HASDEU,Ion Vodă cel Cumplit, Bucureşti,1865,p.255).

Această teorie a fost îmbrăţişată şi de că-

tre Aron Densuşianu în "Istoria limbei şi literaturei române".

Tradiţia a păstrat însă şi o altă părere, şi anume, că letopiseţul atribuit lui Grigore Ureche aparţine lui Simeon Dascălul. In "predoslovia" letopiseţului scris din îndemnul lui Teodosie Dubău în anul 1694, se arată că "izvodul am luat de pre un letopiseţ a lui Simeon Dascalul, carele şi Simeon l-au izvodit de pre un izvod a lui Ureche Vornicul" (C.GIURESCU, Izvoadele lui Tudosie Dubău. Miron Logofătul şi Vasile Damian. Buletinul Comisiei istorice a României, Vol. I. Bucureşti, 1915,p.115).

Părerea aceasta se menţine şi la alţi copişti ai cronicei.

Cu toate că cronica lui Ureche a fost cunoscută şi în vechime numai în forma pe care i-a dat-o compilatorul Simeon Dascălul, majoritatea cărturarilor, cari au cunoscut cronica, îl consideră ca al cronicei pe Grigore Ureche. Lui Simeon Dascalul se atribuie numai capitolul "De ijderenia Moldoveni-

lor" cu povestirea cu Laslău craiul, care ar fi colonizàt Maramureşul de unde au descălecat Moldovenii, cu tâlharii aduşi din puşcăriile Romei,cu ajutorul cărora i-ar fi bătut pe Tătari.

Se cunoaşte indignarea pe care a stârnit-o această teorie, această "basnă", cum o numoşte Miron Costin, în mijlocul cărturarilor români. Acest fapt îi face pe mulţi din cărturarii noştri să-l considere pe Grigorie Ureche, ca adevărat autor al cronicei,iar pe Simeon Dascălul, ca e un călugăr puţin cult, "neştiut şi slab la minte", care a copiat cronica lui Ureche,pe care şi-o însuşeşte, adăugând capitolul cu infamia cu privire la originea Moldovenilor.

Aceste trei păreri,cu privire la paternitatea cronicei, au format obiectul mai multor discuţii, la care au luat parte mai mulţi istorici contemporani Astfel, teoria prin care letopiseţul se atribuie lui Nestor Ureche, susţinută de către B.P. Hasdeu şi Aron Densuşianu, a fost combătută cu succes de către Şt. Orăşanu, care, cu un lux de argumente dovedeşte că

Nestor Ureche nu putea să fie autorul cronicei (ŞT. ORAŞANU, Cronicarii moldoveni din secolul al XVII-lea. Convorbiri Literare, anul 1899).

Critica internă a cronicei denotă, că autorul ei a fost un om foarte cult, format într'o şcoală serioasă şi bine organizată, unde pe lângă studiul limbei slave vechi bisericeşti, a învăţat limba latină şi poloneză, şi a căpătat şi o cultură remarcabilă istorică şi filosofică. Nestor Ureche, care a jucat un rol politic în Moldova, era un om cu mult bun simţ, dar cu o cultură redusă, după cum se poate constata dintr'o scrisoare a lui pe cari ne-au păstrat-o vremurile. (N.IORGA, Istoria literaturii româneşti, Vol.I, Bucureşti, 1925, p.285).

Nu există nicio indicaţie, că Nestor Ureche ar fi făcut vreo şcoală în Polonia. Aceste argumente, precum şi unele mărturii şi nepotriviri în unele afirmaţii din cronică cu timpul în care ea a fost scrisă, au dus la concluzia, că autorul cronicii este Grigore Ureche, iar nu tatăl său.

In ce priveşte părerea, cum că cronica a fost alcătuită de către Simeon Dascălul, care se foloseşte şi de un letopiseţ al lui Grigore Ureche, această părere spulberată, încă de către Miron Costin, a avut în parte susţinători şi între istoricii noştri contemporani. Astfel, profesorul Constantin Giurescu, unul din cei mai buni cunoscători a cronicilor noastre, pe baza cercetărilor făcute asupra copiilor letopiseţelor şi a celor două "predoslovii", a lui Simeon Dascalul şi a lui Grigore Ureche, crede, că cronica socotită "până acum ca fiind a lui Ureche, este în realitate a lui Simeon Dascalul. Ureche a fost numai unul din izvoarele lui interne, alături de letopiseţul moldovenesc, de cel latinesc şi de cel unguresc, astăzi toate pierdute" (C.GIURESCU, Noui contribuţiuni la studiul cronicilor moldovene: Letopiseţul lui Eustratie Logofătul şi letopiseţul latinesc. Cronicile lui Grigore Ureche, Simeon Dascălul şi Misail Călugárul, Bucureşti, 1908, p.91).

După părerea lui C.Giurescu, cronica lui

Ureche ar fi fost o simplă traducere a unei cronici latinești, cu știri externe, la care el a adăugat unele știri noui și unele aprecieri personale. Simeon Dascalul ar fi adăugat știri din izvoare noui, din izvoare interne, în deosebi cu privire la Moldova (C.GIURESCU, Op.cit.,pag.84-86).

Reluând discuția în jurul acestei probleme controversate, d. prof.C.C.Giurescu în comentarii la ediția "Letopisețului Țării Moldovei", a lui ...che, vine cu o părere nouă. Făcând o expunere amplă asupra discuțiilor în jurul paternității letopisețului, profesorul C.C.Giurescu constată "că și opiniile istoricilor contemporani, ca și părerile mai vechi au rămas tot împărțite". Ea se atribuie "la trei autori deosebiți: Nestor Ureche, Grigore Ureche și Simeon Dascalul" (C.C.GIURESCU, Gr. Ureche Vornicul și Simeon Dascalu, Letopisețul Țării Moldovei. Craiova. 1934, p.XV).

Mai departe, pornind dela faptul că cronica

lui Ureche nu se mai păstrează în forma ei originală primitivă, ci în "forma amplificată de către Simeon Dascălul", prof.C.C.Giurescu, afirmă că interpolările făcute de către Simeon Dascălul nu se pot stabili precis şi nu se cunoaşte nici întinderea lor. Cu oarecare aproximaţie, C.C.Giurescu încearcă să desprindă unele bucăţi, cari ar putea fi atribuite lui Simeon Dascălul. Dacă s'ar scoate aceste bucăţi din letopiseţ, el ar pierde din unitatea de concepţie şi de stil. In concluzie, prof. C.C.Giurescu crede "că paternitatea cronicei trebuie să revie amândurora, adică lui Grigore Ureche şi Simeon Dascălul" (C.C.GIURESCU, Op.cit.,pp.XV-XXXVI).

Părerile interesante ale prof.C.C.Giurescu, susţinute de o argumentaţie logică şi documentară bogată, nu sunt pe deplin concludente. Prea unitară este ca idei, cugetare şi ca stil această cronică, ca să ajungem la concluzia, că Simeon Dascălul cu pregătirea lui inferioară lui Grigore Ureche, să introducă interpolări, cari n'ar fi ştirbit această

unitate. Pe de altă parte, tradiția istorică, în baza căreia încă M. Kogălniceanu atribuie cronica lui Grigore Ureche, precum și argumentele aduse de Şt. Orăşanu şi de N.Iorga, ne fac să credem că autorul letopisețului în discuție nu este altcineva, decât Grigore Ureche. Această ipoteză capătă o bază sigură într'un studiu al prof.P.P.Panaitescu, consacrat izvoarelor cronicei lui Ureche şi apărut înainte de studiul d. C.C.Giurescu (P.P.PANAITESCU, Influența polonă în opera şi personalitatea cronicarilor Grigore Ureche şi Miron Costin. Ed. Academiei Rom. Memoriile secțiunii istorice. Seria III, tom. IV, Bucureşti, 1925).

Profesorul P.P.PANAITESCU, stabilind cu precizune izvoarele străine şi autohtone ale cronicei, le trece printr'o critică severă şi ajunge la concluzia, că "Grigore Ureche...poate fi socotit ca adevăratul autor al scrierii întregi" (Op.cit.,p.58).

Argumentul principal al acestei ipoteze auto-

rul studiului îl vede în faptul, că Grigore Ureche, după cum se vede din "predoslovia" lui fragmentară, se foloseşte ca izvor principal de letopiseţul moldovenesc, iar nu Simeon Dascălul, cum credea prof.C. Giurescu.

Cât priveşte „predoslovia" lui Simeon Dascălul , după părerea prof.P.P.Panaitescu, ea este plină de contraziceri şi nu lămureşte nimic în chestiunea rolului lui de autor.Prof.P.P.Panitescu arată că într'adevăr Simeon Dascălul a făcut unele interpolări, dar ele nu sunt prea importante.

"Adausurile lui Simeon Dascălul, apar ca opera unui interpolator, poate ceva mai îndrăzneţ, decum a fost un Misail Călugărul, dar nici decum nu-l face autor" (P.P.PANAITESCU,Op.cit.,p.65).

Cronica lui Grigore Ureche, păstrată în mai multe còpii manuscrise în redacţia amplificată de către Simeon Dascălul, cuprinde evenimentele din trecutul Moldovei dela descălecatul lui Dragoş Vodă

până la a doua domnie a lui Aron Vodă (anii 1359-1595).

Ea a fost scrisă în ultimii ani ai vieţii cronicarului, şi anume, între anii 1642-1647. Simeon Dascălul a copiat şi a amplificat această cronică imediat după moartea lui Grigore Ureche. Sunt manuscrise cu interpolări neînsemnate noui, care, după cum afirmă Miron Costin, în "Predoslovia" lui la "De neamul Moldovenilor", se datoresc lui Eustratie Logofătul şi Misail Călugărul. Aceste interpolări însă n'au valoare istorică" (C.C.GIURESCU, Op.cit., p. LVII).

Conţinutul letopiseţului lui Grigore Ureche se rezumă la următoarele: In prefaţa lui Grigore Ureche se arată scopurile pe care le urmăreşte istoria şi anume, de a lăsa "izvod pre urmă şi bune şi rele, să rămâie feciorilor şi nepoţilor de învăţătură, despre cele rele să se ferească şi să se socotească, iară pre cele bune să urmeze şi să se înveţe şi să se îndrepteze" (Conţinutul îl redăm după tex-

tul publicat de prof.C.C.Giurescu din opera citată mai sus). Se arată că "Gligore Ureche...cu multă nevoință cetind cărțile și izvoadele și ale noastre și cele streine, au aflat cap și începătura moșilor, de unde au izvorît în țară și s'au înmulțit și s'au lățit, ca să nu se înece a toate țările anii trecuți și să nu se știe ce s'au lucrat..." Pentru acest motiv "apucatu-s'au și Dumnealui Ureche a scrie începătura și adaosul, mai apoi și scăderea care se vede că au venit în zilele noastre..."

Mai departe, cuvintele lui Grigore Ureche se dau în stil direct, invocându-se izvoarele: "Nu numai letopisețul nostru, ce și cărți streine am cercat, ca să putem afla adevărul, ca să nu mă aflu scriitoriu de cuvinte deșarte, ce de dereptate; că letopisețul nostru cel moldovenesc așa de pre scurt scrie, că nici de viața domnilor, carii au fost toată cârma, nu alege, necum lucrurile den lăuntru să aleagă....Iară scrisorile streinilor mai larg și deagiuns scriu....Și deacolo multe luând și lipind de

ale noastre, potrivind vremea şi anii, de (am) scris acest letopiseţ..." A doua "prefaţă", care este scrisă în continuare, este a lui Simeon Dascălul, care arată cum am notat şi mai ales că letopiseţul lui Ureche, scris după izvoade streine, conţine ştiri sărace cu privire la Moldova şi el a adăugat ştiri noi din letopiseţul moldovenesc.

Letopiseţul propriu zis se începe cu "predoslovia descălecării" Moldovei, în care după unele consideraţiuni cu caracter geografic, se arată că Moldova a descălecat după începutul Munteniei şi se redă povestirea cu vânătoarea păstorilor din Maramureş, cu Molda şi bourul.

Se dau pe scurt ştiri cu privire la limba moldovenească, care după Gr.Ureche, "din multe limbi este făcută şi ni-i mestecat graiul nostru cu a vecinilor de prin prejur, măcar că dela Râm ne tragem şi cu a lor cuvinte(le) ni-s mestecate..." Cu toate acestea, limba moldovenească şi-a păstrat caracte-

rul ei latin: "De la Râmleni, ce le zicem latini: pâine, ei zic panis; carne, ei zic caro; găină, ei zic galena; muere, mulier; femeie, femina; părinte, pater; al nostru, noster, şi altele multe din limba latinească, şi de am socoti pre amăruntul, toate cuvintele le-am înţălege..." Gr. Ureche dă şi câteva cuvinte din limba moldovenească, cari au fost împrumutate dela alte popoare.

Vorbind despre resturile de monumente istorice, urme de cetăţi, movile şi şanţuri, arată că ţara a trecut prin multe răsboaie, fiindcă ea este aşezată "în calea răutăţilor". Se redă cu multe amănunte povestea "De ijderenia Moldovenilor", interpolaţia lui Simion Dascalul, împrumutată, cum mărturiseşte el, din "letopiseţul" unguresc.

După povestea cu Laslău, care a cerut ajutorul "Împăratului Râmului" în contra Tătarilor şi care i-a trimis "oameni răi" din "temniţe", ca să scape de ei, se povesteşte despre descălecatul al doilea în Moldova şi se dă "o poveste" din "letopiseţul

moldovenesc" cu Iaţco prisăcarul.

Urmează "De începutul domnilor ţării Moldovei şi de viaţa lor".Se dau numele primilor domnitori şi anii lor de domnie. Despre domnia lui Alexandru cel Bun,„carele multe lucruri bune au făcut în ţară", cronicarul dă mai multe amănunte. Se vorbeşte despre "Săborul ce s'au adunat la Florentina" şi despre pacea lui Alexandru cel Bun cu "craiul leşesc". Se povestesc faptele domnitorului dela Alexandru cel Bun până la Ştefan cel Mare; se înşiră războaiele dintre voevozi şi războaiele cu Polonezii.

Domnia lui Ştefan cel Mare, care a fost ales domn pentru vitejia lui de către boerii mari şi mici, se povesteşte cu multe amănunte şi cuo vădită simpatie. Autorul descrie în mod succesiv toate războaiele pe cari le-a avut Ştefan cel Mare cu vecinii, - cu Turcii, Tătarii, Ungurii, Polonii, Muntenii, se redau fapte din viaţa lui particulară şi din opera lui pe tărâmul religios.

9.

Ştefan cel Mare duce războaie cu succes, pentru că el luptă pentru credinţa dreaptă în contra "păgânilor" şi pentru motivul că el era un bun strateg. El face prin surprindere o incursiune în Ardeal unde pradă "ţara săcuiască" fără ca cineva "să-i iasă împotrivă". Asupra Chiliei el merge "cu toată puterea" şi o înconjură în miezul nopţii. Pe Matiaş, craiul unguresc (Matei Corvin), Ştefan îl lasă să fuiască şi să se încarce de pradă, ca atunci, când "fiind ei (Ungurii) beţi şi negătiţi de război"... "i-au lovit Ştefan Vodă cu oaste tocmită în revărsatul zorilor, de multă moarte şi perire au făcut într'înşii..." Ungurii au fost bătuţi şi puşi pe fugă, iar craiul lor rănit, abia a scăpat cu viaţă.

"Aşa norocească Dumnezeu pre cei mândri şi falnici", scrie cronicarul, "ca să arate lucrurile omeneşti cât sânt de fregede şi neadevere, că Dumnezeu nu în mulţi ce în puţin arată puterea sa, că nime să nu nădăjduiască în puterea sa, ci întru Dumnezeu să-i fie nădejdea, nici fără cale război să

facă, cărora li-i Dumnezeu împotrivă..."

Radu Vodă, domnitorul Munteniei, "pierdu războiul cu multă pagubă de ai săi", nu atât "de vitejia Moldovenilor, cari erau gata au să moară au să izbândească, decât de meşteşugul lui Ştefan Vodă.."

Bătălia dela Podul Înalt cu Turcii, Ştefan Vodă o câştigă "nu aşa cu vitejia, cum cu meşteşugul". Pe Basarab Vodă şi pe Muntenii, care au dat ajutor Turcilor, "toţi domnii de prin prejur îl cuvânta de rău, zicând că n'au fost într'ajutorul crucii şi creştinătăţii, ci păgânilor şi duşmanilor".

Albert, craiul leşesc, care călcase "prieteşugul" Polonezilor cu Moldovenii "nu făcea oaste împotriva păgânilor, carii în toate părţile fulgera şi tuna cu trăsnetul armelor sale, vărsînd sângele creştinesc...înmulţind legea lui Mahmet cea spurcată, ci gândi ca să-şi arate vitejia asupra Moldovei". Albert fu bătut de către Ştefan Vodă la Codrul Cosminului, ceea ce dă prilej cronicarului să scrie o "învăţătură" („nacazanie" - poruncă, învăţătură),

în care se arată că Dumnezeu îi pedepseşte pre cei ce calcă jurământul. Că acesta Olbriht nu spre păgâni, ci spre creştini vrea să facă război; nu da ajutoriu celuia ce nu avea odihnă de Turci, ci vrea să slăbească pre cela ce lupta cu vrăjmaşul creştinilor"...

Ştefan cel Mare apare şi ca un bun diplomat. El ştie să încheie pace la timp cu cei cu care intră în război, evită să facă războiu pe două fronturi. Războiul de obiceiu se termină cu mulţumiri lui Dumnezeu şi cu ridicare de biserici şi mânăstiri

Istoria domniei lui Ştefan Vodă se termină cu un capitol "de moartea lui Ştefan Vodă cel Bun", în care se dă şi un portret al domnitorului.

"Fost-au acest Ştefan Vodă om nu mare de stat, mânios şi degrabă vărsa sânge nevinovat; de multe ori la ospeţe omora fără judeţ. Amintrelea era om întreg la fire, neleneş, şi lucrul său îl ştia a-l acoperi, şi unde nu gândeai, acolo îl a-

flai. La lucruri de războaie meşter, unde era nevoie însuşi se vâra, ca văzându-l ai săi să nu îndărăpteze...Iară pre Ştefan Vodă l-au îngropat ţara cu multă jale şi plângere în mânăstire, în Putna, care era de dânsul zidită. Atâta jale era, de plângea toţi ca după un părinte al său...Ce după moartea lui până astăzi îi zic sfântul Ştefan Vodă, nu pentru suflet, ce este în mâna lui Dumnezeu, că el încă au fost om cu păcate,ci pentru lucrurile lui cele vitejeşti.."

Autorul cronicei găseşte nimerit să vorbească despre "Povestea şi tocmeala altor ţări ce sunt prin prejur". Incepe cu Polonezii, arătând situaţia lor geografică şi organizaţia lor politică şi de stat. Autorul nu-şi ascunde simpatiile faţă de Polonezi, în deosebi faţă de pătura lor conducătoare , şleahta.

Iată cum îi caracterizează cronicarul pe Polonezi: "Leşii sânt oameni războinici, oameni învăţaţi de carte, că pentru învăţătură şi a cărţii şi a vitejiei nu li-i preget nici de trudă, nici de chel-

tuială, ce încunjură țările de învață, ca să deprinză tinerețele truda și la bătrânețe înțălepciunea, de care au nevoință mai mare...Stăpânilor cui slujesc sânt cu credință și pentru numele lui și pentru cinste capul își va pune. Pentru ruda sa și pentru semintia cât de departe, stau cu dânsul până la moarte".

Aceeaşi caracteristică plastică și lapidară cronicarul o dă și Tătarilor. După ce vorbește despre situația geografică, clima, bogățiile și cei dintâi "împărați" ai "împărăției turcești," autorul cronicei astfel îi înfățișează pe Tătari:

„Tătarii sânt oameni războinici, suferitori la toate nevoile, nu grijesc de avuție, ci de izbândă, și de foame rabdă cu săptămâna...Aceștia nu lăcuesc în case, fără numai în oraș mare...ci în câmpii după pășune cu dobitoacele umblă. In loc de casă, cotigi poartă, ales în țara tătărească cea pustie.."

Ceva mai multe date se dau cu privire la

Turci, "că supt mâna lor şi supt jugul lor sântem şerbi. Acest fel de oameni, ce le zicem noi Turci, care întâiu din tâlhari şi din oameni puţini atâta s'au înmulţit, că două părţi de pământ cuprind, adecă Asia şi Africa, s'au întins de au apucat o parte mare şi din a treia, din Europa de sânt de Dumnezeu lăsaţi certare creştinilor şi groază tuturor vecinilor de prinprejur".

Se face un scurt istoric al sultanilor până la Mahmet al treilea. Aici cronicarul se opreşte, să nu ne arătăm istorici de lucruri turceşti mai mult decât de ale noastre..." Se termină cu felul Turcilor de a-i administra pe creştinii din Peninsula Balcanică, cu descrierea corpului de ienicери.

Vorbind despre ţara ungurească, cronicarul arată că, în Ardeal, "nu lăcuesc numai Unguri şi Saşi peste seamă mulţi, şi Români peste tot locul, de mai mult îi lăţită ţara de Români decât de Unguri..."

Autorul, mai departe, constată unitatea neamu-

lui românesc din Ardeal cu cel din Moldova: "Românii, câţi se află lăcuitori la ţara ungurească şi la Ardeal şi Maramureş, dela un loc sânt cu Moldovenii şi toţi dela Râm se trag."

Pe Unguri cronicarul îi califică în felul următor:"Ungurii sânt oameni iscoditori şi necredincioşi, vicleni, prieteşugul nu-l ţin la loc de nevoie; prin ţara Ardealului nu poate omul pre lesne să treacă fără cărţi crăeşti şi taina aşa o ţiu, că nici dela ţărani cuvânt dirept nu vei afla".

Reluând firul povestirii istoricului Moldovei, cronicarul descrie domniile urmaşilor lui Ştefan cel Mare, a lui "Bogdan Vodă cel Orb şi Grozav". Acest domn continuă politica tatălui său şi cu ocazia morţii lui, cronicarul adaugă: "s'au pristăvit (a murit)....nu cu puţină laudă pentru lucruri vitejeşti ce făcea, că nu în beţie, nici în ospeţe petrecea, ci ca un stejar în toate părţile priveghia, ca să nu se ştirbească ţară, ce-i rămăsese

dela tată-său".

Aceleaşi cuvinte de laudă le are cronicarul şi la adresa lui Ştefan cel Tânăr, care "întru tot semăna cu firea moşu-său lui Ştefan Vodă cel Bun, că la războaie îi mergea cu noroc, că tot izbândea şi lucrul său îl ştia purta, măcar că era tânăr de zile. Amitrelea era om mânios şi pre lesne vărsa sânge."

O deosebită simpatie o are Grigorie Ureche faţă de Petru Rareş. Ca şi în cronicele slavoneşti scrise la noi, cronicarul consacră domniei acestui voevod mai multe pagini. Isprăvile lui militare în contra Ungariei, a Poloniei, fuga lui dramatică prin munţii Bistriţei în Ardeal, suferinţele lui, şederea lui la Cetatea Ciceu, -*şi a doua domnie a lui, se descriu cu multe detalii. Autorul găseşte şi aici, că informaţiile din cronica "leşească", cu privire la acest domnitor, sunt insuficiente şi el se foloseşte de letopiseţul moldovenesc.

Iată cum se redă situaţia tragică a lui Petru Rareş, în momentul când Turcii năvălesc în ţară,

pe de o parte, Polonezii, pe de altă parte, iar "ţara" era gata să-l părăsească: "că Leşii venise cu tărie, puterea Turcului mare, mulţimea şi iuţimea Tătarilor neoprită, ceşti din lăuntru slabi şi plini de viclesug." Şi acestui domnitor i se face un portret în care se arată, în rezumat, ce a făcut el pentru ţară. Inmormântarea lui s'a făcut "cu multă jale şi plângere ca după un părinte al său, care n'au fost mai jos decât alţii, ci au lăţit hotarul ţării".

In schimb, cronicarul nu-şi ascunde indignarea faţă de Iliaş Vodă, care "din obiceele cresti - neşti s'au depărtat" şi care în cele din urmă s'a turcit. Domniile lui Alexandru Lăpuşneanu şi mai cu seamă a lui Despot-Vodă "Ereticul" se descriu mai pe larg. Cu multe amănunte se povesteşte despre războaiele şi sfârşitul lui Ion Vodă cel Cumplit. Inserând numele domnitorilor mai puţin însemnaţi, războaiele cu Polonezii, cu Cazacii, cu Turcii, letopiseţul se termină cu capitolul: "Când s'au aşezat Aron Vodă al

doilea rând la scaun", fapt întâmplat în anul 1594, după care se dă numai titlul unui capitol despre Intrarea lui Lobodă cu Cazacii în țară.

Cronica pe alocurea este întreruptă cu capitole mici cu caracter didactic, cari n'au legătură cu istoria, dar cari sunt introduse pentru a ilustra o faptă sau alta descrisă în text. Așa sunt bucățile "Nacazanie sâlnim", "Invățătură și cercetare", "Nacazanie, adecă învățătură și certare celor mari și puternici", "Nacazanie".

Intrèaga cronică conține toată istoria Moldovei, în unele capitole mai pe larg, în altele mai pe scurt, câteodată cu greșeli mici în date sau în nume proprii, dar care reprezintă o unitate completă. Cronicarul trebuie să aibă la îndemână un vast material istoric, ca să poată combina datele, să se poată verifica și pune în ordinea cronologică.

Cu alte cuvinte, redactarea sau compilarea acestei cronici, necesita mai multe izvoare și o muncă destul de migăloasă și conștientă. Mulțumită cercetă-

rilor din ultimele decenii ale oamenilor noştri de ştiinţă (C.GIURESCU, Noui contribuţiuni la studiul o cronicarilor Moldovei: G.Pascu. Gligore Ureche. Izvoarele lui Ureche. Iaşi, 1920. N. Iorga, Ist.lit. rom. Vol. I) şi mai ales a studiului bine documentat a prof.P.P.Panaitescu (Influenţa polonă) şi în parte a lui C.C.Giurescu (Grigore Ureche vorn.), chestiunea izvoarelor, de cari s'a folosit Gr.Ureche, este pe deplin lămurită.

In prefaţa cronicei lui Ureche, se arată că autorul ei s'a folosit de "letopiseţul nostru cel moldovenesc", la care se face trimitere de mai multe ori în corpul cronicei. Acest letopiseţ moldovenesc este izvorul de bază la care recurge autorul pe toată întinderea operei sale. "Dacă excludem toate împrumuturile (din alte izvoare secundare)... toată partea de povestire istorică ce rămâne este luată din letopiseţul moldovenesc" (P.P.PANAITESCU, op.cit., p.53).

Din nefericire, timpul nu ne-a păstrat acest

izvor bogat de informaţii, această cea mai întinsă cronică care a existat până la Grigore Ureche. Am arătat, că în literatura noastră veche a existat un număr mare de cronici scrise în limba slavă, din oare cea mai însemnată şi mai completă este cronica dela Bistriţa.

Informaţiile pe care le ia Ureche din cronica moldovenească, sunt asemănătoare cu cele din cronica în limba slavă dela Bistriţa. Ştirile însă pe care le dă Grigore Ureche sunt cu mult mai complete, şi multe din ele nu se găsesc nici în cronica dela Bistriţa şi nici în una din cronicile noastre vechi. Rezultă deci, că a existat o cronică moldovenească întinsă, de care s'a folosit Grigore Ureche şi care astăzi nu mai există. Ce fel de cronică a fost acest "letopisăţ" moldovenesc? Unii ar fi înclinaţi să creadă, că "letopiseţul moldovenesc", izvorul principal al cronicei lui Gr. Ureche, ar fi o cronică scrisă în limba românească; şi dat fiind faptul că Miron Costin afirmă că după mărturia unor

boeri, ar fi existat un letopiseţ, scris de către Eustratie Logofătul,„letopisăţul moldovenesc" ar putea fi opera acestui cărturar (C.GIURESCU,Op.cit., p.87).

Prof.N.Iorga credea că Gr.Ureche a utilizat o cronică oficială,din cele ce se scrieau pe lângă curţile domnitorilor noştri în limba slavă,iar prof. Gh.Pascu, socoate că "letopisețul moldovenèsc" a fost o cronică scrisă în limba slavă, pe care Grigore Ureche trebuia s'o ştie.

Părerea lui C.Giurescu că "letopisețul" lui Gr.Ureche ar fi fost redactat în limba românească, este adoptată şi de către Prof.P.P.Panaitescu şi C. C.Giurescu. Incontestabil,că "letopisețul moldovenesc", face parte din una din redacţiile vechilor cronici slave, mai completă decât celelalte, care a fost tradusă în limba moldovenească, poate de acelaş Eustratie Logofătul. Letopisețul, după cum se vede din conţinutul cronicei lui Grigore Ureche, înşira evenimentele istorice din Moldova până la domnia lui

Petre Şchipul (an.1587).

Datele, care urmează dela anul 1587 şi până la 1595, când se termină cronica lui Ureche, sunt scrise de cronicar "după cele auzite dela tatăl său" (P.P.PANAITESCU, Op.cit.,p.53, cf.G.Pascu,Op. cit.,p.26).

Grigore Ureche se foloseşte de "letopiseţul moldovenesc" în măsura cea mai largă. El însă,trecut prin şcoala umanistă din Polonia,are o atitudine critică faţă de izvorul său de temelie. El afirmă foarte des, că aşa spune în "letopiseţul moldovenesc", dar atunci când se dau ştiri greşite,sau când nu se vorbeşte de anumite lucruri,pe cari cronicarul le socoate importante, Grigore Ureche îşi exprimă nemulţumirea şi caută să completeze lipsurile din alte izvoare. "Letopiseţul nostru cel moldovenesc aşa de pre scurt scrie, că nici de viaţa domnilor carii au fost toată cârma nu alege, necum lucrurile din lăuntru să aleagă...Nici este a se

mira, că scriitorii noştri n'au avut de unde strânge cărţi, că scriitorii dintâi n'au avut scrisori, ca de nişte oameni neaşezaţi şi nemernici, mai mult proşti decât se ştie carte, ce şi cei ce au scris mai mult din basme şi din poveşti ce au auzit unul dela altul".

Cu toate aceste afirmaţii, cronicarul nostru completând ştirile din letopiseţ cu ştiri din alte izvoare, dă mai multă încredere acestui letopiseţ.

In afară de „letopiseţul moldovenesc", care constitue o sursă internă de ştiri istorice, Grigore Ureche se mai foloseşte şi de alte izvoare, împrumutate din cărţi străine. După cum era şi natural, Grigore Ureche care-şi face studiile în Polonia şi care deci cunoştea şi literatura istorică poloneză, se adresează izvoarelor polone . In mai multe rânduri în cronica lui Grigore Ureche se invoacă mărturia cronicarului sau letopiseţului "leşesc".

Cercetările făcute de către prof. P.P. Panaitescu (Op.cit.,) au dus la concluzia, că unul din

izvoarele de care s'a folosit Ureche a fost istoriograful polonez Ioachim Belski. Istoricii mai de seamă polonezi, făcâ istoria Poloniei, vorbesc şi despre vecinii acesteia, şi deci nu puteau să nu scrie şi despre Moldova, cu care avea legături atât de strânse.

Dintre scriitorii polonezi din secolul al XVI-lea, care se interesează şi de Moldova, face parte şi Martin Belski. El scrie o "cronică a lumii întregi", adică o cronică universală (ultima ediţie din anul 1564), alcătuită după modelele cronografelor apusene,- cu istoria biblică, cu istoria popoarelor antice, a Bizanţului şi a popoarelor apusene. El dă informaţiuni vagi şi confuze culese din diferiţi cronicari polonezi, cu privire la originea Românilor. Fiul acestui cronicar, Ioachim Belski, în anul 1597 scoate o cronică a Poloniei ("Kronika Polska"), care poartă numele tatălui său Martin Belski, dar care se deosebeşte de cronica lui prin faptul că ea este complet refăcută şi amplificată cu ştiri noui, împrumutate

din diferite izvoare şi din ceea ce cunoştea el personal. Ioachim Belski face istoria Poloniei numai până la anul 1587 şi introduce în această istorie o sumă de ştiri cu privire la Moldova, luate din diferiţi autori, aşa încât "Cronica lui Ioachim Belski era singura scriere istorică apărută în Polonia, care cuprindea cu atât de bogate amănunte privitoare la Moldova toată istoria până la 1587" (P.P.PANAITESCU, Op.cit.,p.22).

Din acest izvor străin, bogat în informaţii cu privire la istoria ţării sale, Grigorie Ureche împrumută ştiri, arătând că cutare sau cutare ştire este luată din "letopiseţul leşesc". Având ca bază letopiseţul moldovenesc, el adaugă ştiri, care nu se găsesc în letopiseţul nostru, şi corectează acolo, unde i se pare că datele sunt redate greşit. Câteodată arată şi greşelile letopiseţului leşesc. Aceste amplificări şi corectări se introduc pe întreaga întindere a cronicei până la anul 1582. Interpolări-

le se traduc uneori, cum a dovedit prof. P.P.Panaitescu, cuvânt cu cuvânt. Imprumuturile însă sunt luate cu mare băgare de seamă; Grigore Ureche este călăuzit de acelaş spirit critic, cu care se foloseşte şi de letopiseţul moldovenesc. Cronicarul nostru este un admirator al trecutului Moldovei, care pe atunci, după părerea lui, ajunsese la o mare "scădere". El avea simpatii pentru anumite personalităţi din istoria ţării. Tot ce diminua prestigiul domnitorilor mai însemnaţi, tot ce atingea demnitatea Moldovei din cronica lui Belskiy nu este introdus în letopiseţul lui Grigore Ureche. El, de exemplu, nu introduce din Belski ştirea cu jurământul de vasalitate a lui Petru Muşat, faţă de regele Poloniei, nu vorbeşte nimic despre legăturile de aceeaşi natură a lui Alexandru cel Bun cu statul polon. El contestă orice ştiri cari ating independenţa Moldovei sau a domnitorilor ei. Luptele voevozilor noştri, în deosebi acele ale lui Ştefan cel Mare cu Polonia, sunt prezentate în altă lumină, decât acea în care le pre-

zintă .Belski.

In descrierea acestor lupte se accentuează virtuţile militare ale Moldovenilor şi dreptatea pentru care luptă ei, şi greşelile Polonezilor, cari s'au ridicat în contra creştinilor şi care pentru acest motiv sunt pedepsiţi.

Se găsesc şi unele contraziceri în datele din cronica lui Belski şi letopiseţul lui Grigore Ureche; ele însă nu sunt de natură de a ne duce la concluzia, că prin „letopiseţul leşesc" s'ar putea înţelege şi o altă cronică "scrisă în leşeşte pentru Polonezi" (C. C.GIURESCU,Op.cit.,p.LXII).

In cronica lui Grigore Ureche se invoacă şi un al treilea izvor de informaţii, un letopiseţ latinesc ("cronicar latinesc"). S'a constatat că în unele manuscrise şi în unele cazuri, acest letopiseţ latinesc se confundă cu cel leşesc, fapt care l-a îndreptăţit pe prof.P.P.Panaitescu să tragă concluzia că "un asemenea letopiseţ pierdut, probabil nici n'a existat" (P.P.PANAITESCU, Op.cit.,p.49).

Ar fi vorba de o greşală a copiştilor, care în loc de letopiseţ leşesc, scriu "letopiseţ latinesc"; cu alte cuvinte, este vorba tot de cronica lui Belski. Este drept, că la unele ştiri care privesc istoria internă a Moldovei, invocând mărturia cronicei latineşti, aceste ştiri nu se găsesc în cronica lui Belski. S'ar mai putea presupune, că în Moldova a existat o cronică internă, care a fost scrisă în limba latină şi care a dispărut.

In partea cronicei, care urmează după moarte lui Ştefan cel Mare şi care poartă denumirea: "Povestea şi tocmeala altor ţări ce sânt prin prejur", Grigorie Ureche dă informaţii cu privire la situaţia geografică şi la trecutul Polonezilor, la "împărăţia tătărască", acea "turcească" şi la "ţara ungurească". Pentru aceste 4 capitole cronicarul foloseşte o cosmografie latină, apropiată de acea a lui Sebastian Münster, tipărită în limba latină în anul 1550; deasemenea, unele ştiri, în special cele cu privire la Tătari, au fost împrumutate dintr'o "geografie" a universului, a

lui Antonius Patavinus, tipărită în latinește la Veneția în anul 1596 (C.C.GIURESCU, Op.cit.,p.LXIII-LXVIII). Este foarte posibil, că cronicarul nostru a întrebuințat o geografie latinească, apropiată de cosmografia lui Sebastian Münster.

Am spus în altă parte că, în urma cercetărilor critice asupra izvoarelor poloneze, a prof. P.P.PANAITESCU, s'a stabilit că rolul lui Simeon Dascălul, care își atribuie cronica lui, se reduce la rolul unui simplu interpolator. Și Simeon Dascălul avea cunoștințe în limbi străine, dar nu avea cultura umanistă istorică, nici priceperea pe care o avea Grigore Ureche, și acolo unde el își aduce contribuția, încercând să completeze cronica cu știri, cari lui i se păreau importante, o face fără discernământ critic. Și Simeon Dascălul recurge la izvoare străine, dar el nu este în stare să le utilizeze așa cum ar fi trebuit. El împrumută pentru interpolările sale știri din opera disputată de Matei Strijkowski a lui Al.Guagnin, intitulată: "Sar-

matiae Europaae descriptio", apărută la Cracovia în anul 1578 şi tradusă în limba polonă de către Martin Paszkowski în anul 1611. Aceste ştiri se referă la domnia lui Despot Vodă şi a lui Ştefan Tomşa. Pasagiile din acest autor, cu care amplifică Simion Dascălul cronica, sunt simţitor modificate. Amplificatorul nu ţine seama nici de ordinea în care se redau faptele, nici de sensul textului, în care adeseaori introduce lucruri fanteziste, cari nu se găsesc la Guagnin (P.P.PANAITESCU, Op.cit.,pp.51-52).

In ce priveşte legenda despre originea Românilor din Maramureş, care întemeiază Moldova şi care s'ar trage din răufăcătorii Romei, această legendă, urzită în mediul unguresc şi destul de răspândită şi la noi şi la Poloni, a fost împrumutată de către Grigore Ureche dintr'o "combinare a unei tradiţii interne cu o legendă alcătuită în medii umaniste polone", adică cu acea din Guagnin,(P.P.PANAITESCU, Op.cit.,p.66), sau poate,după cum cred alţi cerce-

tători, dintr'o cronică ungurească (N.IORGA, op.cit., p.302, C.C.GIURESCU, Op.cit.,p.LXIX).

Cronica lui Grigore Ureche, amplificată de către Simeon Dascălul, cu micile ei greşeli în date şi uneori în descrierea unor evenimente, este pătrunsă nu numai de unitate cronologică şi de subiect, ci şi de unitate de concepţie, de anumite idei, cari străbat cronica dela un capăt la altul. Cronicarul nu înţelege istoria ca o evoluţie a faptelor trecutului, ca un proces de desvoltare a formelor politice, sociale, religioase, etc. Toate faptele omeneşti sunt dirijate de voinţa puterei divine. Toate schimbările din lume, toate nenorocirile, toate revoluţiile, anii de linişte şi de belşug, toate sunt îndrumate de Dumnezeu. Acest punct de vedere, preconizat încă de fericitul Augustin în opera sa "De civitate Dei", pătrunde întreaga istoriografie a popoarelor creştine. Mai târziu, în secolul al XVII-lea, J.Bossuet, desvoltă aceeaşi teză ("Discours sur l'Histoire univer -

selle jusqu'à l'empire de Charlemagne, Paris, 1681").

Scopurile pe care le urmăreşte istoria, după această concepţie religioasă, numită teocratică, sunt moralizatoare didactice. Acei din vechime "au lăsat izvod pre urma şi bune şi rele, să rămâie feciorilor şi nepoţilor să le fie de învăţătură, despre cele rele să se ferească...pre cele bune să urmeze", spune cronicarul nostru. "Ce-i din voia lui Dumnezeu nu se poate schimba", Moldovenii lui Petru Rareş "în ţara ungurească"... ajutorul îl au "numai dela Dumnezeu". Ştefan cel Mare se întoarce la Suceava "cu mare pohvală şi biruinţă singur dela Dumnezeu". Când Ştefan cel Mare cade de pe cal, "Dumnezeu l-au ferit de nu s'au vătămat". Dumnezeu îl pedepseşte pe regele Poloniei Albert, pentru că a călcat jurământul. "Aşa năroceşte Dumnezeu pre cei mândri şi falnici, ca să să arăte lucrurile omeneşti cât sunt de fragede şi neadevere", spune cronicarul. In altă parte citim: "Cei buni vedem că au sfârşit bun şi lăudat, iară cei răi, rău s'au sfârşit".

Am arătat, că Grigore Ureche, care nu-şi ascunde simpatiile faţă de Poloni, omite din cronica lui Belski faptele care umilesc Moldova.

Cronicarul apare ca un patriot moldovean convins, ca un cărturar cu adâncă iubire faţă de neam şi de ţară. El se opreşte cu o vădită simpatie faţă de domnitorii, cari contribuie la înălţarea Moldovei. El nu odată îşi manifestă durerea, pentru că, i se pare lui, Moldova lui a intrat în epoca de decădere.

Grigore Ureche a început să "scrie începătura şi adaosul şi mai apoi şi scăderea care se vede că au venit în zilele noastre...Că cum se întâmplă de sârg de adaoge puvoiul apei şi iarăş de sârg scade şi se imputinează, aşa s'au adaos şi Moldova ... de s'au de sârg lăţit şi fără zăbavă au îndăraptat".

Ştefan cel Mare, cu toate neajunsurile lui, pe cari cronicarul nu le ascunde, apare ca un erou, ca

un "sfânt", "nu pentru suflet", "ci pentru lucrurile lui cele vitejești".

Ca om crescut în mediul cultural al Poloniei, Grigore Ureche este un admirator al organizației politico-sociale a statului polonez. El este în contra absolutismului domnitorului și este pentru un regim asemănător cu cel din Polonia, unde puterea Regelui era îngrădită de seim, parlamentul polonez, compus din nobilime (șleahtă). Grigore Ureche, boer moldovean, ține la clasa boerească, care după părerea lui, trebuie să fie consultată de către domnitor la "tocmeala țării". Domnitorii țării, cum a fost Petru Șchiopul, care-i ținea pe boeri în "cinste mare" și care "din sfatul lor nu eșia", sunt considerați ca domnitori buni. El arată că "în Moldova este obicei de pier fără număr, fără județ, fără leac de vină, însuș (domnul) județ, însuș pârăște, însuși umple legea" (P.P.PANAITESCU, op.cit., pp.74-76).

Cronica lui Grigore Ureche are o deosebită însemnătate pentru istoria literaturii vechi și pen-

tru istoriografia noastră. Este prima cronică scrisă în limba românească, care a ajuns până în vremurile noastre. Cronica era citită și cunoscută nu numai în Moldova, ci și în Muntenia, unde s'au păstrat chiar mai multe còpii decât în Moldova.

Scrisă în spirit critic, cu toate că are și unele date greșite, această cronică este un izvor foarte prețios pentru istoriografia noastră. Autorul ei a întrebuințat și izvoare necunoscute, mai complete decât acele cari s'au păstrat (de exemplu: "letopisețul moldovenesc").

Ca operă literară, cronica lui Grigore Ureche este cea dintâi operă scrisă sub influența literaturii Apusului. Autorul împrumută forma genului istoric, răspândit în țările apusene; mai mult, cugetarea autorului, ideile lui, concepția istorică a lui, este cea apuseană. Autorul este vădit influențat de ideile umanismului apusean, care se manifestă în atitudinea lui critică față de izvoare, în ura lui în contra formelor de ocârmuire despotică orien-

tală şi simpatiile lui faţă de formele de organizaţie politică şi socială ale Apusului Aceeaşi cultură umanistă, îl face pe Grigore Ureche să afirme cu convingere romanitatea poporului românesc, idee pe care o apără cu mai multă căldură şi cu o mai bogată argumentaţie succesorul său Miron Costin.

Limba cronicei lui, cu mai multe slavonisme, trecute din letopisețul moldovenesc ("plean", "pohvala", mâzda", "nacăzănie", "vâlhovnic", "a oblici", a poftori", etc.) este o limbă curgătoare, pe alocurea frumoasă, lapidară şi viguroasă. Fraza lui este sigură, concisă şi clară.

Grigore Ureche, cum am mai spus, ştie să zugrăvească în câteva rânduri figurile domnitorilor, să dea caracteristica celor mai complicate situaţii. In descrierea luptelor lui Ştefan cel Mare şi mai ales în descrierea vieţii pline de peripeţii a lui Petru Rareş, Grigore Ureche apare ca un povestitor talentat.

Cităm un pasagiu din "pribegia" lui Petru Rareş:

„Şi întrând în munte într'adânc, fără drum, fără povaţă, au dat la strâmtori ca acelea de nu era nici de cal, nici de pedestru, ci i-au căutat a lăsa calul. Şi aşa 6 zile învăluindu-se (ascunzîndu-se, acoperindu-se) prin munte, flămând şi trudit, au nemerit la un pârâu ce cura spre Secui, şi mergând pre pârâu în jos, au dat peste nişte păscari, carii, dacă i-au luat seama, cu dragoste l-au primit. Iară Petru Vodă înfricoşându-se de dânşii s'au speriat, iară ei cu jurământ s'au jurat înaintea lui, cumu-i vor fi cu dreptate şi nimică să nu se teamă; iară el le-au dat lor 70 de galbeni. Şi dacă au văzut ei galbenii, cu bucurie l-au primit şi l-au dus la etacul lor, şi l-au ospătat cu pâine şi cu peşte fript, ospăţ păscăresc, de ce au avut şi ei, şi dacă au înserat, l-a îmbrăcat în haine proaste a lor şi cu comanac în cap, şi de aici l-au scos la Ardeal".

---ooo---

BIBLIOGRAFIE.

1. CANTEMIR D. Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor, publicat sub auspiciile Academiei Române de Gr.Tocilescu, cu un glosar de I.A.Candrea. Tom.VIII,p.114. Bucureşti, 1901.

2. DENSUŞIANU A. Istoria limbii şi literaturii române. Iaşi, 1885.

3. GIURESCU C. Noui contribuţiuni la studiul cronicilor moldovene: Letopisețul lui Eustratie Logofătul şi Letopisețul latinesc. Cronicile lui Gr.Ureche, Simeon Dascălul şi Misail Călugărul. Bucureşti, 1908.

4. GIURESCU C. Izvoarele lui Tudosie Dubău, Miron Logofătul şi Vasile Demian. Buletinul comisiei istorice a României, Vol.I.Bucureşti, 1915.

5. GIURESCU C.C. Gr.Ureche-Vornicul şi Simeon Dascălul, Letopisețul Țării Moldovei.Craiova, 1934.

6. HASDEU P.B. Ion Vodă cel Cumplit. Bucureşti,1865.

7. IORGA N. Istoria literaturii române. Vol. I. Bucureşti, 1901 şi 1925.

8. ORĂŞANU ŞT. Cronicarii moldoveni din secolul al XVII-lea. Convorbiri literare. Bucureşti, 1899.

9. PANAITESCU P.P. Influenţa polonă în opera şi personalitatea cronicarilor Gr.Ureche şi Miron Costin. Memoriile secţiunii istorice. Academia Română. Seria III-a, tomul IV, mem. 4. Bucureşti, 1925.

10. PANAITESCU P.P. Miron Costin. Istoria în versuri polone despre Moldova şi Ţara Românească. Ediţia Academiei Române. Bucureşti,1929.

11. PASCU G. Gr.Ureche. Izvoarele lui Ureche. Iaşi. 1920.

---000---

MIRON COSTIN

Cea mai proeminentă şi poate cea mai expresivă figură a culturii româneşti din Moldova,din secolul al XVII-lea,a fost Miron Costin. Cărturar distins,eşit din şcoala umanistă a Poloniei, diplomat iscusit în mediul viciat de intrigi şi de frământări politice al secolului al XVII-lea, scriitor şi patriot conştient şi luminat şi sfetnic chibzuit şi echilibrat al domnitorilor, - Miron Costin întruchipează toate trăsăturile vieţii politice şi culturale ale Moldovei din acea epocă.

Alături de Nicolae Milescu şi Mitropolitul Dosoftei, Miron Costin ilustrează epoca de tranziţie în viaţa culturală a Moldovei, iar în istoriografia noastră el marchează cea mai conştientă şi cea mai clară afirmare a ideei individualităţii noastre naţionale, a unităţii de neam şi a latinităţii poporu-

lui românesc.

Miron Costin sau Costân, se trage dintr'o veche familie de boeri moldoveni. Părerea cum că el ar putea fi de origine balcanică, părere ce s'ar întemeia pe numele fraţilor lui Velişco şi Potomir (N.IORGA, Ist. lit.rom. vol.I,p.315), care ar fi din Balcani,nu are nici un temei. Aceste nume nu sunt nume din regiunile dela Sud de Dunăre,ci mai degrabă poloneze. Wieliczko este un nume de familie răspândit la Polonezi şi Ucraineni. Polonezii au şi un oraş cu această denumire,iar Ucrainenii au un cronicar cu numele de Wieliczko. Cât priveşte terminaţiunea cu "mir", ea este foarte răspândită la Polonezi. Se pare că şi terminaţiunea de "yn" în Costân, este tot poloneză.

Probabil, că familia Costin, care pe la 1641 se refugiază în Polonia şi se găseşte sub influenţa culturii poloneze, îşi schimbă numele de Costin în Costân, şi-i place să-şi numească şi copiii cu nume poloneze. Astfel,pe Miron îl numesc Mironaşco . Se prea poate, că familia Costineştilor se trage dela

răspândita familie boerească din Moldova din secolul al XV-lea, Coste sau Costea (M.COSTĂCHESCU, Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare. Vol.II, p.835), la care nume de familie s'a adăugat terminaţiunea poloneză "in".

In documentele vechi moldoveneşti, se găseşte şi numele de Costin. Astfel, într'un document anul 1434 se vorbeşte de partea de moşie a unui Costin din satul Cobâle din Moldova (M.COSTĂCHESCU, Op. cit.,vol.II,p.399).Iar într'un alt document dela anul 1445, într'o învoială pe care voevodul Moldovei o face cu nobilii polonezi, se pomeneşte şi numele boerului "pan Costin" (M.COSTĂCHESCU, Op.cit.vol.II,p.730).

Ştefan cel Mare confirmă în anul 1490 moşia Bonteşti de lângă Bârlad boierului Toader şi nepotului său Costin (I.BOGDAN, Documentele lui Ştefan cel Mare.Vol.I, Bucureşti 1913,p.387).

Atitudinea patriotică pe care a avut-o Miron Costin faţă de Moldova, sentimentul de iubire pentru această ţară, care pătrunde întreaga operă istorică a lui Miron Costin, exclude orice amestec de sânge

străin la Miron Costin. Desigur,că el se trage fie din familia de vechi boieri moldoveni Coste, fie din Costin. Tatăl cronicarului, Iancu Costin, era căsătorit cu o nepoată a lui Miron Barnovschi și ocupă postul de postelnic și mai târziu de hatman.Pe timpul expatrierii în Polonia, el capătă indigenatul polonez (P.P.PANAITESCU, Influența polonă, etc.,p. 107).

Miron Costin s'a născut în anul 1633. Tatăl său, ca și majoritatea boierilor moldoveni din primele decenii ale secolului al XVII-lea, avea sentimente filo-poloneze și desigur că avea și legături în Polonia, unde-și petrecuse anii de pribegie și unde era trecut în rândurile nobililor ca supus polon. El își trimite fiul la învățătură în crășelul de frontieră Bar, unde era scaunul hatmaniei și care orășel se găsea sub tutela casei regale. Orășelul Bar avea un colegiu iezuit, singura școală importantă pe atunci în regiunile de frontieră, unde își căpăta educația tineretul nobil polonez (ȘT. CIOBANU, Din legăturile culturale româno-ucrainene.

Ioanichie Goletovschi în literatura românească. București, 1938, p.11).

Miron Costin își amintește anii de studii la Bar în vreo două rânduri în letopisețul său: "De față am fost la Bar, umblam la școală, când au trecut pre la Bar canțeliarul Osoltuschi"(Miron Costin. In ediția M.Kogălniceanu. București, 1872, Vol.I, p.315). Școala era organizată după tipul școalelor scholastice iezuite, cu materiile împărțite în cele două cicluri medievale ("trivium" și „quadrivium") cu studiul celor șapte arte (științe) libere, cu gramatică, retorică, filosofie și cu teologie. Limba latină, versificația și citirea autorilor latini - era temelia învățământului. După cum se știe, Petru Movilă își organizează școala dela Chiev după modelul acestei școli. Aici găsim explicația caracterului umanist al erudiției lui Miron Costin, simpatiile lui pentru istorie și versificație, aici

s'a imprimat sistemul de gândire al lui Miron Costin, admirația lui față de instituțiile poloneze, precum și cunoașterea lui profundă a limbei latine și polone. In această școală, Miron Costin leagă prietenii trainice cu reprezentanții societății nobile poloneze.

Miron Costin era un desăvârșit cărturar, care credea, că numai prin carte omul poate ajunge la cunoașterea adevărului. ""Scrisoarea" este lăsată de Dumnezeu și este "iscusită oglindă(a) minții omenești". "Cetitul cărților este cea mai frumoasă și mai de folos în toată viața omului zăbavă" (MIRON COSTIN, De neamul Moldovenilor. Ed.C.Giurescu,Buc. 1914,pp.4, 9).

Pribegii de viță domnească și fiii boierilor mai însemnați veniți din Moldova, erau primiți în Polonia în rândurile tineretului nobil și înrolați în armata regelui. Ca și Petru Movilă pe vre-

muri, Miron Costin este primit în armata regelui Poloniei, şi la vârsta de 18 ani ia parte la lupta dela Beresteczko, dintre Polonezi şi Cazaci (1651). Prin anul 1652, Miron Costin se întoarce în Moldova, unde până la sfârşitul vieţii ia parte activă la toate evenimentele din viaţa politică şi culturală a Moldovei.

Astfel, în anul 1653,Vasile Lupu izgonit dela Iaşi de către Ştefan Gheorghe, şi fugit la Hotin, îl trimise pe Miron Costin în solie la castelanul Cameniţei Petru Pototchi, cerându-i ajutor în contra adversarului său. Venind la domnie, Ştefan Gheorghe se foloseşte de aptitudinele diplomatice ale lui Miron Costin.

Astfel, în anul 1657,Ştefan Gheorghe îl trimite pe Miron Costin în Muntenia, unde se întâlneşte cu Constantin Vodă Basarab,pentru a pune la cale o acţiune comună în contra Turcilor.

Aceleaşi misiuni diplomatice Miron Costin le îndeplineşte şi sub domnitorul Dumitraşcu Canta-

cuzino, care îl înlocueşte pe Petriceicu Vodă. El pleacă în Polonia pentru a trata cu viitorul rege al Poloniei Jan Sobieski (1674) şi pentru a arăta sentimentele de prietenie ale Moldovei faţă de Poloni (P.P.PANAITESCU, Influenţa polonă în opera lui Grigore Ureche şi Miron Costin. Pag.112-113). Iar când în anul 1677 o solie poloneză trece prin Iaşi spre Poartă, Miron Costin a fost însărcinat de domnitorul de atunci să-i facă primirea oficială (Ibid pp.114-115).

Dar Miron Costin, ca boier de seamă, ia parte şi la războaiele pe care le duce Moldova cu vecinii săi. Aşa, pe timpul domniei lui Ghica-Vodă, Miron Costin participă în rândurile oştirii moldoveneşti la expediţia Turcilor în Ardeal din anul 1658. El descrie dezastrul provocat de acest război în provincia românească de peste munţi. "Cine poate să scrie", inserează în cronică Miron Costin, "deplin prada, stricăciunea şi robia Ardealului de pre

acelo vremi şi părţile apropiate de Ardeal?" Oştirea moldovenească ajunge "în ţara Braşeului, ce se chiamă Bârsia" şi cuccreşte trei "pălănci". El deplânge soarta "bieţilor oameni" din aceste pălănci, duşi în robia Tătarilor (Cronicele României. Ed Kogălniceanu. 1872, vol.I,p.360).

In cronică se amintesc mai multe localităţi din Ardeal. Desigur că Miron Costin a avut prilejul să cunoască poporul românesc din Ardeal mai deaproape, ca să-şi poată da seama de unitatea neamului românesc.

In anul următor, fostul domnitor al Munteniei Constantin Vodă Cantacuzino face o încursiune în Moldova,cu scopul de a-l răsturna pe Ghica-Vodă. Se dă o luptă lângă Iaşi,la care ia parte şi Miron Costin în oastea lui Ghica-Vodă. Acelaşi Constantin Vodă vine în anul următor din nou în Moldova,ca să-l răstoarne dela domnie pe Ştefăniţă Vodă. Miron Costin se găseşte în oştirea domnitorului Ştefăniţă. O nouă expediţie a Moldovenilor, alături de Munteni

şi Turci în Ardeal (1662), îl face pe Miron Costin, care se găseşte în rândul oştenilor moldoveni, să vadă din nou Ardealul. Cu prilejul unei expediţii a lui Dabija Vodă, alături de Turci şi Munteni, în contra Uivarului, Miron Costin ajunge până la Turnul Severin, unde a văzut urmele podului de piatră a împăratului Traian, "marea minune a veacurilor", care-i umple sufletul de mândrie (M.COSTIN, De neamul Moldovenilor. Ed.C.Giurescu, pp.29-30).

In afară de însărcinările diplomatice şi isprăvile militare, Miron Costin ocupă diferite posturi de încredere în administraţia internă a Moldovei.

Intre anii 1661-1663 îl găsim pârcălab în cel mai important ţinut de graniţă şi în cea mai puternică cetate a Hotinului. Mai târziu el devine mare comis, pe urmă mare paharnic, până când prin anul 1666 ajunge vornic al Ţării de jos, demnitate pe care o ocupă până în anul 1675.

Om integru, caracter distins, Miron Costin

joacă un rol însemnat pe la curţile domnitorilor moldoveni. Ion Neculcea vorbeşte despre Miron Costin cu cea mai caldă simpatie, subliniind patriotismul şi iubirea lui faţă de neamul românesc. Câteva întâmplări din viaţa lui Miron Costin, descrise de Ion Neculcea, ne zugrăvesc figura acestui boer neînfricat. Astfel, Ion Neculce povesteşte cum în războiul dintre Turci şi Polonezi, din anul 1673, marele vizir al sultanului a vrut să stea de vorbă cu cel mai de seamă boier. Petriceicu Vodă l-a ales pe Miron Costin, ca pe cel "mai de treabă la voroavă". La întrebarea vizirului, dacă Miron Costin se bucură de luarea Cameniţei, Miron Costin a avut curajul să răspundă următoarele: "Suntem noi Moldovenii bucuroşi să se lăţească Împărăţia în toate părţile cât de mult; iară peste ţara noastră nu ne pare bine să se lăţească" (Cronicele României, vol.II, p.200).

Când domnitorul Petriceicu se hotărî să treacă de partea Polonezilor şi intenţiona să emi-

greze în Polonia, el insistă ca boerii să-l urmeze. „Miron Logofătul au răspuns: Ori să fie voia Măriei tale, ori să nu fie, noi nu ne vom lăsa casele să le iee Tătarii; şi s'au închinat şi i-au zis: să fii Măria ta sănătos, şi au ieşit" (Ibiden,p.205).

Aceeaşi atitudine hotărîtă o are Miron Costin şi faţă de Domnitorul Duca, care de teamă că Polonezii vor ocupa Moldova, vroia să se abată dela drumul pe care mergea spre Moldova,venind dela asediul Vienei. "Ce putere au ei ca să vie asupra Moldovei?" spune Costin, "să nu dăm locul,că pământul acesta este frământat cu sângele moşilor şi strămoşilor noştri" (Ibidem,p.220).

Marele cărturar al Moldovei a avut un sfârşit tragic. După o pribegie în Polonia de vreo doi ani, unde el se refugiase cu familia pentru motive politice, Miron Costin se reîntoarce în anul 1686 în Moldova Scaunul domnesc era ocupat de către Constantin Cantemir. Miron Costin, cu situaţia materială sdruncinată,fu nevoit să primească postul de sta-

roste de Putna. Se crede că el ar fi fost bănuit de sentimente filo-polone,pe care nu le împărtăşea domnitorul. Fratele cronicarului,Velicico, care ajunsese hatman şi pe urmă vornic al Ţării de jos,nu se înţălegea cu domnitorul. El, probabil, ca şi Miron, reprezenta boierimea nemulţumită de domnitor, care era incult şi îşi petrecea vremea nepotrivit cu situaţia lui. Desigur că la mijloc erau şi intrigile curtenilor. In Decemvrie 1691, Velicico fu omorît fără judecată din porunca lui Constantin Cantemir. Aceeaşi soartă a avut-o şi Miron Costin.

Moartea lui Miron Costin a provocat o adâncă indignare în rândurile boerimei moldoveneşti,care, după cum se vede din scrierile cronicarilor de mai târziu, nu iartă nici după moarte fapta necugetată a domnitorului. Ca să justifice memoria tatălui său în faţa istoriei, Dimitrie Cantemir scrie istoria vieţii lui Constantin Cantemir ("Vita Constantini Cantemyri").

Activitatea politică şi diplomatică a lui Miron Costin, nu-l împiedică ca atunci, când îi permit împrejurările, să-şi realizeze gândul, care-l frământa de multă vreme - de a face o istorie a Moldovei dela împăratul Traian. "Fost-au", spune el în "Voroava către cetitor", în gândul meu, iubite cetitorule, să fac letopisețul țării noastre Moldovei den descălecatul ei cel d'întâi, carele au fost de Traian Impăratul, şi urzisem şi începătura Leatopisețului. Ce sosiră asupra noastră cumplite aceste vremi de acum, de nu stăm de scrisori, ce de grije şi suspinuri. Şi la acest fel de scrisoare gând slobod şi fără valuri trebueşte; iară noi prăvim cumplite vremi, şi cumpănă mare pământului nostru şi nouă" (Cronicele României. Ed. II-a Kogălniceanu, vol.I, p.247).

Miron Costin nu şi-a putut îndeplini dorința, deşi în aceeaşi "voroavă" el făgădueşte cetitorului, că dacă va avea zile, va da şi letopisețul

proectat. După el au rămas două lucrări istorice în limba românească şi anume: "Letopisețul Țării Moldovei dela Aron Vodă" şi până la 1661 şi o lucrare scurtă intitulată "De Neamul Moldovenilor", cu privire la originea Românilor.

Prima lucrare istorică a lui Miron Costin este scrisă între anii 1675-1677, adică după ce Miron Costin părăsise demnitatea de vornic. După cum mărturiseşte cronicarul în aceeaşi "voroavă către cetitori", el îşi scrie letopisețul "ca să nu se uite lucrurile şi cursul țării".

In capitolul I a cronicei sale, Miron Costin ne dă unele lămuriri complementare cu privire la letopisețul său. El arată că dela a doua domnie a lui Aron Vodă şi până în zilele lui, nu sunt înregistrate faptele din istoria Moldovei "nice de alții, nice de Ureche Vornicul; ori că l-au împiedicat datoria omenească, moartea, care multe lucruri taie....ori că izvoadele, ce va fi mai scris dela Aron Vodă încoace, s'au risipit".

Domnia lui Ştefan Radu Vodă şi a lui Ştefan Răzvan este redată pe scurt, subliniindu-se amestecul vecinilor în treburile Moldovei. Polonezii îl scot pe Radu Şerban şi îl aduc la domnie pe "Ieremia Movilă, cu alesul boerilor de ţeară".Ieremia Movilă este zugrăvit ca un bun ostaş şi iscusit diplomat. El îl împacă pe Zamoiski, hatmanul, ce comanda oştirile poloneze la Ţuţora în contra Tătarilor,cu hanul tătăresc. El bate oştile ungureşti, ce venise să-l înscăuneze la domnie pe Răzvan. Se dau mai multe amănunte cu privire la raporturile Moldovenilor cu Turcii, Polonezii şi Ungurii. Prin politica sa prudentă, Ieremia Movilă a ştiut să aplaneze conflictele şi să domnească asupra Moldovei "cu pace şi lucruri aşezate pre acele vremuri a ţării". Iar în altă parte se spune,că Ieremia Movilă a domnit 12 ani, "cu ţara aşezată în tot belşugul. Rămas-au pomană în ţară monastirea Suceviţa zidită de dânsul".

Dar liniştea pe timpul domniei lui Ieremia

Movilă a fost turburată de către oştirile lui Mihai Viteazul, care ocupase Moldova. Cronicarul se opreşte mai mult asupra isprăvilor militare ale lui Mihai; Miron Costin n'are simpatii faţă de acest domnitor, dar recunoaşte că el a fost "vestit de războaie în aceste părţi".

Asupra succesorilor lui Ieremia Vodă se vorbeşte puţin; dar se dau amănunte asupra familiei Movileştilor, cu legături de rubedenie în Polonia, amintindu-se şi mitropolitul Chievului Petru Movilă. "Domnia lui Ştefan Vodă Tomşa, precum s'au început, în vărsări de sânge, tot aşa au ţinut", spune cronicarul.

Autorul cronicei descrie cu multe amănunte pitoreşti cruzimea acestui domnitor, făcând reflexii asupra tiraniei în felul următor: "Ce cum a tuturor tiranilor, la toate ţările în lume, urâtă este stăpânia, aşa şi a Tomşei Vodă...Fericiţi acei domni cărora ţările lor le slujesc din dragoste, nu de frică! Că frica face urâciune; şi urîciunea,cât de

târziu, tot izbucneşte. Aşa s'au prilejuit şi la Tomşa Vodă, în toate zilele petrecând boerii tot cu prepusuri, tot sub grije..."

In câteva cuvinte, Miron Costin ne zugrăveşte tipul călăului. Tomşa "avea un ţigan călău, adică pierzător de oameni, gros şi mare de trup; acela striga de multe ori înaintea lui, arătând la boeri: „Doamne, s'au îngrăşat berbecii, buni sunt de junghiat!" Ştefan Vodă la aceste cuvinte rîdea şi dăruia bani ţiganului".

Autorul cu satisfacţie constată, cum a fost mazilit Ştefan Vodă de către Turci.

Luptele lui Schindir-paşa cu Polonezii şi aducerea la domnie a lui Radu-Vodă, sunt urmate de descrierea nenorocirei doamnei lui Ieremia Vodă şi a fiului ei Bogdan, căzuţi în mâna Turcilor. "Eară doamna la mare ocară au sosit", povesteşte cronicarul, "de care singură au mărturisit către boeri; trecând cu carul au văzut pre boeri şi lăcrămând au zis: boerii boeri, ruşinutu-m'au păgânul".

Cronicarul, regretând că familia lui Iremia Vodă a ajuns la această ocară, presupune că aceasta a fost poate o pedeapsă a lui Dumnezeu pentru "că era o femeie răpitoare" şi poate din cauză că ea l-ar fi otrăvit pe Simeon Vodă, cumnatul său. Autorul găseşte prilej să afirme încă odată, că Ieremia Movilă "era om întreg la minte, nerăpitor, nemândru, nevărsător de sânge, blând, Dumnezeeresc (credincios).. ..ce de este de vreo osândă stângerea casei lui Ieremia Vodă, tot din faptele Doamnei sale".

Foarte amănunţit se redau, după izvoare poloneze, luptele dintre Polonezi, pe deoparte, şi Turci şi Tătari, pe de altă parte, pe timpul lui Gaspar Vodă. Acest domnitor "era Italian, adecă Frânc, neştiuitor rândului şi obiceiurilor ţării, fără limbă de ţară, care lucru mai greu nu poate hi, când nu ştie domnul limba ţării unde domneşte". Gaspar, pus la domnie de către Turci, se dă de partea Polonezilor, şi provoacă războiul dintre Turci şi Polonezi.

Miron Costin, vorbind despre acest domnitor

străin, reflectează în felul următor: "O, Moldovă! de ar hi domnii tăi care stăpânesc în tine, toți înțelepți, încă n'ai peri așa de lesne. Ce domniile neștiutoare rândul tău, și lacomi, sânt pricina pieirii tale, că nu caută să agonisească și nume bun la țară, ce caută, desfrânați, numai în avere să strângă; care apoi totuși se risipește, și încă și cu primejdia caselor lor; că blestemul săracilor, cum se zice, nu cade pre copaci cât de târziu".

Gaspar Vodă, după cum se știe, a fost omorît de boierii săi. Miron Costin care nu-l agrează pe acest domnitor străin de țară, scrie cu această ocazie: "Spurcată și groaznică faptă, și neauzită în toate țările creștinești! Domnul, ori bun, ori rău, la toate primejdiile lui ferit trebuește; că ori cum este, dela Dumnezeu este"...

Domniei scurte a lui Alexandru-Vodă, fiul lui Iliaș Vodă, i se dă puțină atenție; în schimb se insistă mult asupra expediției Turcilor la Hotin și în Podolia, războiul nou între Turci și Polonezi și

pacea între ei. La a doua domnie a lui Ştefan Tomşa nimic însemnat "nu s'au tâmplat" ce era ţara în pace şi în tot belşugul, cât pare hie cui că nu este domnia celui dintâi". Ştefan Tomşa s'a schimbat. Din "mare vărsător de sânge, gros la hire, prostatic... Era la a doua domnie cu mult schimbat într'atât chip, după patimă ce-i venise şi lui la cap"..

Cu toată înţelepciunea lui Radu Vodă, despre care vorbeşte Miron Costin, la a doua lui domnie, ţara trece prin mari greutăţi şi sărăcie. Cronicarul vorbeşte pe scurt despre domnia lui Barnovschi Vodă sub care "după greutăţile ce erau la Radul Vodă (carea veacurilor de mirat au rămas, cum au putut încăpea întru înţălepciunea acestui domn, acea nemilă de ţară) au venit fără zăbavă ţara la hirea sa şi până la anul s'au împlut de oameni şi de tot belşugul".

Căpătând încrederea sultanului, Barnovschi "domnea cu mare fericire ţării stând tot de a tocmire ţara şi de a facere lucruri dumnezeieşti". Dom-

nitorul zideşte mai multe mânăstiri, iar după mazilire el se refugiază în Polonia, unde cumpărase moşia şi satul Ustia.

Domniile lui Alexandru Vodă, fiul lui Radu-Vodă şi a lui Moisi Vodă, precum şi a lui Alexandru-Vodă Ilieş se descriu pe scurt, din lipsa de izvoade scrise; autorul culege date "den boerii bătrâni den zilele lor".

Incercarea lui Miron Barnovschi de a se aşeza la a doua Domnie cu ajutorul boerilor, călătoria lui prin Muntenia spre Constantinopole şi omorîrea lui de către Turci, sunt înregistrate cu amănunte dramatice. O fatalitate îl face pe Miron Barnovschi să accepte propunerea boerilor moldoveni şi să meargă spre moarte: "Sfârşitul zilelor trage cu de-asila pre om"- spune cronicarul. "Neştiutor gândul omenesc singur de sine la ce merge şi la ce tâmplări apoi soseşte".

Dintre boerii care-l chiamă la domnie, se remarcă Vasile Lupu-Vornicul, care apare ca un in-

trigant periculos."Nu eşia despre toţi suspinul pentru moartea lui Barnovschi Vodă; ce toţi bănuiau pre Lupul Vasile Vornicul, a căruia toate pârâle se oblicise". Domnia a doua a lui Moise Vodă a fost scurtă. El fu mazilit din cauza intrigilor lui Vasile Lupu, care devine domnitor.

Miron Costin, după cum se cunoaşte, apucase o parte din domnia lui Vasile Lupu. Deci,el a avut putinţa să cunoască personal o parte din istoria acestei domnii,iar o parte a cunoscut-o dela demnitarii,cari au fost martorii înscăunării şi a primilor ani ai domniei lui Vasile Lupu. Cronicarul adeseaori spune: "Inţeles-am din boerii bătrâni", sau "să fie zis Vasile Vodă",sau "spun, să fie zis Vasile Vodă". Deci, autorul nu avea nevoie de izvoare scrise, care dealtfel nici nu existau.Miron Costin ne dă o foarte completă descriere a evenimentelor din timpul acestei domnii,pe care cronicarul o numeşte "fericită", dar care la sfârşit după

incursiunile Cazacilor şi în urma greşelilor lui Vasile Lupu, ajunge la mari frământări.

Miron Costin, care se orientează perfect în situaţia internaţională de atunci şi în jocul diplomatic al ţărilor vecine, descrie domnia lui Vasile Vodă în cadrul evenimentelor din ţările vecine. El este la curent cu tot ce se face la curtea sultanilor, în regatul polon, la "cazaci", el urmăreşte toate mişcările la popoarele din jurul Moldovei. Luptele dintre Vasie Lupu şi Matei Basarab din Muntenia, intrigile pe care le fac la Poartă aceşti domnitori, unul în contra altuia, fac să sufere şi o ţară şi alta. „Deci", scrie cronicarul, „pre unul den acele capete la împărăţie, pre Silihtar Paşa, îl cuprinsese Matei Vodă cu dările, eara pe Căzlar Aga, - Vasile Vodă; şi eşiau isprăvi dela împărăţie şi lui Matei Vodă şi lui Vasile Vodă, pren chipurile mai sus pomenite".

După ce reflectează asupra tendinţei domnilor "spre lăţire şi avuţie oarbă", cronicarul adau-

gă: "Pohtele domnilor şi împăraţilor n'au hotar; având mult, cum n'ar avea nimică le pare; pre cât le dă Dumnezeu nu se satură; având domnie, cinste şi mai mare şi mai late ţări pohtesc".

Autorul citează în turceşte o zicătoare, pe care o traduce în româneşte şi care sună astfel: "Zece dervişi pe un covor pot încăpe, iară doi împăraţi într'o ţară nu încap".

Lăcomia împăraţilor a dus la prăbuşirea mai multor ţări. Cronicarul citează mai multe exemple. "Aşa şi Vasile Vodă, având fericită vreme în pace cu toate părţile...au început sfadă cu Matei Vodă, domnul muntenesc, pentru domnia acei ţări: ori că nu-l încăpea Moldova, ca pre un om cu hirea înaltă, împărătească mai mult; ori că silia să vadă pre fiul său Ioan Vodă, eşit la domnie..."

Autorul cronicei arată mai departe, luptele cu Muntenii şi intrigile politice la Poartă şi la curtea regelui Poloniei; aceste lupte nu-l împiedică pe Vasile Lupu să înfrumuseţeze Iaşul cu curţi

noii domneşti,cu biserici şi mânăstiri. Acest fapt se datoreşte bogăţiilor ţării, care sporesc."Putea-voi zice că sărac nu se afla pre acele vremi, doar care nu-şi vra să aibă". Aceeaşi bogăţie, după autor,era şi în Polonia.

Dar "de pre acele vremi se cunoscu păharul mâniei lui Dumnezeu, aproape de schimbare,şi curând spre alte mai cumplite vremi. Că la mare sburdăciune erau ţările acestea", adică Polonia şi Moldova. Vasile Lupul "cu sila a câteva case de boieri luându-le fetele, peste voia părinţilor, la ţiitorie"; iar nepoţii lui "mai mare silă făceau..., care toate faptele mai pre urmă s'au arătat cu mare osândă asupra casei lui Vasile Vodă".

Se descrie nunta fiicei lui Vasile Lupu,Maria, cu prinţul Radzivil, la care au participat "atâţia domni şi oameni mari din ţări străine:meşteri de bucate aduşi din alte ţări, zicături,giocuri şi de ţară şi străine, curtea împodobită toată,şi strânşi boeri şi căpiteniile ţării,feciori de boeri,

oameni tineri, la alaiuri pre cai turcești"...Pe Miron Costin îl surprinde faptul, că Radzivil era de credință calvină,„care lege este scornită de un popă de Flandria...peste legătura soboarelor cu multê minuni dumnezeiești legate... Mai departe adaugă: "De mirat au rămas veacurilor această casă, cum au putut suferi inima lui Vasile Vodă să se facă"..

Cronicarul își expune pe larg părerile cu privire la nevoia domnitorilor de-a avea sfetnici buni pe lângă ei. "Așa, spune el, "feresc pre domni și țările voroava cu sfatul de primejdie; că pentru aceia au dat Dumnezeu Impărații, Craii și Domnii, cârmuitori țărilor, să aibă sfetnici pre lângă sine, cu carii vorovind o treabă, se frământă cu vorova lucrul; și unul una, altul alta răspunzând, se lămurește lucrul, carii spre mai îndemână. Eară ce făcu domnii singuri din gândurile sale sau din șoapte, rar lucru este de folos, că încă în lume n'au născut om până astăzi ca acela, să nu-i trebuiască

voroavă cu sfat... La mulţi domni sminteala au căzut din şoapte, sau nesfătuit acum de veacul nostru, fără sfat au făcut Vasile Vodă de au lovit pre Tătari la Brătuleni; apoi....câtă robie şi pleau dintr'acea faptă au veni asupra ţării..."

Miron dă mai multe exemple din istoria Moldovei, chiar de după Vasile Lupu, când domnitorii nu-i consultau pe boeri, "din care faptă se stinge ţara Moldovei astăzi",termină Miron Costin.

Vorbind despre "Căzaci,ce neam sânt şi pentru Hmil hatmanul", Miron Costin consideră răscoalele căzăceşti în contra Polonezilor, ca un "început căderei şi împuţinării craiei leşeşti". De atunci s'a "început şi răul nostru, în care până astăzi ne aflăm cu acest pământ la cumplite vremi,şi Dumnezeu ştie de nu-s şi peste veacul nostru trecătoare"...

Raporturile dintre Cazaci şi Polonezi,incursiunile Tătarilor în ţinuturile căzăceşti,amestecul lui Vasile Lupu în lupta dintre Cazaci şi Tă-

tari, - sunt descrise în mod amănunţit. Se redă nunta lui Timuş Hmelnitchii cu Ruxanda, fiica lui Vasile Lupu, căsătorie,pe care cronicarul o socoteşte nepotrivită, şi legăturile lui Vasile Vodă cu Cazacii, cari au sdruncinat situaţia domnitorului Moldovei şi au dus la căderea casei lui. Cronicarul face o comparaţie între munţi,"care pre cât sunt mai înalţi, pre atât şi durăt fac mai mare... "şi copacii cei mai înalţi mai mare sunet fac când se oboară, aşa şi casele cele nalte şi întemeiete cu îndelungate vremi,cu mare risipă purced la cădere"...Aşa se prăbuşeşte şi domnia lui Vasile Lupu.

Domnia lui Gheorghe Ştefan, care pe drept sau pe nedrept s'a ridicat în contra "domnului său", Miron Costin o cunoaşte bine, ca unul, ce ocupă diferite dregătorii, - de aceea cronicarul arată,că-i este "cu mult mai lesne a scriere de aceste vremi, în cari mai la toate ne-am prilejit singuri".

Se povestesc luptele dintre Cazaci şi oştile lui Gheorghe Ştefan şi a aliaţilor săi,venirea

în țară a lui Vasile Lupu, și înfrângerea în cele din urmă a Cazacilor. Domnia lui Ștefan Gheorghe, cu toate greutățile prin care a trecut ea, a durat șapte ani și a "fost cu mare belșug țării." Iar domnitorul "om deplin, cap întreg, fire adâncă, cât pot zice că nasc și în Moldova oameni".

Cu aceleași știri bogate este descrisă și domnia lui Ghica-Vodă, "plecat spre sânge cu mare contenire", campania făcută în Ardeal alături de oștirile turcești, evenimente, după cum am spus în altă parte, la care a luat parte și Miron Costin.

Letopisețul lui Miron Costin se termină cu domnia scurtă și sbuciumată a lui Ștefăniță Vodă, feciorul lui Vasile Lupu, care moare în plină tinerețe, îmbolnăvindu-se lângă Tighina în timpul unei campanii.

Și acest ultim capitol al letopisețului ca și cele ce urmează după domnia lui Vasile Lupu, este descris de către Miron Costin cu o bogăție de date sigure, pe care le cunoștea cronicarul nu din auzite,

ci din faptul,că el ia parte intensă la viaţa politică a ţării.

Descrierea evenimentelor are un caracter de amintiri,iar caracteristicile sunt precise,plastice şi obiective. Acolo, unde cronicarul constată, că domnitorii, chiar acei pe care-i simpatizează, fac greşeli,el nu le-ascunde, iar acolo, unde el n'are elemente suficiente de judecată,nu spune nimic. "Firea acestei domnii", vorbeşte el despre Ştefăniţă Vodă, "a giudecară nu putem, că încă nu era copt în vârsta sa; mult se cunoştea într'însul den firea tătâne-său,iar la mânie răpit".

In această a doua parte a cronicei te copleşesc datele cu privire la raporturile politice din ţările vecine,situaţia Moldovei în mijlocul intrigilor şi jocului politic a "împărăţiei", cu ţările vecine pe care Miron Costin le cunoaşte perfect.

Intr'un muzeu din Cracovia s'a găsit o traducere latină a letopiseţului lui Miron Costin,care a fost publicată de E.Barwinski ("Chronicon terrae

Moldavicae", Bucureşti,1912). S'a crezut la început că această traducere ar aparţine lui Miron Costin. Nepotrivirile cronologice din această traducere duc la concluzia că traducerea s'a făcut mai târziu, de către un Moldovean cunoscător al limbei latine, poate de către fiul cronicarului Miron Costin (P.P.PANAITESCU, Op.cit.,p.104).

Inainte de a trece la examinarea izvoarelor acestui letopiseţ, ne vom opri pentru câteva momente asupra operei lui Miron Costin, intitulată "De neamul Moldovenilor din ce ţară au eşit strămoşii lor" Această a doua lucrare istorică a lui Miron Costin este scrisă pe la sfârşitul vieţii lui, prin anii 1680-1691 (P.P.PANAITESCU, Influenţa polonă,p.104).

Miron Costin, după cum scrie în "Cuvântul către cititor" al letopisețului, intenţiona să dea o cronică mai completă a Moldovei, dela primul descălecat şi până în timpurile lui. A fost împiedicat însă de situaţia grea, prin care trecea pe atunci Moldova. Acest fapt a dat naştere la presupunerea

că "De neamul Moldovenilor" ar fi fost scris în anii 1673-1675 (C.GIURESCU, Introducere. Miron Costin.De neamul Moldovenilor. Bucureşti, 1914.p.XL-LI).Sunt însă unele indicaţii în textul cronicei,că Miron Costin ar fi scris această operă după reîntoarcerea lui din pribegie petrecută în Polonia, adică după anul 1686.

In această carte autorul îşi propune ca scop să lămurească originea Românilor şi să combată unele păreri greşite în această chestiune,inventate de către duşmanii neamului românesc. Conţinutul cărţii şi scopul ei se vede din "Predoslovia" ei. Iată ce scrie Miron Costin în predoslovie:

„Inceputul ţărilor acestora şi a neamului moldovenesc şi muntenesc, şi câţi sânt în ţările ungureşti cu acest nume Români până astăzi,de unde sânt şi din ce seminţie, de când şi cum au descălecat aceste părţi de pământ, a scrie multă vreme la cumpănă au stătut cugetul nostru". Se începă din vremurile lui Traian, "cu câteva sute de ani preste mie

trecute, se sperie gândul"cronicarului. "A lăsa iarăş nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, este inimei durere".

Mai departe, Miron Costin afirmând din nou unitatea de neam a tuturor Românilor, spune că-şi propune să scrie "de unde sânt veniţi strămoşii lor pre aceste locuri, supt ce nume au fost întâi la descălecatul lor şi de când s'au osebit şi au luat numele cesta de acum Moldovan şi Muntean, în ce parte de lume este Moldova, hotarele ei pre unde au fost întâi, ce limbă ţin şi până acum, cine au lăcuit nainte de noi pe acest pământ şi supt ce nume, scot la ştirea tuturor"...

La întrebarea, cum s'ar putea scrie despre lucruri atât de îndelungate, autorul face apologia scrisului, care ne îngădue să cunoaştem trecutul şi "credinţa noastră creştinească". Aminteşte de acei ce s'au ocupat de istorie în trecut, începând cu Moisi şi terminând cu Titus Livius. Toate ţările îşi cunosc începutul lor, numai despre Români nu

s'a scris nimic. Lăudând râvna lui Grigore Ureche, Miron Costin arată că acesta din lipsa poate de cărţi şi vroind să fie scurt, a scris numai despre descălecatul al doilea.

Ceea ce a scris "un Simeon Dascălul" şi "un Mihail Călugărul"..."un letopiseţe, ce ocări sânt, care şi acele nu puţină a doua îndemnare" i-au fost cronicarului de a scrie. După spusele unor boiari, aceşti doi dascăli, care au scris "adaosături" au fost inspiraţi de letopiseţul lui Istratie logofătul. "Şi mult mă mir", spune Miron Costin, "de unde au luat ei aceste basne". Nici cronicele româneşti şi nici cele poloneze nu scriu aşa ceva. "Dacă n'au fost dară dintâi scrisoare în ţară, şi nici streinii n'au ştiut şi nimică n'au scris, de unde sânt aceste basne, cum ca să fie fost moşii ţării aceştia den temniţele Râmului, daţi în ajutoriul lui Laslău craiul unguresc?

Românii pe timpul lui Laslău, se găseau acolo unde sunt acuma, aduşi încă de împăratul Tra-

ian. Cronicarul arată că având mare dragoste de istorie, a citit multe cărţi istorice străine,dar nicăeri n'a găsit ştiri ca acele scrise de Simeon Dascălul şi Misail Călugărul. "De aceste basne să dea sama ei şi de această ocară. Nice este şagă a scrie ocară vecinică unui neam, că scrisoarea este un lucru vecinic...Eu voiu da sama de ale mele câte scriu!"

Miron Costin spune că îşi scrie cartea pe mărturiile istoricilor "mari şi vestiţi", "ei răspund pizmaşilor neamului acestor ţări şi zavistnicilor". Autorul polemizează cu Eneas Silvius, care crede că numele Vlah se trage dela Flaccus, "hatmanul Râmului şi cu istoricul polonez Zamoskii, "care orb năvăleşte zicând că nu sânt Moldovenii nici Muntenii din Râmleni",teorie combătută de istorici străini...

Cu multă erudiţie,Miron Costin vorbeşte mai departe despre Italia. El arată situaţia ei geografică, vorbeşte cu admiraţie despre cetăţile şi oraşele ei, despre clima ei dulce, şi despre locuitorii

ei. Denumirile date Moldovenilor şi Muntenilor de către străini sunt asemănătoare cu acele ale italienilor.

Dar originea Românilor se vede nu numai din denumirea lor, ci şi din "obiceiuri, hire, grai ". Obiceiurile Românilor se aseamănă cu acele ale Romanilor. Un episcop italian ar fi spus cronicarului la Iaşi: "Mie nu-mi trebueşte să mai citesc la istorii de Moldoveni cine sânt; pre o samă de obiceie, ce au foarte bune, îi cunosc cine sânt..."

In ce priveşte graiul nostru, "până astăzi sânt cuvintele unele latineşti, iară altele italieneşti". Autorul aduce mai multe mărturii ale istoricilor, revenind asupra presupunerii lui Eneas Silvius cu privire la cuvântul Vlah.

Capitolul al doilea este consacrat "Împărăţiei Râmului", despre care vorbeşte că o asemenea împărăţie n'a fost "de când este lumea". Face un istoric al "începutului" împărăţiei, care se trage "din Troada", al fondării Romei, al împăraţilor,

se arată amănunţit întinderea imperiului.

In capitolul al treilea, cronicarul vorbeşte pe scurt despre Dacia, aşezarea ei şi locuitorii ei din vechime. Mai mare atenţie dă Miron Costin capitolului despre "Traian împăratul". Ajungând împărat, Traian "întâi au aşezat împărăţia în ce era stricată şi veniturile ei" şi după aceea s'a îndreptat în contra Dachilor, "spre aceste părţi a Dunării". Dar "nice Decheval, Craiul Dachilor, aşa fără război nu s'a lăsat, ci trecând cu oştile sale Dunărea, au stătut împotriva lui Traian împărat cu războiu în ţările Misiei...Stătut-au un război mare şi nu cu puţină vărsare de sânge". Armata romană era însă cea mai bine organizată pe acele vremuri şi "craiul Dachilor"..."n'au putut birui." Se vorbeşte despre zidirea podului de piatră peste Dunăre, "căruia cu ochii noştri am privit pragurile prin apa limpede a Dunării, când am mers cu Dabija Vodă cu oştile la Uivar". Acest pod ca şi şanţul lui Traian, după cum mărturisesc "sute de istorici", l-a făcut Traian şi nu alt-

cineva.

In a doua bătălie care a avut loc în Muntenia, între Daci şi Romani, a căzut pe câmpul de onoare Decebal, şi oastea lui, ca şi populaţia,se risipesc, "unde este acum Ţara Muntenească şi ţara noastră Moldova". Traian colonizează cu Romani acestе ţări, după ce scoate din ele ce a mai rămas din Daci,„prostime" ţărani,şi-i mută în Ardeal. "Şi aşa este descălecatul cel dintâi acestor ţări cu Râmleni".

Miron Costin invoacă mărturia mai multor istorici vechi şi mai noui. Tot astfel şi Dacii care au fost trimişi peste munţi,în cele din urmă se supun, şi Traian trimite şi peste Dacii din Ardeal colonişti - romani. A fost un sistem al Romanilor de a coloniza diferite ţări, cu excedentul de populaţie romană din Italia, pentru a le romaniza.Cronicarul dă mai multe exemple, care nu sunt întotdeauna exacte, dar în care se subliniază că coloniştii provin din "căsaşi", adică din gospodari, iar nu din oameni

fără căpătâi. Miron Costin adaugă:

„De ar fi acum Istratie Logofătul şi fiu-său un Simion Dascăl şi nepotu-său un Misail Călugărul, cum s'ar apuca de această poveste cu basnele lor cele ce au scris, că rădăcina acestui neam, care este acum pre aceste locuri, din temniţele Râmului este. Că Traian împăratul adevărat că dela Râm au adus şi căsaşi, adecă dela Italia, şi aşa este, căsaşi au adus, iară nu din temniţele Râmului, ce orăşeni căsaşi sântem, tot din slujitori aşezaţi...Din temniţe cu sutele de mii de oameni unde s'ar afla? Şi apoi femei iară atâtea tălhăriţe"? Se indignează cronicarul. El spulberă povestea lui Simeon Dascălul şi prin nepotrivire cronologică: "Intre Traian şi între Laslău craiu 800 de ani sânt!", spune cronicarul. Capitolul se termină cu invocarea unor mărturii istorice, în legătură cu campania lui Traian peste Nistru până la Don şi cu unele date cu privire la Valul lui Traian.

Ultimul capitol din această operă a lui

Miron Costin este consacrat numelui de "Român" a populaţiei din Ardeal, Muntenia şi Moldova, care este cea mai strălucită dovadă că poporul nostru se trage din Romani. O dovadă în plus este şi portul ţăranului român, care este asemănător cu cel al Romanilor.

Din conţinutul acestei mici lucrări a lui Miron Costin, rezultă că "De neamul Moldovenilor" nu poate fi un început de cronică al Moldovei de dimensiuni mai mari; scopul lui a fost de a da "o monografie a originelor romane ale Românilor" (P.P.PANAITESCU, Influenţa polonă,p.102) şi de a spulbera teoria lansată de către Simion Dascălul în interpolarea din cronica lui Ureche.

Aceste două lucrări istorice ale lui Miron Costin, care sunt scrise în limba românească,constituie opera lui principală.

Lăsând deocamdată la o parte cele două scrieri istorice ale aceluiaşi autor, scrise în limba polonă, să vedem ce izvoare a folosit cronicarul

nostru pentru scrierile lui în româneşte.

Am relevat în altă parte, că Miron Costin, vorbind despre începutul domniei lui Gheorghe Ştefan (anul 1653), afirmă, că lui îi vine mai uşor a scrie, întrucât el personal a luat parte la evenimentele ce au urmat după această dată. Cât priveşte partea letopisetului lui până la această dată, izvoare scrise româneşti el n'a avut; se foloseşte, după cum am văzut, pe de o parte de tradiţia orală păstrată în familiile boereşti ("înţelesem din boerii bătrâni") şi de izvoare străine.

Miron Costin indică mai mulţi istorici ai vechimei, pe cari i-ar fi folosit în letopisetul său. Cercetările făcute de către prof.P.P.Panaitescu, asupra izvoarelor cronicilor lui Miron Costin, au stabilit cu preciziune în ce măsură şi de ce fel de materiale istorice s'a folosit Miron Costin. După cum era şi de aşteptat, Miron Costin, care avea legături mari cu Polonia, trebuia să facă apel la izvoarele poloneze.

Intr'adevăr, principalul izvor străin al letopisăţului lui Miron Costin a fost opera episcopului polon Paul Piasecki (1579-1649), apărută în prima ediţie în anul 1636, şi retipărită cu completări de mai multe ori, sub titlul: "Chronica gestorum in Europa singulariorum".

In această carte el face o istorie a Europei, dela 1587 până la 1638.

Din cronica lui Piasecki, Miron Costin împrumută unele ştiri cu privire la luptele Polonezilor cu Tătarii, unele date cu privire la Ieremia Movilă, la Mihai Viteazul şi la luptele lui cu Polonii; de asemenea, cronicarul nostru dă ştiri din acest autor privitoare la expediţiile Polonezilor în Moldova în anul 1621, precum şi la originea Cazacilor. Sunt împrumutate şi mai multe informaţii care privesc legăturile diplomatice dintre Poloni, Moldoveni, Turci şi Unguri.

Bătălia dela Argeş, dintre Poloni şi resturile oştirii lui Mihai Viteazul (1600), este descri-

să de către Miron Costin cu multe amănunte. Informaţiile, cu privire la această bătălie, Miron Costin le capătă dintr'un poem istoric al lui Iarosz Otwinowski, un scriitor de puţină însemnătate, care descrie în anul 1601 această luptă. Poemul lui Otwinowski a intrat în traducerea făcută de către Paszkowski a operei lui Al. Guagnini, cunoscută sub denumirea de "Descrierea Sarmaţiei europene", de unde o foloseşte Miron Costin.

Datele, cu privire la războiul civil din Polonia, şi anume la răscoalele cazacilor, au fost descrise amănunţit într'un poem în versuri a scriitorului polon Samuel Twardowski, intitulat: "Wojna domowa z Kozaki i Tatary"... Această scriere a servit ca izvor pentru informaţiile ce Miron Costin le dă cu privire la răscoalele căzăceşti din Ucraina.

Miron Costin însă era la curent cu toată literatura istorică poloneză. Şi el, desigur, utilizeaază şi alte izvoare din cronicele poloneze.

Cât priveşte scrierea lui Miron Costin "De

neamul Moldovenilor",ea a avut ca izvor de inspirație opera sasului L.Toppeltin,intitulată "De origine et occassu Transylvaniae",tipărită în anul 1667. La acest izvor de bază se adaugă și tradițiile,care circulau pe atunci în legătură cu întemeierea principatelor românești. El folosește și informațiile din cronicarii poloni și anume din Cromer, Guagnin,Ioachim Bielski, Stryikowski și Piasecki (P.P.PANAITESCU Op.cit.,p.96).

Miron Costin însă știe să treacă informațiile culese din toți acești autori străini printr'o critică severă. El nu este un compilator, care culege date și le înșiră în mod mecanic, fără legătură internă,fără o ideie călăuzitoare. Informațiile pe care le adună sunt prelucrate de el în așa fel, în cât adeseaori nu se cunoaște izvorul de unde a împrumutat. Grigore Ureche și în deosebi Simion Dascălul traduc și intercalează bucăți întregi,pe când la Miron Costin informațiile sunt completate cu știri din diferite izvoare.

La aceste două scrieri istorice ale lui Miron Costin adaugăm alte două, scrise în limba poloneză şi anume: 1. „Cronica Ţării Moldovei şi a Munteniei"(„Chronika ziem moldawskich y Multanskich") şi 2. Istoria în versuri polone despre Moldova şi Ţara Românească" („Historya polskimi rytmami o Wołoskiey ziemi i Moltanskiey").

Lucrarea a doua, adică poemul istoric, al lui Miron Costin, a fost scrisă în Polonia, la Daszow, după cum se poate vedea din "dedicaţia" din fruntea ei. Datarea cronicei scrisă în proză s'a stabilit cu aproximaţie; că ar fi fost scrisă în jurul anului 1677.

Subiectul acestor două lucrări scrise pentru Poloni este acelaşi ca în lucrarea "De neamul Moldovenilor". Autorul vrea să-i informeze pe vecinii noştri asupra originei Românilor. Şi face şi o descriere a Moldovei şi Munteniei. In deosebi, cronica scrisă în proză tinde a da informaţii rezumative cu privire la trecutul şi prezentul Ţărilor Româneşti, insistând

asupra descălecatului întâi şi al doilea, despre împărţirea pe ţinuturi, oraşe, religie şi limbă.Probabil, că această lucrare i-a fost cerută de prietenii lui Miron Costin din Polonia, care în luptele ei necontenite cu Turcii şi Tătarii, şi în acţiunea ei diplomatică cu vecinii săi, avea nevoie de informaţii scurte, dar precise,asupra ţărilor noastre.

După o dedicaţie care serveşte drept prefaţă, în această scriere găsim ştiri despre Dacia şi locuitorii ei, cari ar fi fost Tătari, Miron Costin vorbeşte despre valul lui Traian, despre cetăţile vechi, despre războaiele Romanilor şi colonizarea Daciei de către Traian. Se povesteşte despre descălecatul lui Dragoş Vodă din Maramureş în Moldova. Se dau ştiri cu privire la denumirea ţărilor româneşti, la dregătoriile boereşti. Limba românească se trage din limba latină "stricată". Cronicarul dă şi câteva exemple. La urmă se face o descriere geografică a ţinuturilor româneşti (Moldova şi

Muntenia) cu indicaţia munţilor , râurilor şi oraşelor mai mari.

In literatura istorică polonă existau multe ştiri cu privire la trecutul ţărilor româneşti, în deosebi a Moldovei. Miron Costin omite în lucrarea sa ştirile bine cunoscute de către Poloni. Ideea principală din lucrarea lui Miron Costin este că poporul românesc se trage din coloniştii romani şi că toţi Românii din Moldova, Muntenia, Ardeal şi chiar din Macedonia formează un singur popor de aceeaşi origine şi de aceeaşi limbă.

Poema istorică a lui Miron Costin, păstrată în două versiuni, are acelaşi conţinut, dar se deosebeşte de "cronica" lui polonă , prin faptul că partea documentară şi ştiinţifică este redusă la minimum. In schimb, autorul dă o mai mare desvoltare legendelor şi descrierilor (P.P.PANAITESCU, Miron Costin. Istorie în versuri polone despre Moldova şi Ţara Românească. Bucureşti. Ed. Acad. Rom. 1929, p. 16). Cu alte cuvinte, Miron Costin a vrut să dea

acestei opere un caracter mai literar.

Conţinutul poemului lui Miron Costin este următorul: Intr'o "dedicaţie" în proză, adresată regelui Poloniei Ion al III-lea, autorul arată că el a "fost îndemnat" de către rege să scrie, întrucât regele caută să ştie "atât despre ţările mari şi întinse, cât şi numai puţin, despre cele mai mici".

„Al doilêa îndemn", continuă cronicarul, "mi-a venit din faptul că istoricii vestiţi din tările Măriei Tale, binefăcătorul meu, descriind istoria preaslăvitului regat al Măriei Tale, pomenesc ceva şi despre ţara Moldovei şi menţionează că poporul român se trage din Italia. Ei au tăcut însă sau n'au ştiut nimic asupra vremii când s'a aşezat la Nistru, la Dunăre şi la Marea Neagră."

Prima parte a poemului cuprinde capitolul „Despre neamul Moldovenesc". Aici, în stil înflorit, se vorbeşte despre cele trei ramuri ale Românilor,- Ardeleni, Munteni şi Moldoveni. Vorbind despre co-

lonizarea Daciei, Miron Costin arată cum a pornit Traian să colonizeze Dacia, ridicând "oștire nenumărată, de șase ori o sută de mii"...„A luat chiar și mai mult pentru colonizare, - soțiile gospodarilor". Se vorbește despre luptele Românilor cu Dacii și colonizarea Daciei. Se amintesc orașele din țările românești, care astăzi ruinate de dușmani, așteaptă scăparea din partea regelui Ioan.

Partea a doua a poemului vorbește "De risipirea coloniilor lui Traian de către Tătari și de locuința Romanilor" în munți. După Traian puterea Romei decade, și stăpânirea se dezinteresează de Romanii din Dacia, și "frumoasele provincii dobândite de Traian se văzuseră pradă incursiunilor tătărești". După o rezistență dârză, Romanii se retrag "în munți lăsând pustii locurile lor iubite". Cu timpul s'a "stricat și vorbirea lor, limba latină curată, căci ce nu strică vremea în veacuri lungi? ....dar în schimb nu avem nici un cuvânt care să nu amintească, fie prin început, fie prin ter-

minaţie,fie prin mijloc originea sa dintâi". "In aceste vremuri a năvălit în aceste părţi Atila cu Ungurii lui". Ungurii, cu ajutorul Romanilor, care deacuma înainte se numesc Rumuni, îi gonesc pe Tătari din regiunile Moldovei.

Ultimul capitol descrie al doilea descălecat al Moldovei şi Munteniei.

După ce se dau unele informaţiuni cu privire la Munteni, Moldoveni şi Ardeleni, autorul redă povestirea cu vânătoarea lui Dragoş, care porneşte "pe urmele zimbrului în adâncimile munţilor". Cu multe amănunte se descriu frumuseţele Moldovei,care se văd "de pe coama" munţilor înalţi. „Ochiul (vânătorilor) cuprinde luncile Prutului, în care se oglindesc câmpiile curate ce se întind până la Nistru, câmpii întinse, ce se arată ca o întindere fumurile sau asemenea Oceanului ca mărime"."Nistrul cel măreţ", care îşi are izvoarele în Polonia, "curge între stânci sculptate natural" şi întrece ca frumuseţe Nilul şi "chiar Dunărea". „Dacă zei-

țele din fabulele grecești ar fi aflat de aceste ținuturi ar fi venit, desigur, aci din Olimpul lor". Prutul în bogăție întrece Egiptul. In aceleași culori, adeseaori exagerate, autorul arată bogățiile regiunii Bârladului și frumusețele întregei țări.

Răpiți de această priveliște, vânătorii coboară în câmpii, când, cu ajutorul Moldei, omoară zimbrul. Dragoș declară că aici e patria lui și că va "restabili locuințele strămoșilor" lui. Insoțitorii lui Dragoș, care fixează locul fiecăruia, au dat peste Iațco. Se povestește despre rudele lui Iațco și despre zidirea Sucevei și colonizarea Moldovei. După ce se arată granițele de atunci ale Moldovei, Miron Costin vorbește despre primejdia turcă, care ar vrea să transforme Moldova în pașalâc și atunci Turcii ar deveni vecinii Poloniei. Numai regele Poloniei ar scăpa Moldova de marea primejdie.

Descălecatul Munteniei a avut loc înainte de Moldova. Se redă povestea cu mama lui Negru Vodă,

prinţul Ardealului,inelul şi corbul. După aceasta, autorul se reîntoarce la Moldova, unde domnesc urmaşii lui Dragoş; se dă o deosebită atenţie domniei lui Alexandru cel Bun, cu care se termină poemul. La sfârşit,Miron Costin spune că acei din Poloni care doresc să cunoască istoria Moldovei mai departe, se pot adresa scriitorilor poloni, care scriu despre Moldova.

Urmează "Funcţiunile ţării Moldovei", acele ale clerului, treptele boereşti, funcţiile administrative şi împărţirea Moldovei pe ţinuturi.

După cum vedem, se repetă conţinutul din "cronica" polonă a lui Miron Costin în proză,cu deosebirile impuse de caracterul literar al poemei. Cronica versificată a lui Miron Costin, cunoscută şi în literatura polonă, are desigur şi unele merite literare. Ea este scrisă în spiritul vremii de atunci şi are toate trăsăturile caracteristice ale poeziei umaniste latineşti. Alături de poezia lirică, nenaturală şi ea în această epocă, exista şi poezie savantă

("docta poezis"), care tratează adeseaori subiecte istorice. Astfel, încă în anul 1516 Jan z Wislicy scrie în latineşte poemul "Woina pruska"("Războiul din Prusia"), în care, cu metafore şi comparaţii luate din antichitate şi din mitologia antică, într'un stil retoric exagerat, redă luptele dela Grunwald (IGN.CHRZANOWSKI, Historja literatury niepodleglej polski. Warszawa. 1920,pp.54 -56).

Asemenea opere apar mai târziu şi în limba poloneză; astfel, cunoscutul poet Jan Kochanowscki scrie un cântec despre devastarea Poloniei de către Tătari". In secolul al XVII-lea se desvoltă epica ist ică, care a avut mai mulţi reprezentanţi,între care şi pe Twardowski. Acesta a lăsat trei poeme mari istorice şi anume: "Importanta solie a lui Hr. Zboraschi"(Przewazna legacja krzystofa Zbaraskiego), Wladislow IV şi Războiul intern cu Cazacii şi Tătarii,etc. (Wojna domora z Kozaki i Tatary...).Ultima a fost scrisă în anul 1681) (IGN.CHRZANOWSKI,Op.cit. p.305-315). După cum am menţionat în altă parte,Mi-

ron Costin cunoştea scrierile lui Twardowski,în special "Războiul intern" pe care-l foloseşte ca izvor.

Dedicaţia înflorită a lui Miron Costin, cu laude exagerate la adresa regelui polon, începutul poemului, în care autorul "Cânt(ă) patria înlăcrimată şi pe bieţii locuitori ai ţării Moldovei", invocarea "musei sarmate", a zeiţelor depărtate din Helicon, imagini din mitologia antică (Romanii nu-i putură scoate pe Daci din hora lui Mars), întreţesute cu exemple din istoria antică, - ne dovedesc că avem de a face cu un poem istoric în genul celor pe care le găsim în Polonia în epoca umanistă. Pe alocurea, ca şi în aceste poeme, sunt şi pasaje lirice, cu exclamaţii, ca de exemplu: "Ah! ce folositoare ar fi azi, când Dumnezeu a încredinţat mântuirea noastră dreptei tale, mare rege Ioane! Acum sunt în ruine, ce jale să-ţi aminteşti de ele. O! Doamne! Cine ar putea exprima suferinţele îndurate de ai noştri din partea păgânilor ?"

Totuşi, opera lui Miron Costin suferă mai

puţin de retorismul şi de artificialitatea poemelor scrise în acest stil. Descrierea Moldovei, cu unele exagerări, este pătrunsă de note sincere, de un sentiment adânc de iubire faţă de Moldova.

La alcătuirea operelor poloneze, Miron Costin împrumută ştiri din lucrarea amintită mai sus a lui Toppeltin şi din "culegeri greceşti de patru monarhii". După aceste scrieri se citează şi alţi autori vechi. In partea care privesc legendele în legătură cu descălecatul Moldovei, autorul întrebuinţează cronica lui Grigore Ureche. Probabil, că pentru partea care se referă la descălecatul lui Negru Vodă, Miron Costin s'a folosit de ştiri dintr'o cronică muntenească.

In şcolile iezuite din Polonia, ca şi în şcolile ortodoxe înfiinţate acolo după tipul lor, se preda şi un curs de "poetică" cu aplicaţii practice. Elevii, ca şi profesorii, erau obligaţi să compună versuri la diferite ocazii: la patronul şcoalei, la sărbătorile diferiţilor protectori, la adresa persona-

lităţilor mai însemnate. Era foarte răspândită poezia panegiristă, - fel de fel de ode, dedicaţii, etc. Paralel cu această poezie, se cultivă şi poezia didactică, cu conţinut moral-religios. Bibliotecile mai însemnate din Polonia şi Ucraina păstrează colecţii bogate de asemenea produse şcolare. Ştim că Mitropolitul Dosoftei avea o deosebită înclinaţie pentru versificaţie. Şcoala ortodoxă din Lemberg, organizată după tipul şcoalelor poloneze, pe care a urmat-o Dosoftei, a sădit în sufletul cărturarului din Moldova iubire faţă de această poezie.

Om cu o cultură polono-umanistă atât de mare şi cu un spirit atât de variat şi de vioi, Miron Costin nu putea să nu încerce a scrie şi versuri în limba românească. Poemul lui versificat în limba polonă, ne arată ce preţ punea Miron Costin pe această formă aleasă a scrisului. Dela Miron Costin ne-au rămas câteva "Stihuri". In anul 1673, prietenul lui Miron Costin, mitropolitul Dosoftei, publică la sfârşitul psaltirii lui în versuri "Opera preacinstitu-

lui Miron, marelui vornic a ţării de jos" (titlul în slavoneşte). Sunt cele 18 versete care încep în felul următor:

"Neamul ţării Moldovei de unde durează?
Din ţara Italiei tot omul să crează
Fliah înainte, apoi Traian au adus pre acice
Pre strămoşii cestor ţări de neam cu ferice".

Colonizatorii au pus semne vecinice hotarelor acestei ţări. "Semnele" lăsate de Traian sunt Turnul Severinului şi pragurile podului făcut de împărat. Pe acest pod trec strămoşii Moldovei, care au făcut război cu Dacii, strămoşii Saşilor.

Cam acelaşi conţinut au şi "Stihurile" lui Miron Costin, compuse numai din 6 versete, pe care el le pune înaintea "Letopiseţului" lui. Ele sună astfel:

Stihuri

De descălecatul Ţării Moldovei.
Neamul ţării Moldovei de unde să trăgănează,
Den ţările Râmului tot omul să crează.

Traian întâiu, Impăratul, supuind pre Dahi,
Dragoş apoi în Moldoveni primind pre Vlahi,
Martur este Troianul, sânt în ţara noastră
Şi Turnul Severinul, Munteni, în ţara voastră.

In afară de aceste versuri în care autorul vorbeşte despre originea romană a poporului românesc, Miron Costin mai lasă şi nişte poezii cu caracter didactic. Sunt "stihurile lui împotriva zavistiei", scrise în spiritul literaturii moral-didactice din Polonia, literatură care imită modelele clasice de acest gen.

In aceste stihuri se vorbeşte despre oamenii invidioşi, cari n'au linişte în viaţă. "Două boale zavistnicul are: una când petrece rău, a doua mai mare, când priveşte pe altul că petrece bine"...

Cam acelaşi caracter îl are şi poemul lui "Viaţa lumii", compus din 128 de versete. Din "predoslovie", la acest poem aflăm următoarele motive care-l-au determinat pe Miron Costin să scrie aceste versuri. El scrie: "In toate ţările, iubite cetito-

rule, se află acest feliu de scrisoare, care elineşte ritmos se chiamă, iar sloveneşte stihoslovie. Şi acest chip de scrisoare au scris mulţi lucrurile şi laudele împăraţilor...Cu această pildă scrisuţi-am şi eu această mică carte, căruia numele-i iaste "Viaţa lumii", arătându-ţi de scurt, cum iaste de lunecoasă şi puţină viaţa noastră şi supusă pururea primejdiilor şi priminealelor".

iron Costin vrea prin această operă să arate, "că poate şi în limba noastră a fi acest feliu de scrisoare ce se chiamă stihuri". Dintr'o notă cu privire la citirea stihurilor aflăm că Miron Costin cunoaşte şi teoria versificaţiei. El ne dă un mic tratat de tehnică a versificaţiei. "Stihul iaste", spune Miron Costin, "nu ca altă scrisoare deslegată, ci este legată de silave, cu număr. Iaste silava împreunarea a două slove, cum iaste: ba, va, ga, da, iproci. Deci de aceste silave, stihurile ceastea ce scriu într'această cărţulie cu 13 silave, iar se pot şi în 9 şi în 7 a face şi sânt şi în-

tr'alte chipuri stihuri la alte limbi, cum iaste elinească şi latineasca, iară acest fealiu îţi facem ştire în care chip ţi-am scris aice de "Viaţa lumii". Mai departe se vorbeşte despre rimă, adică ca "sfârşitul stihului a două stihuri să se întocmească într'un chip, pe o slovă să se sfârşească, cum iaste aţa-viaţa, frunte-munte, spume-lume iproci". Se dau regule de a citi versurile.

Poemul lui Miron Costin începe cu un motto din "Eclesiast". "Deşertarea deşertărilor şi toate sânt deşerte". Iar poemul sună în felul următor:

„A lumii cânt cu jale cumplită viaţă
Cu grije şi primejdii, cum este o aţă
Prea subţire şi'n scurtă vreame trăitoare...
O, lume hicleană! lume'nşelătoare!
Trec zile, trec ca umbra, ca umbra de vară;
Cele ce trec nu mai vin, nu se întorc iară;
Trece veacul desfrânat, trec anii ca roata;
Fug vremile uşoare, fug şi neci o poartă
A le opri nu poate"...

Mai departe ,în acelaş fel, se arată că viaţa este "fum şi umbră", "Visuri şi părere", "spuma mării şi norii sub ceriu". Autorul invoacă şi pasagii din Psaltire cu acelaş conţinut. Nimic pe lume nu este veşnic:

"Cerul fapt de Dumnezeu cu putere mare,
Minunată zidire,şi el sfârşit are !
Şi voi lumină de aur,soarele şi luna
Intunerca-veţi lumina,veţi da jos cununa!
Voi, stele iscusite, cerului podoabă.
Vă aşteaptă groaznică trâmbiţă şi dobă"...

Numai Dumnezeu "covărşeşte" "vremi nemăsurate". Omul este supus "vremii" şi "norocului",care este înşelător. "Anii nu pot aduce, ce aduce ceasul". "Vremea petrece toate", împăraţi şi împărăţii. Autorul dă numele mai multor împăraţi a vechimei şi a împărăţiilor, care au dispărut. De primejdii nu sunt scutiţi nici filosofii şi nici teologii, toţi sfârşesc cu moartea, care nu cruţă pe nimeni, "pre bogaţi şi săraci,cel frumos şi tare".

„Păianjeni sânt anii, şi zilele noastre".

Poemul se termină cu un epilog, în care se arată că omul care se crede "astăzi mare şi puternic" dispare. Numai fapta bună rămâne şi "In ceriu cu fericire în veci te măreşte".

In această operă autorul pune problema eternă a nimicniciei acestei vieţi trecătoare, pe care o pun mai mulţi scriitori din lumea veche şi nouă. Miron Costin, după cum se vede din scrierile lui istorice, dispreţueşte desfătările lumii; el este în felul lui pesimist, în sensul creştin al cuvântului. Domnitorii, care-şi petrec timpul în petreceri, nu se bucură de simpatiile lui. "In mică clipală stau lucrurile omeneşti", spune într'un loc Miron Costin. De altă parte citim: "O, nestătătoare şi nici odată încredinţate lucrurile lumii!"

Comparaţia vieţii omeneşti cu aţa, care se găseşte destul de des la scriitorii bisericeşti, a pătruns şi în cugetarea poporului de jos.

Versurile lui Miron Costin, ca şi ale mitropo-

litului Dosoftei, sunt alcătuiri prozaice, ca şi întreaga literatură versificată a modelelor lor. Ele sunt scrise în versuri silabice, nefireşti limbei româneşti. Ele marchează totuşi o etapă în desvoltarea literaturii româneşti, o încercare de a transpune într'o formă aleasă a limbei cugetarea omenească.

Făcând bilanţul activităţii lui Miron Costin, vedem în el un reprezentant puternic al culturii româneşti din secolul al XVII-lea. Ca istoric, Miron Costin, prin erudiţia lui vastă, a lămurit problema originei şi a unităţii etnice a poporului românesc. El afirmă cu mândrie latinitatea neamului. Cu o căldură sufletească constantă şi cu un curaj nedesminţit, Miron Costin pledează la toate ocaziile pentru neamul oropsit al Moldovei. El se ridică cu indignare în contra defăimătorilor neamului. Patriot înfocat, el nu scapă nici odată prilejul de a spune adevărul asupra ţării lui, chiar în faţa celor puternici. Nota caracteristică a cronicei lui - este sinceritatea şi obiectivitatea. El nu ascunde de-

fectele voevozilor, cari contribuie la prosperitatea ţării, şi arată lucrurile pozitive ale celor, cari prin nepriceperea lor, nenorocesc Moldova.

Concepţia istorică a lui Miron Costin, ca şi a lui Grigore Ureche, este fatalistă-teocratică, în sensul că mersul istoriei este determinat de amestecul puterei divine. Această ideie este însă mai puţin pronunţată decât la predecesorul său. Istoria este un izvor nesecat de învăţături şi de exemple bune sau rele. Şi Miron Costin este în contra autocratismului domnitorului, care are nevoie de sfaturile bune ale boerilor.

Am văzut, că Miron Costin este un minunat povestitor al întâmplărilor din ţara lui, pe care el ştie să le încadreze în mersul evenimentelor din ţările vecine. Am subliniat, că partea cronicei dela 1653 încoace te captivează prin stilul său vioi şi prin descrierile lui sugestive. Părţile care privesc natura Moldovei, bogăţiile ei, precum şi nenorocirile ei, sunt pătrunse de o deosebită căl-

dură sufletească.

Cronicarul Moldovei a căpătat o cultură temeinică în şcoala iezuiţilor din Bar, care a imprimat urme adânci în întreaga structură sufletească a lui. Cunoştinţele dobândite în şcoală el le îmbogăţeşte prin lectură, în deosebi a cărţilor istorice. Experienţa largă a vieţii, legăturile lui strânse cu diferite personalităţi polone şi turceşti, rolul mare pe care el l-a jucat în ţară, i-au sporit cunoştinţele. Miron Costin era un om plin de înţelepciune bătrânească. Stilul didactic al cronicilor lui, cu diferite exemple din istorie şi din viaţă, precum şi bogăţia de idei, arată că Miron Costin nu era un om de rând, era un cugetător cu o concepţie bine definită. Un pesimism uşor şi o credinţă în fatalitate învăluie opera lui.

Redăm câteva cugetări din opera lui Miron Costin:

"Pohtele Domnilor şi împăraţilor n'au hotar".

"In mică clipală stau lucrurile omeneşti şi

risipele a mari case şi domnii".

"Lucrurile războaielor în clipala ochilor stau".

"Banii răscolesc în lume împărăţiile şi mari cetăţi surpă, cum zice un cuvânt leşesc: sula de aur ziduri pătrunde".

„A tuturor tiranilor la toate ţările în lume urâtă este stăpânia".

„Unde nu este frică, nu este dragoste".

„Fericiţi acei domni,cărora ţările lor le slujesc din dragoste, nu de frică".

„Domnii ori buni,ori răi,la toate primejdiile lui ferit trebueşte".

„Blăstemul săracilor, cum se zice nu cade pre copaci,cât de târziu".

„Cel ce se îneacă se apucă de sabie cu mâna goală".

„O,nestătătoare şi nici odată încredinţate lucrurile lumii! cum vrâstează toate şi face lucruri împotrivă. Fericiţi sânt craii, împăraţii şi domnii,

carii domnesc aşa să nu le hie de cei mai mici ni-
ciodată silă".

„Neştiutor gândul omenesc singur de sine la ce merge şi la ce tâmplări apoi soseşte".

„O, îndrăcite a voitorului de rău veninuri, ce nu scorneşte limba amară a neprietenului".

„Nimică nu strică aşa credinţa celor ce scriu letopiseţele cu făţărie".

---ooo---

BIBLIOGRAFIE

1. BOGDAN I. Documentele lui Ştefan cel Mare. Vol. I. Bucureşti, 1913

2. BOGDAN I. Cronica Ţării Moldovei şi a Munteniei, publicată în Cronice inedite atingătoare de Istoria Românilor. Bucureşti, 1895.

3. CIOBANU ŞT. Din legăturile culturale româno-ucrainene. Ioanichie Galeatovschi şi lit. rom. veche. Bucureşti, 1938.

4. COSTĂCHESCU M. Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare. Vol. II.

5. CHRZANOWSKI. Historja literatury niepodleglej polski. Warszawa, 1914.

6. GIURESCU C. Miron Costin. De neamul Moldovenilor. Bucureşti, 1914.

7. IORGA N. Istoria lit. rom. Vol. I. Bucureşti, 1925

8. KOGĂLNICEANU M. Cronicele României. Vol. I-II. Bucureşti, 1872.

9. PANAITESCU P.P. Influenţa polonă în opera şi personalitatea cronicarilor Ureche şi M. Costin. Anal. Acad. Rom. Secţia lit., seria III-a, tomul IV. Bucureşti, 1925.

10. PANAITESCU P.P. Miron Costin. Istorie în versuri polone despre Moldova şi Ţara Românească. Ed. Acad. Rom. Bucureşti, 1929

11. PASCU G. Miron Costin. De neamul Moldovenilor. Letopisețul Țării Moldovei. Iași,1921

12. TANOVICEANU I. Marele Spătar Ilie Țifescu și omorîrea lui Miron și Velișco Costin.Anal. Acad. Rom. t. XXXII, ist. București, 1910.

13. URECHE A.V. Miron Costin. Opere complete.Acad. Rom. Vol.I-II. București,1886-1888.

14. ZOTTA SEVER. Știri despre Costinești. Revista istorică. XI. București, 1925.

---000---

CONTINUATORII OPEREI ISTORICE A LUI MIRON COSTIN.

Opera principală a lui Miron Costin, "Letopisețul", povestește evenimentele istorice din Moldova până în anul 1661. Desigur, că acest cărturar cu însușiri atât de mari, ar fi continuat povestirea întâmplărilor din Moldova până în preajma anului morții lui, cum a făcut mai târziu Ion Neculce. Frământările mari prin care trece Moldova de atunci pribegia lui Miron Costin în Polonia, îl împiedică să-și desăvârșească lucrarea. Poemul istoric în limba polonă, precum și "De neamul Moldovenilor", lucrări scrise în anii dela sfârșitul vieții lui, au fost impuse de necesitățile momentului.

Miron Costin n'a avut continuatori imediați, care ar fi fost la înălțimea operei, pe care a lă-

sat-o el. Fiul cronicarului, Nicolae Costin, în predoslovie la letopisețul său dela zidirea lumii și până la anul 1601, vorbind despre Grigore Ureche și Miron Costin, amintește că după acești doi mari cronicari, Moldova n'a avut cărturari, care să poată duce mai departe opera lor;

"Iar a pomeni", scrie el, "de niște letopisețe pre urmă scrise de o seamă de boeri de țară, nu socotesc alta, fără cât ocară li se face la vecii viitori de i-aşi pomeni, că și la istorii ale scrie deplin și pe larg trebuie și învățătură și știință altor țări, care aceia nu o au avut" (M.KOGĂLNICEANU. Cronicele României. Vol. I, p.37).

Acești cronicari, de puțină însemnătate, continuă firul întrerupt al cronicei lui Miron Costin. In majoritatea cazurilor, izvoadele lor nu s'au păstrat; adeseaori lipsesc și numele cronicarilor; ele însă pot fi reconstituite. C. Giurescu, cel mai bun cunoscător al cronicilor noastre, a stabilit că letopisețul dela Istratie Dabija (1661-1711), atribuit

de către Mihail Kogălniceanu lui Nicolae Costin, este "în realitate alcătuit din două scrieri deosebite". Una dela 1661 până la 1709, alcătuită în anul 1712 de către un anonim după diferite izvoare. Compilaţia ar fi fost făcută pe baza izvoadelor lui Vasile Damian, Tudose Dubău şi Miron Logofătul. Numai partea letopisetului, care priveşte anii 1709-1711 aparţine lui N. Costin. (C.GIURESCU, Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron Logofătul şi Vasile Damian. Buletinul Comisiei istorice a României. Vol. I. Bucureşti 1915, pp. 165-214).

Tudose Dubău a fost un boer însemnat în Moldova. In a doua jumătate a secolului al XVII-lea, Dubău ocupă diferite dregătorii boereşti până la mare logofăt şi ban. Ca şi Miron Costin, Tudose Dubău ia parte activă la viaţa politică a Moldovei, ceea ce l-a silit într'o vreme să se refugieze în Polonia. Tudose Dubău, un bun gospodar, după cum se vede din diferite acte privitoare la proprietăţile lui, probabil, n'a avut prea mare cultură, însă, cum

îl caracterizează Ion Neculce era "om de treabă". El însărcinează pe un cărturar, un protejat al său, să-i copieze cronicile vechi moldovenești.

In „predoslovia către toți cetitorii cei Rumâni", autorul compilației ne dă niște stihuri puțin reușite, în care îndemnându-i pe cetitori "să laude pre Domnul" și amintind despre "Teodosie Dubău Logofătul, din pământul din Moldova", autorul vorbește despre străini, cari au invadat țara și pe care o pradă. Urmează "predoslovia" propriu zisă (incoherentă și banală, din care reținem următoarele:

"Intr'acest chip și noi cu vrerea lui Dumnezeu și cu îndemnarea dumisale cinstit și al nostru de mult binefăcătoriu dumnealui Theodosie Dubău, ce au fost logofăt mare...ne-am apucat ca să scriem Letopisețul țării moldovenești, întru carele sânt scrise viețile domnilor țării Moldovei, și izvodul am luat de pre un letopisăț a lui Simion Dascălul, carele și Simion l-au izvodit de pre un izvod a lui Ureche vornicul, ce și Ureche l-au scos de pre cro-

nicariul leşesc şi unguresc, protivind alăturea şi cu acest scurt moldovenesc"...

Urmează letopiseţul lui Grigore Ureche cu interpolările lui Simeon Dascălul şi cronica lui Miron Costin. Dela anul 1661 se dau ştiri foarte sumare cu privire la domnitorii Moldovei, începând cu domnia lui Davija Vodă.

Caracteristica domnitorilor este "fără culoare", iar descrierea domniilor este săracă în te şi lipsită de interes. Aproape toţi domnitorii "sunt buni". Astfel,Istrati Dabija este "domn de pământ, ştiind rândul tuturor lăcuitorilor ţării. Giudecata cu dreptate o făcea". Iliaş Vodă, "fost-au blând şi bun ţării". Petriceicu Vodă era "om bun de pământ de boeriu de ţară". "Cantemir Vodă fost-au om cinsteş la cuvinte şi cunoscător la giudeţe, făcând dreptate tuturor".

Şi partea originală a cronicei este pătrunsă de xenofobie, ca şi predoslovia. Pentru acest motiv,autorul dă preferinţă domnitorilor pământeni.

Ceva mai amănunţit este redată luarea Cameniţei şi asediul Vienei, fapte care au avut loc pe timpul domniei lui Duca-Vodă.

C.Giurescu crede, că autorul necunoscut,care a scris cronica pentru boerul Tudose Dubău,putea fi un om de casă allui Dubău. El era complet nepregătit pentru însărcinarea dată de Dubău, şi probabil, că adaosul la letopiseţele pe care le-a copiat el, este scris din iniţiativa lui proprie. Cronica descrie faptele până la anul 1694;probabil, tot în acest an ea este scrisă (C.GIURESCU,op.cit., p.191).

Tot în aceeaşi cronică,atribuită de către Kogălniceanu lui Nicolae Costin, se citează la domnia lui Dumitraşcu Cantacuzino (1673) un pasaj din izvodul lui Miron Logofătul: "Iară la izvodul lui Miron Logofătul scrie pentru această domnie (a) lui Dumitraşcu-Vodă aşa",etc.

Nu se ştie ce întindere a avut acest pasaj care se referă la iarna anului 1673-1674 şi

cine a fost Miron Logofătul. Presupunerea că acest Miron Logofătul, nu ar fi altcineva decât Miron Costin, cade în urma dovezilor aduse de către C. Giurescu.

In acelaş letopiseţ, atribuit lui Nicolae Costin, se aminteşte şi de un izvod "al lui Vasile Damian, "ce au fost treti logofăt", întrebuinţat de către compilatorul cronicei. Nu avem însă "vre-o ştire asupra lui. In asemenea condiţiuni urmărirea împrumuturilor, şi prin urmare determinarea izvodului, este cu neputinţă", scrie C.Giurescu (Op.cit., p.211).

O a doua cronică, care continuă opera lui Miron Costin, este "Letopiseţul ţării Moldovei dela domnia lui Istrati Dabija Vodă, până la a treia domnie a lui Mihai Racoviţă Vodă" (1661-1729)(M.KOGALNICEANU. Cronicele României, vol.III,pp.1-95).

Această cronică este atribuită lui Nicolae Muste şi este cunoscută sub denumirea de "Cronică

racovițeană". Izvoadele acestei cronici nu sunt indicate, ele însă se simt, căci cronica este compusă din două părți distincte și anume una dela 1661 până la 1705 și a doua dela 1705 până la 1729).

Partea întâia se deosebește de cronica despre care am vorbit mai sus. Expunerea faptelor este mult mai largă; cronicarul anonim,Nicolae Muste,cel mult putea să scrie partea a doua,nu se mărginește numai la simple aprecieri scurte cu privire la domnitori. Intâmplările din Moldova sunt redate pe larg.Cronicarul se interesează și de raporturile dintre Moldova cu vecinii, în deosebi cu Turcii. Ici-colo se găsesc și pilde moralizatoare.

Cărturarul grec din Smirna,Alexandru Amiras, se stabilește în Moldova prin anul 1716, ocupând funcții mici boerești pe lângă domnitorii Moldovei. Cunoscător bun de limbi străine,el este întrebuințat pentru diferite misiuni diplomatice. In anul 1730,Amiras fu însărcinat de către domnitorul Gri-

gore Ghica să facă un letopisăţ al ţării,inclusiv domnia lui. Cronica, probabil, a fost scrisă în limba greacă şi tradusă în româneşte (nu invers,cum cred unii); s'au păstrat şi originalul şi traducerea acestui letopiseţ.

Şi cronica lui Amiras se începe dela 1661. Dela această dată şi până la 1704,această cronică cuprinde "o povestire originală scrisă de un contemporan cu evenimentele din urmă" (C.GIURESCU,Letopisețul Țării Moldovei dela Istratie Dabija până la domnia a doua a lui Antioh Cantemir (1661-1705).

In linii generale, cronica lui Amiras ne aminteşte cronicele continuatorilor lui Miron Costin, cu deosebirea că ea conţine şi informaţiuni noui, foarte preţioase, care nu se găsesc în celelalte cronici a urmaşilor lui Miron Costin. Astfel,se redă răscoala boerilor Moldovei de răsărit în contra lui Duca-Vodă. Acest domnitor la a doua domnie "s'au arătat rău şi cumplit, prea vrăjmaş, şi plin de toată răutatea; căci dacă s'au aşezat cu domnie, au în-

ceput a pune dăjdi grele asupra pământenilor, afară din cele obişnuite. Care neputându a le suferi pământenii, s'au sfătuit unii din boerii Lăpuşneni şi Orheeni şi Soroceni, şi zic unii, că să fi fost şi cu ştirea boerilor din Iaşi, şi s'au sculat o seamă de oaste cu acei boeri, fiindu-le căpitanii Hâncu Serdarul şi Constantin Clucerul şi Durac Serdarul şi alţii mai tineri, şi cu câteva mii de oameni au venit la Iaşi asupra Ducăi Vodă, ca să-l gonească din scaunul său".

Oastea domnească trimisă în contra răsculaţilor s'a predat lor. După mai multe pertractări, Duca fu nevoit să fugă din Iaşi. S'a terminat cu expatrierea lui Hâncu şi Durac în Polonia.

In această cronică găsim şi informaţii complementare cu privire la şederea lui Duca-Vodă în Ucraina şi la intenţiile lui de a se stabili acolo din cauza boerilor nemulţumiţi de dările mari. Cu multe detalii, necunoscute în alte izvoare, se descrie şi lupta lui Duca-Vodă pentru domnie, şi

capturarea lui de către Poloni.

Din izvoadele cari s'au scris în perioada dela anul 1661 şi până în primii ani ai secolului al XVIII-lea,cel mai interesant a fost "Cronica anonimă", care cuprinde povestirea istoriei Moldovei întrè anii 1661-1705. (C.GIURESCU, Letopisețul Țării Moldovei dela Istratie Dabija până la domnia a doua a lui Antioh Cantemir. Bucureşti, 1913).

Această cronică s'a păstrat în câteva manuscrise şi a fost utilizată de cronica racoviţeană atribuită lui Nicolae Muste şi de Ion Neculce.

Nu se cunoaşte autorul acestei cronici.Critica internă a textului cronicei, făcută de către C.Giurescu, duce la concluzia că această operă se împarte în două, şi anume: dela domnia lui Istrati Dabija şi până la sfârşitul domniei a doua a lui Constantin Duca Vodă, şi domnia întâia a lui Mihai Racoviţă Vodă. Partea întâia scrisă mai mult sau mai puţin imparţial, fără exagerări, pare a fi un izvod aparte. Se observă numai, că din toate per-

16.

sonagiile care apar în această parte a letopisețului, autorul cronicei dă preferință boerului Alexandru Buhuș, om cu mare influență în Moldova, ajuns hatman. El a fost, după cum spune cronica, cel mai bun militar și cel mai iscusit dintre toți hatmanii Moldovei.

Admirația pe care o are autorul față de Alexandru Buhuș, dă de bănuit că această cronică a fost alcătuită pe timpul lui și poate din inițiativa lui. Cronicarul pare a fi fost el însuși boer.

Partea a doua a cronicei, care privește scurta domnie a lui Mihail Racoviță, dă o deosebită desvoltare acestei domnii puțin însemnate, pe care ceilalți cronicari abia o amintesc. "Este evident că cel care povestește așa de amănunțit și cu atâta căldură și admirație scurta domnie a lui Mihai Racoviță, dacă nu-i un cronicar oficial, este în tot cazul unul din protejații domnului, dintre aceia asupra cărora se revarsă cu îmbelșugare dărnicia ...

patronului" (C.GIURESCU. Op.cit.,p.12).

Această parte apare ca un "Izvod a primei domnii a lui Mihai Racoviță". Se stabilește că acest izvod a fost scris înainte de anul 1712, poate în preajma anului 1707.

Conținutul cronicei anonime este următorul:

Domnia lui Dabija Vodă este redată destul de amănunțit. Boerii trimit pe un reprezentant al lor la poartă cu rugămintea "să le dea domn de țară". Venirea lui la domnie i-a bucurat pe toți. El ia parte cu oastea lui la expediția din Uivar, Ocna Mureșului, de unde Moldovenii se întorc "cu multă dobândă," aducând care încărcare de boarfe și de fier".

Din expediția pe care o face Istratie Dabija din ordinul împărăției „în țara nemțească la Leva cu oștile turcești", unde Turcii au fost învinși, domnitorul Moldovei iese cu bine. Se dau și amănunte cu privire la Muntenia. Pe scurt este redată domnia întâia a lui Duca Vodă. La domnia lui Iliaș Vodă se arată că "acest domn era om bun și pre

boeri îi avea în cinste, numai că fiind născut, crescut în Țarigrad nu știa moldovenește".

A doua domnie a lui Duca Vodă este povestită mai amănunțit. Și aici este redată răscoala "Hânceștilor", ceva mai pe scurt decât în cronica lui Amiras.

Răscoala s'a terminat cu execuții, de care "au pierit mult norod nevinovat" și "numele Hânceștilor au rămas întru pomenirea oamenilor de atuncea până astăzi". Se redau și luptele dela Camenița. "In acest an nepovestita minune s'au arătat în mânăstirioara ce au fost supt Hotin: au lăcrămat icoana Precistei atâta, cât cura șiraiuri pre icoană și pica într'o tipsie. Semn de peirea a mulți creștini în țara leșască, și pentru durerea țării noastre, care de atuncea mult rău și amar i s'au adaos săraca". Se dau multe detalii cu privire la intrigile boerilor în contra lui Duca și la mazâlirea lui.

Autorul cronicei zugrăvește amănunțit ispră-

vile militare: în războiul turco-polonez se dau multe informații cu privire la mișcările de trupe, fortificații, etc. După fuga lui Petriceicu-Vodă în Polonia vine Dumitrașcu Cantacuzino. El primește ordin ca Tătarii să ierneze prin satele Moldovei, ca s'o poată apăra de invazia Polonezilor. Aceștia "jăcuit-au tot până la un capăt de ață. Pre mulți au și bătut și i-au robit, femei și fete frumoase, copii, pe furiș, rămas-au bieții oameni numai cu sufletele".. Lui Dumitrașcu-Vodă "i-au rămas nume rău și blestem de către săraci în veci. Acesta pentru să intre în voia Turcilor, în fie ce zi mânca carne și în post și în câșlegi...și defaima legea și sfintele posturi".

Domnia a treia a lui Duca Vodă este încadrată în evenimentele ce se petreceau la vecini; în Muntenia, în raporturile dintre Poartă, Austro-Ungaria și Polonia. Asediul Vienei și rolul Moldovenilor în această expediție conține multe informații și caracterizări de persoane.

Tot aşa de amănunţită şi colorată este descrierea domniei lui Constantin Cantemir, care a fost un domnitor bun. Se descriu incursiunile Polonezilor. Se povesteşte amănunţit omorîrea lui Velicico şi Miron Costin. Vorbind despre lichidarea afacerii cu Costineştii, autorul reflectează: "Pizma şi zavistia din începutul lumii nu părăseşte a muşca pre toţi, niminea de dinţii ei nu se poate feri".Este frumoasă scena venirei la domnie a tânărului Dimitrie Cantemir, care cerând dela boeri ertare, pentru greşelile tatălui său, a zis: "Să iertaţi D-re pre părintele nostru, că, ori pentru vre-o greşală a D-re, ori pre vre-o voroavă omenească, v'au adus că scârbă, ce noi vă iertăm şi sânteţi slobozi să mergeţi la casele D-voastre."

Din timpul domniei lui Constantin Duca Vodă, se remarcă descrierea nunţii domnitorului cu fiica lui Constantin Brâncoveanul: "şi au nunţit la Iaşi, cu boerii munteni, ce venise cu mireasa, şi cu soli de alte ţări cu daruri poftiţi la nuntă, cu multe

feluri de muzică și cu frumoase orânduele, ca la o nuntă domnească".

Multe informații avem cu privire la domnia lui Antioh Cantemir și la intrigile domnitorilor Munteniei în contra Cantemireștilor. Venirea la domnie a lui Mihai Racoviță este redată cu multe detalii. Boerii din Moldova, care căpătase învoirea împărăției de a-și alege domnitor,"au sfătuit cu toții, și au ales domn pre Mihai Racoviță spătarul cu voia tuturor, fiind boer mare de țară și dintre toți mai ales de bun, de blând, de înțălept, de milostiv, nerăpitor, nemândru și cu dreptate".

Mihai Racoviță refuză să primească domnia, preferând să-și caute de averea sa. In cele din urmă,spre marea bucurie a tuturor, el acceptă.La fiecare pagină se aduc laude exagerate domnitorului. "Și domnea țara cu cumpăt bun, și cu județ drept". Toată lumea se simțea liberă. "Tuturor era cu fața veselă" ("Blândețile domnilor pătrund inimele oamenilor").

El dărîmă turnul, sub care se găsea un beciu pentru deţinuţi, repară bisericile. Dar mulţumită intrigilor, el fu mazilit.

Cronica anonimă, în deosebi partea întâia, prin obiectivitatea ei şi prin informaţiile ei complete, se deosebeşte de celelalte izvoade scrise dela Dabija Vodă încoace. Descrierea este vioae, colorată,iar limba ei este concisă, pe alocurea frumoasă. Autorul este un bun patriot, care iubeşte Moldova şi deplânge nenorocirile prin care trece ea. Domnitorii munteneşti nu sunt simpatizaţi , din cauza "Zavistiei"'lor şi intrigilor în contra Moldovei. Autorul cronicei este perfect informat cu privire la ceea ce se face în Turcia, la Polonezi şi la Munteni. De aceea,cronica anonimă este şi un izvor sigur pentru istorie.

---000---

BIBLIOGRAFIE

1. GIURESCU C., Izvoarele lui Tudosie Dubău, Miron Logofătul şi Vasile Damian. Buletinul Comisiei istorice a României. Vol. I. Bucureşti, 1915.

2. GIURESCU C.. Letopisetul Ţării Moldovei dela Istratie Dabija până la domnia a doua a lui Antioh Cantemir (1661-1705). Bucureşti, 1913.

3. KOGALNICEANU M.. Cronicele României. Vol. I, Bucureşt, 1872 şi vol. III, Buc.,1874.

----000----

ION NECULCE

Ion Neculce şi-a scris letopiseţul după anul 1732, adică el aparţine secolului al XVIII-lea. Opera lui însă continuă şirul marilor cronicari din secolul precedent. Prin conţinutul ei, ca şi prin formă, prin concepţia de care ea este pătrunsă, ea nu se apropie nici de opera erudită a lui Dimitrie Cantemir, care aparţine unei alte şcoli, nici de compilaţiile puţin reuşite a cronicarilor din secolul al XVIII-lea. Letopiseţul lui Ion Neculce se integrează ca stil, ca tendinţe şi ca idealuri în spiritul secolului al XVII-lea, ceea ce ne face să-l tratăm alături de Miron Costin, pe care el a ştiut să-l continue ca nimeni altul.

Nici unul din cronicarii noştri mari şi mici ai epocei n'a ştiut să-şi îmbrace gândul şi

sentimentul într'o haină mai aleasă a graiului strămoşesc, ca Ion Neculce. Letopiseţul lui este dovada cea mai strălucită,că limba poporului nostru de jos este în stare să redea sentimentele cele mai gingaşe omeneşti, să ne zugrăvească pictural ori ce imagine şi să ne povestească cu toate amănuntele întâmplările trecutului. Sinceritatea şi marea pricepere a lucrurilor, durerea pentru nevoile altora, iubirea caldă de neam şi de ţară, - iată notele caracteristice ale scrisului lui Ion Neculce. Este cel mai talentat prozator al vechimei,prevestitor al marelui Ion Creangă.

Familia din care se trage Ion Neculce nu pare a fi o familie veche boerească. Tatăl lui, ar fi avut studii destul de serioase, căci el ar fi fost "spudeu", adică student, desigur la o şcoală din străinătate. El ar fi fost în rubedenie îndepărtată cu familia lui Vasile Lupu. Cu toate acestea,el nu ajunsese la grade mai înalte de boerie, căci la

o vârstă destul de tânără fusese omorît (1686) la Ocna, unde el ocupa un mic post de cămăraş, de către nişte bande polone. După mamă, el era înrudit cu familia Cantacuzino din Muntenia: mama cronicarului, Ecaterina Cantacuzino, era vară bună cu Şerban Cantacuzino, domnitorul Munteniei.

Ion Neculce s'a născut în anul 1672. Nu avem nici o ştire, cu privire la studiile pe care le-a făcut el în tinereţe; probabil, că el n'a făcut o şcoală sistematică. Ca şi majoritatea copiilor din familiile boereşti, el probabil învaţă carte în casa părinţilor dela vreun "dascăl de învăţat copiii", dela care învaţă şi ceva greceşte şi poate şi slavoneşte. După moartea tatălui său, Ion Neculce "rămăind mic de părinţi, de tată", fu crescut în casa bunicei sale Iordăchiasa. Pela anul 1691, pe timpul expediţiei polone în Moldova, Ion Neculce împreună cu bunica sa emigrează în Muntenia.

Iată cum povesteşte el această întâmplare: „Şi la vremea Măriei Sale lui Cantimir Vodă am fu-

git în Țara Muntenească de răul Leșilor, și am șezut patru ani cu toată casa noastră și acolo au murit moșea noastră Iordăchioaie, și noi venirăm în țară înnapoi, cu unchiu miu, Iordache Stolnicul, ficiorul Iordăchioaei cei bătrâne"

Șederea în Muntenia a dat prilej lui Ion Neculce să cunoască mai deaproape această țară și locuitorii ei. Unele aprecieri, cu privire la localitățile din Muntenia, din letopisețul lui, ne arată că expatrierea n'a rămas fără urme în sufletul lui. Reîntors în țară, el își face cariera boerească: sub Antioh Cantemir îl vedem vătaf de aprozi; apoi este înaintat în rangul de vel Aga, în care calitate a fost atașat pe lângă solia poloneză în frunte cu Rafael Leszczynski, tatăl regelui Stanislaw Leszczynski. Solia a fost primită la Iași cu mare solemnitate și Ion Neculce primise însărcinarea să aibă grijă de oaspeții polonezi. Când Antioh Cantemir, în a doua lui domnie, fu chemat la 1705 la Constantino-

pol, a fost însoţit şi de către Ion Neculce, care aminteşte despre această călătorie în letopiseţul său. Sub Mihai Racoviţă îl vedem mare sulger, iar Antioh Cantemir ocupând din nou (1705) scaunul de domnie, îl face mare spătar. Sub anul 1705, la venirea în ţară a lui Antioh Cantemir, domnitorul di - stribuie demnităţile boereşti. "Şi pre mine Ioan Neculce din sulgeria cea mare m'au pus spătar mare", îşi aminteşte cronicarul.

In anul 1706 fiul domnitorului muntean Constantin Brâncoveanul, Dinu, se căsători cu fiica boerului moldovean Ioan Balş. Nunta a avut loc la Bucureşti. "Atunce",povesteşte Ion Neculce, "m'au trimes şi pre mine cu solia despre partea domniei, de m'am tâmplat la acea nuntă, care se zicem nu era nuntă domnească, ce putem zice crăiască".

In anul următor (1707), Antioh Cantemir,din ordinul sultanului, pleacă cu toată boerimea şi cu "salahori" la Tighina pentru a reface cetatea. Ion Neculce, împreună cu alţi trei boeri, fu lăsat cai-

macam "de purta grija țării de trebile ce era".

Antioh Cantemir fu mazilit, și în locul lui vine la a doua domnie Mihail Racoviță, care începe prigoană în contra boerilor ce-l servise pe Antioh. "Atunce, povestește Neculce, tâmplându-se de eram și eu de casă lui Antioh Vodă, m'au fost pus Mihai Vodă și pre mine într'acel izvod, să mă prindă. Și până a sosi siimenii la gazdă-mi, eu am prins de veste și am apucat de am încălecat, și am fugit în țara leșască. Și acolo mi s'au tâmplat și mie de am zăbovit câtăva vreme, până mi-am făcut pace cu domnia și-am venit înapoi la casa mea..."

Ca om al familiei Cantemireștilor, Ion Neculce joacă un rol mare sub domnia lui Dimitrie Cantemir; a treia zi, după venirea acestui din urmă la Iași, Ion Neculce fu numit mare spătar și deveni cel dintâi sfetnic al domnitorului: "eară mai de credință și mai ales toate trebile domniei erau după mine, Ion Neculce, vel Spătar".

In calitatea de mare spătar şi intim al lui Vodă, Neculce a fost martor la marea tragedie prin care a trecut Moldova în anul 1711 şi al pribegiei unor boeri Moldoveni în frunte cu Dimitrie Cantemir. Letopisețul lui ne dă amănunte prețioase cu privire la incursiunea lui Petru cel Mare în Moldova, la luptele dela Stănileşti, la înfrângerea Ruşilor şi la fuga domnitorului în Rusia.

După cum s'a stabilit, Dimitrie Cantemir a făcut un fel de alianță cu Ruşii, încă pe când era la Constantinopol. Ion Neculce nu ştia nimic despre această înțelegere. Probabil, că Ion Neculce era suspectat de boerimea moldovenească, că el, în calitatea lui de cel mai apropiat colaborator al lui Dimitrie Cantemir, ştia despre pactul dintre Petru cel Mare şi domnitorul Moldovei.

El se disculpă în felul următor: când Dimitrie Cantemir a refuzat să execute un ordin al Sultanului, cu privire la prinderea lui Brâncoveanu,

"Atunce am ştiut şi eu că au fost scris Dumitraşcu-Vodă să vie Moscalii, că eu tot gândeam că vom purcede în gios spre Huşi, precum sfătuisem; eară dacă am înţeles că au sosit Moscalii la Prut, mult m'am mirat. Şi am zis, lui Vodă...să se lasă de Moscali, că pot să-i bată Turcii, şi Tătarii or robi ţara. Pui pe Dumnezeu martur că aşa i-am zis, şi tare am stătut, ca doară l'oi întoarce şi n'am putut;...Numai pizmaşii zavistnici scorneau asupra mea ocară...iară eu taina stăpânului căruia i-am mâncat pita n'am putut descoperi".

Ion Neculce a trăit momentele de groază ale lui Petru cel Mare şi Dimitrie Cantemir în noaptea când s'au convins că nu este nici o speranţă în victorie, şi fuga lor plină de peripeţii dramatice din Moldova.

Ion Neculce îl însoţeşte pe domnitorul său în pribegie. In tot timpul şederei în Rusia, cronicarul se gândea mereu la reîntoarcere în Moldova. El, ca şi ceialalţi boeri, credea că Ţarul Rusiei

va intra în războiu cu Turcia şi va elibera Moldova de sub jugul turcesc.

Intr'o scrisoare către un demnitar rus, Ion Neculce scrie: "am tot nădăjduit din ceas în ceas pe mărirea puterii şi milosului sudar (suveran) creştinesc, că oricum şi cu ce de fel mijloace nu ne va da uitării, să ne lasă în focul cel nestâns la păgân să rămânem să perim" (ŞT.CIOBANU, Dimitrie Cantemir în Rusia. Bucureşti, 1924, p.137).

Cronicarul constată că toţi "monarhii" s'au împăcat, "numai pentru pământul nostru Moldovii nimea nu s'au pus".

Boerii cari s'au refugiat în Rusia nu se pot reîntoarce în Moldova, care este lăsată pradă "busurmanilor"; ei o duc greu în pribegie. Neculce cere ţarului "să fie milostiv să ne de o bucată de loc, unde s'ar socoti de o parte cum este pe Nipru, or din sus de Chiev, or din gios vo două polcuri sub protecţia Măriei sale cneazului Dimitrie Cante-

mir, Domnului nostru, care cum ar scăpa din păgân să aibă razăm la acel loc supt mila împărăției să-și chivernisească viața pân la data și ceas, că s'au umplut țara leșască de podanii (cetățenii) noștri". Adică Ion Neculce cere o regiune deosebită, unde să se așeze Moldovenii pribegi cu domnitorul lor, până când se vor putea reîntoarce în țară.

Ion Neculce este amărît și de faptul, că Dimitrie Cantemir, care-și păstrează drepturile sale asupra boerilor moldoveni, nu înțelege suferințele acestor pribegi, cari își lasă în Moldova tot avutul și-l urmează pe domnitor. "Deci", scrie cronicarul, "Dimitrașcu-Vodă nu vrea să ție pe Moldoveni cu dragoste, ca pre niște streini ce și-au lăsat casele și s'au înstrăinat de moșiile sale pentru dânsul; el vrea să-i ție mai aspru decât în Moldova, că i se schimbase firea într'alt chip, nu precum era domn în Moldova, ce precum era mai înainte pre când era beizadea tânăr...încă și mai rău, și iute la beție, și se scârbea de fiece, și ușa îi

era închisă".

Cu toată primejdia, care-l aştepta pe Neculce în Moldova, el insistă mereu pe lângă domnitor să-i dea voie de a se "întoarce la pământul nostru", căci el nu se putea acomoda la mediul rusesc. După doi ani de şedere în Rusia, Ion Neculce capătă învoirea lui Cantemir de a pleca în Moldova.

In cronica lui se dau amănunte interesante cu privire la despărţirea lui Neculce de domnitor şi la plecarea lui spre ţara leşască: "Iară când mi-am luat ziua bună dela Dumitraşcu-Vodă, din Harcov, de m'am despărţit, mult mă îmbia să mai şez, şi multe să adeverea să-mi dee, şi să-mi isprăvească şi dela împăratul mare milă, şi când mi-a fi voia el să-mi isprăvească. Dară eu eram bucuros că au venit acel ceas de am găsit vreme să ies dintr'acel norod greu, că sânt nişte oameni foarte necredincoşi, şi prea cu greu trai au oamenii ce sânt nedeprinşi cu acel fel de oameni dintr'acele părţi.

Şi aveau mare jale, şi Dumitraşcu-Vodă, şi Doamna lui, şi boerii, şi toţi moldovenii, şi-mi ziceau că nu mi-oi putea face pace, ce voiu pieri de Turci. Dară eu am pus nădejdea la Dumnezeu, şi pentru dreptatea mea nu s'au îndurat, şi din toate m'au scos.. Deci în viaţa mea îmi era cum îmi era, dară mai mult îmi era pentru copiii mei, la ce vor rămâne; că numai doară soldaţi să fie, eară la alte boerii nu încap feciorii unora ca acestora".

Ion Neculce dă următorul sfat Moldovenilor:

„Ce, fraţilor Moldoveni, rogu-vă să luaţi aminte să vă învăţaţi, şi să vă păziţi. Oricât îi fi în cinste la vre-un domn, lesne este să-i slujeşti cu dreptate, că şi dela Dumnezeu ai plată. Iară cu domnul nici odată să nu pribegeşti, măcar cum ar hi; şi nu numai în ţară străină, ce nici în Ţarigrad cu dânsul să nu mergi, fiind tu moldovean, ce să-i slujeş în ţara ta. Căci streinii caută numai pre domn să-l miluiască şi să-l cinstească...

Şi apoi domnul se visează că este tot puternic ca la ţara lui, când este domn....Nădejdea domnului este ca seninul cerului şi ca încetul mării: acum este senin şi să face nour; acuma este marea lină şi se face furtună"...

In Polonia, Ion Neculce a stat şapte ani. Nicolae Mavrocordat îi confiscă moşiile, pe care le dă vornicului Costachi Lupu. Abia în anul 1719, sub domnia lui Mihail Racoviţă, Ion Neculce capătă permisiunea de a reveni în Moldova: "Atunce şi mie mi s'a isprăvit ferman dela Poarta de pace, şi am venit la pământul meu, zăbovind în streinătate nouă ani, doi ani la Mosc şi şepte ani în ţara leşască, cu multe valuri, şi supărări, carele nu le pot înşira cu condeiul meu. Şi viind la Mihai Vodă toate moşiile ce-mi luase Lupul mi s'au dat înapoi, şi am trăit la casa mea până astăzi..."

Restul vieţii lui I.Neculce a fost mai puţin bogat în întâmplări.

Sub domnia lui Grigore Ghica, Ion Neculce devine vornic al Țării de sus, demnitate pe care o păstrează și în a doua domnie a acestui voevod. Pe timpul venirii Rușilor în țară, din cauza intrigilor unor greci ajunși la boerie, Ion Neculce fu băgat la închisoare. "Asijdere și pre mine Ioan Neculce Vornic, tâmplându-mă de am fost în vremea Moscalilor în Iași, m'au amestecat ciocoii și cu alți nepriateni la Grigore Ghica-Vodă, și m'au închis la başbulubaș câteva zile, și copiii mei se ascunsese în laturi; și au trimes un postelnicel de i-au căutat în toată țara, dându-mi și mie pricină că am bătut un ciocoi la vremea Moscalilor...Dară pre urmă au aflat că n'am fost (amestecat) și m'au slobozit și pre mine la țară...și atunce, la acea mare primejdie, am cheltuit mulți bani"...

Ion Neculce, după cum se vede din letopisețul lui, la venirea Rușilor, sub Dimitrie Cantemir, avea oarecare simpatii față de ei,-dealtfel, ca și toată boerimea nemulțumită de protectoratul tur -

cesc . Anii petrecuţi în Rusia, ca şi a doua venire a Ruşilor în Moldova, îl face pe Ion Neculce să-şi schimbe părerea.

El povesteşte că feldmareşalul rus Münih, "au trimis de au robit mulţi oameni din ţinutul Hotinului, şi de pe marginea Cernăuţilor, şi i-au trecut cu femei cu copii la Mosc şi-i împărţea pre oameni, ca pre dobitoace....şi-i vindeau unii la alţii fără de leac de milă, mai rău decât Tătarii..Bogate şi multe lacrimi era, cât se auzea glasurile până la cer".

Pe la sfârşitul vieţii sale, sub domnia lui Constantin Mavrocordat, Ion Neculce a fost numit judecător "aice la Iaşi dinpreună cu boerii cei mari la toate trebile şi judecăţile şi sfaturile".

A murit după data de 15 Februarie 1745, când pentru ultima dată se aminteşte numele lui "Ion Neculce, biv vornic".

După cum a stabilit regretatul prof.N.Iorga, Ion Neculce ca fost vel vornic, ar fi fost însărci-

nat de către un domnitor, al cărui nume nu se dă, să scrie o lucrare despre tot "câte a ținea minte că s'au făcut cu țara și obiceile și bune și proaste". (N.IORGA. Istoria literaturii românești. Vol. II, p. 281).

Probabil că această notă se referă la o altă însărcinare, căci opera lui Ion Neculce nu este scrisă din îndemnul nimănui. Acest fapt se poate constata din perfecta lui obiectivitate și sinceritate, care respiră din fiecare frază a lui. Sufletul de boer cinstit și de creștin adevărat al lui Ion Neculce nu-i permite nici o abatare dela adevăr; iar pasiunile lui omenești sunt temperate de experiența vieții lui îndelungate și de vârsta lui înaintată în timpul când a scris cronica.

Ion Neculce începe a scrie cronica după anul 1732, adică, când el avea 60 de ani. Pe la anul 1738, descrierea evenimentelor din letopiseț merge paralel cu desfășurarea lor.

Letopisețul lui Ion Neculce face istoria Moldovei dela Istratie Dabija, adică de unde a lăsat-o Miron Costin, și până la anul 1744. Și Ion Neculce, prin letopisețul lui, ca și predecesorii săi, urmărește scopuri didactice, de a da îndrumări în viață și învățăminte acelor cari vor citi tea. La sfârșitul predosloviei letopisețului, Ion Neculce astfel definește scopul scrierii:

„Cu cât vă veți îndemna a cetire pre acest letopiseț mai mult, cu atâta veți ști a vă ferire de primejdii și veți fi mai învățați a dare răspunsuri la sfaturi ori de taină, ori de oștire, ori de voroavă, la domni și la năroade de cinste".

Letopisețul propriu zis este precedat de "o seamă de cuvinte ce sânt auzite din om în om, de oameni vechi și bătrâni, și în letopisețe nu sânt scrise, ce s'au scris aice după domnia lui Ștefăniță Vodă, înaintea Domniei lui Dabija Vodă".

Sunt cele 42 de mici istorioare, care au forma unor legende fermecătoare, culese din tradi-

ţiile păstrate poate şi în scris. Aceste minunate povestioare au servit ca izvor de inspiraţie pentru diferiţi poeţi moderni (C.Negruzzi , D.Bolintineanu , V.Alecsandri,etc.). Dar ele însăşi sunt adevărate comori de naraţiuni poetice. "In proza lor poetică şi dulce", - scrie N.Iorga,- simţim sufletul trecutului mai bine decât oriunde şi mulţumită acestui maestru simplu, care este Ion Neculce, o poartă spre legendă se deschide în zidul sever al cronicei, o poartă prin care vedem perindându-se în lumina supranaturalului eroice chipuri de epopee".

In aceste legende se dă o mare importanţă figurii lui Ştefan cel Mare, care este descris în culori vii, în primele nouă bucăţi. Urmează Petre Rareş, care fu chemat la domnie, când el "se tâmplase cu măjile (cântarul) lui la Galaţi la peşte". Il vedem cum merge cu argaţii spre capitala ţării, "cu zece care, câte cu şase boi carul, pline de peşte" şi cum îl ajung trimişii dela domnie cu "haine scumpe domneşti şi caretă domnească".

Alexandru Lăpuşneanu zideşte mânăstirea Slatina, fiind îndemnat de către un sihastru, care vedea "spre Duminici şi alte zile mari multe lumini într'un...paltin la vremea slujbei bisericei".

Maica Domnului se arată sihastrului şi-i porunceşte să meargă la domnitor şi să-i spună să facă acolo,unde se găsea paltinul,o biserică. Găsim o istorie cu privire la Despot-Vodă, care nefiind fiul despotului, ajunge domnitor prin nişte falsuri.

"Când i-au tăiat capul lui Barnovschi Vodă, calul lui au şi început a sări cât n'au mai putut să-l ţie comisul în mână. Şi scăpându-l din mână,pe loc au căzut de au murit. Şi văzând Turcii mult s'au mirat şi au zis: "Nevinovat au fost acest om", şi au cunoscut pre Barnovschi Vodă Turcii că au fost drept, şi s'au căit pentru că l-au tăiat...Numai letopiseţul de aceasta nu scrie nimică, iar oamenii aşa vorbesc, că au apucat unii dintru alţii..."

In felul acesta se redau aceste povestioare simple şi pline câteodată de naivităţi, cu amănunte

neînsemnate, dar sugestive şi caracteristice pentru domnitorii noştri. O mai mare amploare se dă povestirilor cu privire la domniile mai însemnate, cum a fost, după cum am văzut, acea a lui Ştefan cel Mare, Petru Rareş, Alexandru Lăpuşneanu, Ieremie Movilă, Vasile Lupu, Gheorghe Ştefan. Dar se dau şi legende cu privire la domnitorii de mai mică însemnătate şi chiar la unii boeri. Astfel, avem o foarte nimerită caracteristică, însoţită de multe date necunoscute asupra lui Nicolae Milescu.

Ceea ce este caracteristic pentru "O seamă de cuvinte", este faptul, că prin ele se inaugurează în literatura noastră veche un nou gen al scrisului, - o naraţiune scurtă epică, simplă şi sobră, care păstrează coloritul timpului, un fel de început de nuvelă istorică.

Letopiseţul începe, după cum am notat mai sus, cu domnia lui Dabija Vodă. Domnitorii urmează în aceeaşi ordine, caşi în cronicele continuatorilor lui Miron Costin, în frunte cu cronica anonimă, cu-

ncscută sub denumirea de "Letopisețul Țării dela Istratie Dabija până la domnia a doua a lui Antioh Cantemir" (1662-1705).

Letopisețul lui Ion Neculce este însă cu mult mai bogat în amănunte, cu mult mai plastic și mai colorat în descrieri, decât cronicele celorlalți urmași ai lui Miron Costin. Astfel, împrejurările venirei la domnie a lui Istratie Dabija sunt bine motivate și redate cu amănunte necunoscute. Boerilor moldoveni li se promite, că ei vor alege la domnie pe cine vor voi. Toți pleacă la Poartă. Chestiunea însă fusese aranjată mai dinainte. Spre surprinderea lor, vizirul îl căftănește pe Dabija și "boerii ce trăgea nădejde de domnie, au rămas numai cu nădejdea".

Dabija Vodă "avea obiceiu când ședea la masă și vedea niscaiva oameni săraci dvorind (stând afară) prin ogradă, învăța de lua câte două trei blide de bucate din masa lui, și pâne și viu, și le trimetea acelor oameni în ogradă. Și zicea către boeri: De mult or fi dvorind ei și or fi flămânzit neavând

de cheltuială..." „Aşijderea el bea vin mai mult din oală roşie de cât din pahar de cristal, zicând că-i mai dulce vinul din oală decât din pahar".

Cu asemenea amănunte, culese desigur din tradiţia poporului, sunt împestriţate faptele istorice din letopiseţul lui Ion Neculce. Vedem, cum Iliaş, fiul lui Alexandru Vodă mazilit, îl petrece la lăcaşul de veci pe tatăl său. "Rămăind sărac şi la mare lipsă şi cu datorii multe, dupre cum este obiceiul domnilor celor mazili, de rămân săraci după ce se mazilesc din blestemul cel mult al oamenilor, mergea şi Iliaş Vodă după oasele tătâne-său la îngropare, cu multă grijă şi frică de datornicii tătâne-său, se nu-l prinză, să-l închiză". Il vede trimisul împăratului, îl ia şi-l duce "la Saraiu de l-au îmbrăcat împăratul cu caftanul domniei".

Şi faptele istorice, ca războaiele şi legăturile Moldovei cu vecinii şi cu Turcii, se descriu cu amănunte bogate, necunoscute în alte cronici. Aici se redau războiul dintre "Turci şi Nemţi", răscoala

lui Hâncu şi Durac, raporturile dintre Moldoveni şi Munteni, dintre Turci şi Poloni, intrigile dela Poartă, etc. Fiecare din domnitori este caracterizat în câteva cuvinte: "Dabija-Vodă...era om bun şi blând, fără de nici-o răutate". Iliaş-Vodă era "bun ţării şi boerilor", dar fiind "crescut la Ţarigrad nu ştia limba ţării, ce grăia cu tălmaciu la divan", din care cauză el "nu judeca bine"..."şi era şi darnic". "Petriceicu-Vodă era om bun şi slab;prost".

Cu toate că Antonie Ruset era om "bun şi milostiv", deşi era grec de origine şi se ocupa de "lucruri bisericeşti", el aveá nişte fii "desmerdaţi fără de frică. Imbla pin ţară cu mulţi feciori de mazili nebuni, strânşi cu dânşii, de făcea multe giocuri şi beţii şi nebunii prin târguri şi prin sate boereşti".

Prin viaţa lor desfrânată ei stârnesc indignarea tuturor. Antonie Ruset, deşi ştia despre isprăvile lor, nu lua nicio măsură. "Şi pentru aceea poate în osândă mai pe urmă Antonie Vodă au agius". In

urma unor plângeri ale boerilor, el fu închis și bătut de Turci. A fost eliberat, dar când se întoarce acasă, vede cum îi arde casa.

"Vedeți", spune sentențios Ion Neculce, "păcatul și osânda la ce aduce pe om la vreme de bătrânețe: sărăcie și cazne. Și cât au mai trăit Antonie Vodă, cu milostenie își ținea viața lui. Și feciorii lui la mare lipsă au ajuns. Se hrănea cu păscăria în Țarigrad. Dar și boerii cei ce l-au pârât, încă nimică nu s'au mai ales de casele lor" ...."Deci bine ar fi, fraților, să nu vă îndemnați a pârire pre domni, că sânt stăpâni și pomazanici (unși) a lui Dumnezeu. Măcar de v'ar și poronci domnul carele va fi atunce în scaun stăpânitor, încă din cele drepte să le mai împuținați, iar năpaști să nu puneți. Că osânda nu se iartă, nici trece pre om..."

Domniile lui Duca-Vodă, în deosebi acea a treia, sunt redate pe larg. Așezarea lui în a treia domnie, hătmănia lui în Ucraina, nunta fiicei

lui, cu amănunte colorate, birurile mari asupra ţării, persecuţiile lui faţă de boeri, - toate sunt înregistrate.

In această domnie au fost şi semne prevestitoare de nenorociri, şi anume "s'au arătat o stea pe cer cu coadă, de s'au văzut multe zile. Mânca şi lupii oameni. Fost-au şi cutremur prea mare, căzut-au atunce şi turnul cel mare din cetatea Sucevei, ce-i zicea oamenii turnul Nebuisăi".

A doua domnie a lui Dumitraşco Cantacuzino este plină de nenorociri pentru ţară. La venirea lui la această domnie "era mare foamete. Că fusese ţara toată bejănită şi nu putuse oamenii ara şi nu se făcuse pâne. Era oamenii tot leşinaţi şi morţi pe drumuri şi pe uliţe, câte se mânca om pe om"...

Ion Neculce are o vădită antipatie faţă de Dumitraşco Cantacuzino. Acest din urmă "era om bătrân, grec ţărigradean de neamul lui, de Cantacuzineşti, şi mai înainte vreme fusese visternic mare în Ţara Muntenească la Grigore Vodă Ghica. Şi era

un om nestătător la voroavă, telpiz (ipocrit), amăgitor, geambaş de cai dela Fanar din Ţarigrad".

Cronicarul este indignat de viaţa scandaloasă a acestui domnitor, care având soţie la Ţarigrad, avea legături "cu o fată a unei rachieriţe.... Şi era ţiitoarea lui Dimitraşcu Vodă şi o purta în vedeală între toată boerimea şi o ţinea în braţe de o săruta. Şi o purta cu sălbi de galbeni...Şi era tânără şi frumoasă şi plină de suliman, ca o fată de rachieriţă. Şi o trimetea cu careta domnească, cu siimeni şi cu vornici şi cu comişi, zioa ameazăzi mare pe uliţă, la feredeu şi pe la mânăstiri".

Cronicarul pune această purtare a lui Dimitraşco pe socoteala originei lui greceşti. "Căutaţi, fraţi iubiţi cetitori, de vedeţi ce este omenia... grecească. Că el de bătrân dinţi în gură nu avea; dimineaţa-i încleia de-i punea în gură, iar sara îi descleia cu un crop şi-i punea pe masă. Şi carne

în toate posturile cu Turcii dimpreună mânca.
Oh, oh, oh! Săracă țara Moldovei, ce nenorocire de stăpâni ca acesta ai avut! Ce sorți de viață ți-au căzut, cum au mai rămas un trăitor în tine, de mare mirare este, cu atâta spurcăciuni de obiceiuri ce se trag până astăzi în tine, Moldovă".

După ce vorbește despre abuzurile Grecilor pripășiți în Moldova și despre manifestările populației în contra lor, Ion Neculce spune: "Așa socotesc eu cu firea mea această proastă: Când a vrea Dumnezeu să facă să nu fie rugină pe her și Turci în Țarigrad să nu fie, și lupii să nu mănânce oile în lume, atunce poate nu vor fi nici Greci în Moldova și în Țara Muntenească, nici or fi boeri, nici or pute mânca aceste două țări, cum le mănâncă... Focul îl stângi, apa o iezești și o abați pe altă parte, vântul când bate, te dai în lături într'un adăpost și te odihnești, soarele intră în nouri, noaptea cu întunerecul trece și se face iar lumină, iar la Greci milă și omenie sau dreptate

sau nevicleşug, nici unele de aceste nu sânt, sau frica lui Dumnezeu".

Constantin Cantemir "au fost din oameni proşti"...a slujit în oastea poloneză şi în Muntenia. "Şi era om viteaz şi cu sfat bun...Carte nu ştia, ce numai iscălitură învăţasă de o făcea.Practica bună avea la voroavă, era sănătos, mânca şi bea bine...La stat nu era mare; era gros, burduhos, rumân la faţă, buzat".

In câteva cuvinte, cronicarul face o caracteristică tot atât de nimerită şi a mitropolitului Dosoftei, care sub domnia lui Constantin Cantemir a fost făcut prizonier de către Ion Sobieski,a cărui incursiune în Moldova o descrie aici Ion Neculce. Foarte pe larg se redau intrigile boerilor Moldoveni; Miron Costin cade victimă acestor intrigi: Constantin Cantemir "s'au potrivit neprietenilor şi nu şi-au cruţat sufletul său. Ce ca un tiran au trimes pe Macri vătavul de păhărnicei cu slujitori din Roman de l-au luat de acolo...şi i-au tăiat capul".

Ion Neculce avea un sentiment de venerație pentru Miron Costin și descrierea împrejurărilor în care și-a găsit sfârșitul acest cărturar, îi umple sufletul de durere. El insistă asupra faptului că dacă Miron Costin ar fi fost adus la Iași, el ar fi rămas în viață, căutând prin aceasta să dea mai mult vina pe Macri, care a executat ordinul domnitorului.

Cronicarul nu este mulțumit de neînțelegerile dintre Moldoveni și Munteni. "Cantemir Vodă cu Cupăreștii s'au mai apucat și de alt danz, asupra Muntenilor și Muntenii asupra lor. Țineți-vă, săracilor țări, dacă sânteți putincioase, de acum să biruiți nevoile din pizmele vechi, la ce s'au început să se lucreze".

Capitolul consacrat domniei lui Constantin Duca Vodă se începe cu numirea lui la domnie de către Turci și cu descrierea nunții lui cu fiica lui Brâncoveanu. Incă fiind la Constantinopol, el sfătuit de anturajul lui, cheltuește mulți bani: lui Vodă "nu-i era urâtă datoria și-i era dragă și mân-

dria" .

Venind în ţară el numeşte în diferite po - sturi "mai mult tineri decât bătrâni". Boer i care erau în slujbe sub Constantin Cantemir sunt persecutaţi. Domnitorul îşi face nunta la Iaşi de vine şi stolnicul Constantin Cantacuzino, are o însoţeşte pe mireasă. "Atunce pre acea vreme, spune cronicarul, şi eu Ioan Neculce Vel Vornic eram tânăr postelnic şi mergeam cu alţi postelnici împreună cu toiage a mână pe gios înaintea omn lui".

Au venit greutăţi mari, pe care tânărul domnitor nu le poate învinge. "Ţara era puţină şi boerii era tineri; nu ştia cum vor chivernisi-o". Se pun biruri mari care istovesc ţara. Se descriu relaţiile cu Polonezii şi intrigile dela Poartă şi se redă cu multe amănunte mazilirea lui. Constantin Vodă pleacă spre Constantinopol "cu blăstămuri multe dela oameni..." Iar doamna lui, fiind tânără şi desmerdată de tatu-seu, se bocea în gură mare, munte-

neşte, de zicea: "Aolio, aolio, că va pune taica pungă dă pungă din Bucureşti până în Ţarigrad şi zeu nu va lăsa aşa, şi iar ne vom întoarce cu domnia îndărăt".

Pentru Antioh Cantemir, care-l urmează la domnie, Ion Neculce nu găseşte cuvinte de laudă.In câteva rânduri el îi face o caracteristică.foarte reuşită. Antioh Vodă "era om tânăr ca de douăzeci ani, om mare la trup, cinstit, chipeş, la minte aşezat, judecător drept. Nu era prea cărturar,numai nici era om prost. Minciunele şi telpijicurile nu le iubea, la avere nu era lacom, obicee noue nu primea să le facă prea peste samă...spre partea celor răi era straşnic....şi era şi credincios la jurământ, îşi ţinea cinstită vorba...Mânie avea straşnică; de multe ori răcnea tare cam cu grabă şi de aceia se depărta inimele boerilor de dânsul".

Antioh Vodă aşează lucrurile în ţară, el face "prietesug cu Leşii",care nu permit bandelor

căzăceşti să facă incursiuni în Moldova. "Nu fece ca tată său Cantemir Vodă, să se puie împotriva unei crăii cu o mână de oameni slabi. Paza bună trece primejdia ră, mielul blând suge la două maice, capul plecat nu-l prinde sabia. Aşa bună civernisală fece şi Antioh Vodă atunce".

Incercarea lui Antioh Cantemir de a face pace şi cu Muntenii nu reuşeşte, mulţumită lui Brâncoveanu, care continuă să ţese prin oamenii săi intrigi la Constantinopol . Dimitraşcu Cantemir, fratele lui Antioh, care se găsea în capitalia Turciei, la rândul său încearcă să-l submineze pe domnitorul Munteniei. Se dau multe ştiri cu privire la Polonezi, la regele lor, şi la relaţiile turco-polone şi la Austria.

Pacea dela Carlovăţ aduce linişte în Europa. "Numai cu Franţuzii, Nemţii nu s'au putut aşeza şi au rămas tot să se bată. Pentru crăia ţării Ispaniei nu s'au putut învoi...Leşii încă cerea tare ţara Moldovii, dar Turcii au răspuns pentru ţara

Moldovii zicând, că ţara Moldovei nu pot să o dea, să le fie lor podană (supusă), că este velnică (liberă), că Turcilor este închinată, nu este luată cu sabia".

Cronicarul cunoaşte ce se face şi în Rusia, unde Petru cel Mare, după ce încearcă să-l convingă pe împăratul Leopold al Nemţilor de a nu face pace cu Poarta, se reîntoarce în ţara lui şi "îndată atunce, s'au şi apucat a radere barbele boerilor şi a slujitorilor şi le-au schimbat şi hainele".

Antioh Cantemir îndeplineşte diferite însărcinări ale Porţii şi în acelaş timp are grijă şi de ţară. Boerii pribegi se întorc pe la vetrele lor. "Tare se bucura omaneii atunce şi de pacea şi de chiverniseala cea bună a lui Antioh Vodă. Şi începură boerii a-şi facere curţi şi a iezire iazuri pe la săliştti şi cu toate se silea". Dar Brâncoveanul nu lasă în pace Moldova. Trimite o solie la Constantinopol, în frunte cu stolnicul Constantin Cantacuzino, care reuşeşte să-l înlăture dela dom-

nie pe Antioh Cantemir. Cronicarul vede în mazilirea lui Antioh pedeapsa lui Dumnezeu,pentru "păcatul şi greşala acestei ţări". Şi au domnit, - termină capitolul Neculce, - cinci ani fără de trei luni. Şi le părea rău tuturora şi-l pomenea de domn bun până în zioa de astăzi, că avea noroc la toate. Bucatele de se făcea în zilele lui, nici boală în bucate nu era, şi stupii nici într'o vară nu s'au făcut răi. Acest noroc au avut Antioh Vodă. Şi plată dela Turci pentru slujbe ce erau făcut, ei i-au plătit cu mazilia".

După Antioh Cantemir, scaunul domnesc este ocupat a doua oară de Constantin Duca, venit la domnie prin "nenorocirea ţării Moldovei au mânia lui Dumnezeu". Incărcat de datorii, acest domnitor pune noui biruri pe ţară, ceea ce nemulţumeşte adânc populaţia. Inconjurat de boeri lacomi şi intriganţi, Constantin Duca în domnia lui scurtă nu avea altă preocupare, decât acea de a se lupta cu Cantemireştii care se găseau în capitala Turciei. Turburările din ţară, provocate de birurile mari, îi face pe o parte

din boeri să ceară la Poartă înlocuirea lui Duca.La domnie a fost chemat Mihail Racoviţă, care "se făcea a nu-i place să primească domnia, ca şi fata cea ce zice unui voinic: "Fă-te tu a mă trage şi eu oi merge plângând. Aşa se făcea şi Mihai Vodă că nu-i place domnia".

Cronicarul nu este mulţumit nici de domnia lui Mihai Racoviţă, care "precum s'a arătat în boerie, iară atunci îţi părea că este om zălud". Işi bagă toate rudele "la boerie". Chiar "slugile lui cele din boerie era mari şi tari şi obraznici,după cum este firea mojicească". Intra în casă şi cu treabă şi fără de treabă, şi cu vreme şi fără de vreme, când le era voia, de nu semăna curtea a domnie, de atâta obrăznicie, ce era".

Şi a doua domnie a lui Antioh Cantemir a fost o domnie bună pentru ţară. Nu avea însă sfătuitori buni. Cei mai de aproape erau Panaiotache Morona şi Ilie Cantacuzino, care se potriveau unul cu altul, "cum se zice: "calul râios găseşte copacul scortos"

iuţi, mândri, mincinoşi, făţarnici, jurători pentru fie ce, amăgitori". Se introduc noui impozite, pentru care poartă vina nu domnitorul, ci aceşti doi boeri. Antioh Cantemir, deşi "straşnic la mânie, că de multe ori la divan cu buzduganul asvârlea în oamenii cei vinovaţi", domnia ca şi prima dată cu multă pricepere: "Cam rar domn au fost şi a mai fi ca Antioh Vodă în Moldova, nelacom, nici la sânge, nici la bani, nici la minciuni, ce iubitor de dreptate. Şi belşug în ţară la toate era în zilele lui"...

La a doua domnie a lui Mihail Racoviţă "au început a pricepere boerimea că Mihai Vodă nu este cum se arăta, blând şi şagaciu cu toţi, şi moale, ce este într'alt chip, că are multe firi nu numai o fire".

Il persecută pe însăşi cronicarul. Sub această domnie a avut loc războiul dintre Suedezi şi Ruşi, bătălia dela Poltava şi fuga regelui Carol al XII-lea şi a hatmanului Ucrainei Mazepa la Ti-

ghina. Ion Neculce dă mai multe amănunte în legătură cu acest război.

Nicolae Mavrocordat, care-l urmează pe Mihai Vodă la domnie, "nu ştia limba moldovenească şi era un lucru prea cu năcaz boerilor şi ţării. Şi îşi ţinea lucrurile înalte, şi la mânie era aprig... Vrea să stăpânească Moldova, ca poartă turcească, cu mare mărire. Şi era om învăţat foarte şi bun cărturar...Şi era foarte cunoscător de oameni şi la ce-i ce-l slujia bine arăta dar..."

Ion Neculce înţelege reformele lui Mavrocordat favorabile "prostimei"; deşi nu este mulţumit de faptul, că boerii vechi sunt lăsaţi la o parte.

O atenţie deosebită dă Ion Neculce capitolului, care priveşte domnia lui Dimitrie Cantemir. Ion Neculce în calitatea lui de colaborator al acestui domnitor, după cum am notat în alt loc, ia parte activă la toate evenimentele acestei scurte şi sbuciumate domnii, care se termină cu expatrierea domnitorului şi a unei părţi din boerimea Mol-

dovei. Ion Neculce împărtăşeşte suferinţele pe care le îndură ţara şi locuitorii ei; el însăşi îndură multe necazuri. Poate, din această cauză, capitolul cu privire la Dimitrie Cantemir, este poate cel mai personal, şi cel mai sincer, deşi şi aceste rânduri sunt pătrunse de acelaş spirit de dreptate şi de obiectivitate. Cunoaştem ~~drama~~ lui personală,- refugiul, cu toate lipsurile lui. Acest capitol prezintă cea mai completă istorie a războiului ruso-turc. Se descriu manevrele diplomatice ale lui Dimitrie Cantemir în legătură cu înţelegerea lui cu Rusii. Armata rusă trece Nistrul. Antioh Cantemir adună oaste din Moldoveni, se pregătesc pentru a lupta cu Turcii. Intre timp vine în Moldova şi Petru cel Mare. Dimitrie Cantemir "au făcut împărăţiei masă frumoasă".

Iată cum îl zugrăveşte Ion Neculce pe ţarul Rusiei: "Impăratul era om mare, mai înalt mai decât toţi oamenii, iar ~~ma~~ gros, rătund la faţă şi cam smad, oacheş şi cam arunca câteodată din cap flutu-

rând şi nu cu mărire multă şi cu pohvală mare ca alţi monarhi. Şi îmbla de multe ori fie cum şi numai cu doă trii slugi, de era de grija trebilor. Şi îmbla pre gios fără de alai ca un om prost..."

Demersurile boerilor pe lângă Petru cel Mare, pentru a nu se da lui Dimitraşco-Vodă dreptul să "fie domn vecinic pe neam în Moldova", petrecerea boerilor moldoveni în ziua de sf. Petru în lagărul rusesc, unde "i-au cinstit împăratul prea bine şi frumos", descrierea amănunţită a luptei dela Stănileşti, - ocupă mai multe pagini. Se descriu peripeţiile pribegiei Moldovenilor lui Dimitrie Cantemir în Rusia.

Venirea lui Nicolae Mavrocordat la a doua domnie a fost o binefacere pentru Moldova. Căci acest domnitor înţălept "îşi lăsase firea cea sumeaţă, cum era în domnia dintâi. Ce mult se mai lăsasă şi trăia bine cu boerii în dragoste, că era unii din boeri fugiţi în ţara Ungurească, alţii în ţara leşească, alţii la Mosc...Deci arăta către toţi

blândețe, iar boerii toți s'au întors la pământul său".

Și de data aceasta Moldova se găsea într'o situație grea, "era stricată rău de Tătari și de Moscali și de tâlhărit". Și "norocul țarei au fost atunce că s'au tâmplat de au venit Nicolae Vodă. Iar de ar hi venit alt domn mai prost, ar hi fost prea rău de Moldoveni, măcar că unii au tras la Niculai Vodă greu mare și multă închisoare. .."

Intre aceștia năpăstuiți de Nicolae Mavrocordat a fost și Ion Neculce, căci acest domnitor îi confiscă moșiile pe care le dă boerului Lupu Costachi; dar, pentru Ion Neculce, adevărul erà mai presus de toate. Domnitorul reduce ceva din greutățile impozitelor; execută însărcinările date de Poartă cu privire la evacuarea Suezilor din Tighina. Cronicarul nu se mărginește în expunerea lui numai la treburile Moldovei, pe care el nu le cunoaște îndeajuns. El dă multe știri cu privire la vecini și chiar la țările mai îndepărtate. De exemplu, citim: "Atunce

pre acea vreme cu câţiva ani mai înainte se tot bătea Franţuzul cu Neamţul pentru ţara Spaniei, care de care s'o ieie să o stăpânească, neavând craiu. Şi tot biruia Neamţul pre Franţuz, căci îi mai da şi alţii agitor (Anglia şi Olanda)".

Ion Neculce este la curent cu ceea ce se face la Ruşi şi în Polonia, căci pe atunci el pribegea în aceste ţări.

Se povesteşte tragicul sfârşit al domnitorului Munteniei Constantin Brâncoveanul şi al copiilor lui. Ion Neculce vede în omorîrea familiei Brâncoveanu o pedeapsă a lui Dumnezeu: "Poate va fi şi osânda Moldovii, căci tot schimba domni ades şi-l blăstăma toată ţara, au poate fi osânda şi a unchiu său, a casei lui Şerban Vodă...Precum se zice "domn bogat şi fără de sfat", adevărat că atunce Brâncovanul Vodă au fost fără de sfat, dacă s'au mâniat Dumnezeu pre dânsul".

Nicolae Mavrocordat trece ca domnitor în Muntenia, iar locul lui, pentru a treia oară, este

ocupat de Mihail Racoviţă. La venirea lui, "bucuratu-s'au toată ţara, fiind el pământean şi mai vârtos neamul său, că era mult".

Şi în acest capitol, ştiri cu privire la viaţa internă sunt puţine. Ion Neculce se găsea încă în pribegie. Cele mai multe pagini din acest capitol sunt consacrate ştirilor din ţările străine, războaielor din Europa, raporturilor internaţionale. Cam pe la sfârşitul capitolului, Neculce spune:

"Lăsând cele străine, să ne întoarcem a scrie iar pentru Moldova noastră. In ţara noastră, după ce s'au aşezat acel lucru ce mai sus scriu, s'au făcut pace bună"... In al optulea an al domniei lui Mihai Vodă arde târgul Iaşi, multe mânăstiri şi curţi boereşti, precum şi palatul domnesc. Cu toate că Mihai Vodă face şi greşeli, pe care le semnalează cronicarul, el a fost un domnitor "foarte chivernisitor bun". Mihail Racoviţă a fost nevoit să plece dela domnie, mulţumită intrigilor pe lângă Poartă a celor două tabere de boeri din ţară,

a boerilor pământeni și greci.

Grigore Ghica, care-l înlocuește pe Mihai Racoviță, este prezentat în letopisețul lui Ion Neculce ca un domnitor bun, deși avea foarte multe păcate, pe care nu le ascunde cronicarul. "Era acest domn Grigore Vodă la stat cam mic și supțire, la față uscat. Numai era cu toane. La unele se arăta prea harnic, bun și vrednic, milostiv și răbdător, dar era și cam grabnic la mânie, dar apoi curând se întorcea. Și în viața lui era tot în primblări și tot cu mese mari și cu cântări și cu feluri de feluri de muzici. In toate zilele prea de avea vre-o treabă mare să nu iasă la câmp, ca să facă veselii și naiuri și cu cântece hagimești (orientale) și cu mulți pelivani măscărici...Iară pre unele locuri i se arăta lucrurile de blăstămăciune, că se potrivea unor boeri sfetnici a lui..."

Iar în altă parte, cronicarul vorbește despre petrecerile scandaloase ale lui Vodă, care "preste tot ceasul tot bea ori vin cu pelin, ori vutcă".

El era darnic, dar "de săracii țării n'avea milă... Greci mulți adusese în țară, de mânca lefi tot din visterie. Și câte dregătorii la margine, tot Grecii le ținea. Iar boerii de țară era numai cu numele.."

Grigore Ghica, după părerea lui Neculce, "de ar fi avut niscai oameni cu frica lui Dumnezeu pre lângă dânsul sfetnic, ar fi fost de mirare și de pomenire Grigori Vodă în domnii cei de frunte și de laudă, iar nu cei de hulă". Și în acest capitol, Neculce vorbește pe larg despre întâmplările din Moldova și ceva despre Rusia, Polonia și Persia.

Lui Grigore Ghica, care trece la domnia Munteniei, îi ia locul Constantin Mavrocordat. Cu acest domnitor "venit-au...și mai mulți Greci decât la Grigore Ghica-Vodă". La începutul domniei el se arată bun pentru boerimea băștinală și atent la nevoile țării. Dar în scurt timp el se înconjură numai cu boeri de origine greacă, ca și în Muntenia. "Vai de aceste două țări creștine", exclamă Ion Neculce,

"cu acești domni străini! Ce de amar de bani dau pentru vrăjbile cele ticăite a lor!"

Ion Neculce se plânge că vechile "orânduelі", când boerii pământeni se puteau duce la Poartă și cereau să li se facă dreptate, nu se mai respectă. Ajuns-au osândă pe biata Moldovă, că tot le zicea că nu se mai satură de domni, iar acum, de când au stătut domni străini, le agiunge, de nu vine și alt amar și mai cumplit. Numai cum a fi mila lui Dumnezeu, la atâta au rămas. Iar altă putință nu mai este, că boerii la Poartă nu vor să meargă, că nu-i lasă domnii". Arată cheltuelile mari ce se fac din visteria statului.

Cronicarul își termină aceste constatări cu un oftat: "Oh, oh, oh, vai, vai, vai de țară! Ce vremi cumplite au agiuns și la ce cumpănă au căzut! Doar Dumnezeu de a face milă! Precum au făcut cu Israiltenii cu Moisei prorocul, de au despicat Marea Roșie, așa să facă și cu tine, săracă țară."

După ce descrie jaful şi birurile mari,cronicarul trece la informaţii cu privire la ţările străine.

In capitolul referitor la a doua domnie a lui Grigore Ghica, Neculce dă mai multe informaţii cu privire la străinătate, în deosebi la războiul dintre Turci şi Nemţi, în chestiunile interne mărginindu-se a semnala persecuţiile îndreptate în contra boerilor, care au colaborat cu Constantin Mavrocordat şi la greutăţile prin care trecea ţara. Se vorbeşte şi despre luptele dintre Constantin Mavrocordat, care devenise domn al Munteniei, cu Grigore Ghica, lupte care le duceau la Poartă prin intrigi şi bani. "Aşa sânt prieteşugurile Turcilor. Cine dă mai mult, acela-i mai prieten şi mai bun", spune Neculce. "Oh, oh, oh!",spune în altă parte Ion Neculce, "săracă Ţara Moldovei şi Ţara Muntenească, cum că petreceţi şi vă desmierdaţi cu aceste supărări la aceste vremi cumplite şi fără de milă de stăpânii noştri...Nu ne săturam de domni de ţară, nici

de măritat fetele după pământeni, ce zicem că-s proşti şi săraci..."

Pe larg se descrie intrarea Ruşilor în Moldova şi luptele armatelor ruseşti cu Turcii.

Ultimul capitol al letopisețului lui Neculce se referă la domnia a doua a lui Constantin Mavrocordat. Ajuns la maturitate şi cu o experiență destul de îndelungată, Constantin Mavrocordat face o serie de reforme folositoare țării. Cronicarul nu aduce nici un cuvânt de mustrare acestui domnitor, pe care-l zugrăveşte în alte culori la prima lui domnie. El este "bun şi blând", administrează țara prin boerii băştinaşi, el înființează şcoli, ajută biserica: "Sânt şi alte bunătăți ale lui Constantin Vodă, cu carele au înfrumusețat patria, pământul Moldovei, cu judecăți drepte şi cu obiceiuri bune creştineşti. Şi fieştecăruia îi era cu bună dreptate, după cinste şi vredniċia sa".

Letopisețul se termină cu mențiunea că domnitorul Constantin Vodă, după ce fusese mazilit, a-

junge peste un an domn al Munteniei, iar în Moldova se înscăunează <u>fratele lui,</u> Ioan Mavrocordat.

Cam aceasta, în linii generale, este cronica lui Ion Neculce. Este foarte greu de redat într'un rezumat farmecul acestei minunate povestiri.

Care sunt izvoarele de care se foloseşte Ion Neculce? N. Iorga,în "Istoria literaturii românești",împarte opera lui Neculce,"<u>după informația pe care se razemă</u>" în tre părți, şi anume: 1) acea care întrebuințează izvoare scrise, 2) acea care se bazează pe tradiție şi 3) partea cea mai întinsă, care "reproduce experiența autorului" (<u>N. IORGA, Ist. lit.rom</u>.II,p.284).

Intr'adevăr, Ion Neculce, care avea o cultură autodidactă,nu cunoştea tocmai bine istoriografia țării şi cea străină. "<u>Nu mi-au mai trebuit istoric strein să citesc şi să scriu",</u> spune Neculce, "<u>că au fost scrise în inima mea</u>". El îl cunoştea pe Grigore Ureche şi pe interpolatorii lui, îl cunoştea, după cum mărturiseşte în "predoslovia"

letopisețului, pe Miron Costin și pe fiul acestuia, Nicolae. In aceeași "predoslovie" Ion Neculce spune, că "mai înainte până la Dabija Vodă s'au mai scris de Miron logofătul, iar mai departe nu se găsește scris". Dela această dată "însă", spune el, "până la Duca Vodă cel Bătrân l-am scris de pe niște izvoade ce am aflat la unii și alții și din auzitele celor bătrâni boeri, iară dela Duca Vodă cel Bătrân...nici de pre un izvod a nimărui, ce am scris singur dintru a mea știință, cât s'au tâmplat de au fost și în viața mea".

Adică, Ion Neculce afirmă că el, până la Duca Vodă, a folosit niște "izvoade", pe care le-a aflat "la unii și la alții".

Am examinat cronicele ce s'au scris după Miron Costin de către acei ce au încercat să continuă opera lui. Ion Neculce se folosește de unu sau mai multe din aceste cronici. Cea mai completă, și desigur cea mai interesantă cronică, este cronica

anonimă, care cuprinde istoria domnilor Moldovei dela 1661 până la 1705. (Publicată cu un studiu introductiv de C.GIURESCU, Letopisețul Țării Moldovei dela Istratie Dabija până la Domnia a doua a lui Antioh Cantemir. București, 1913).

Am văzut că această cronică a avut o răspândire destul de mare. Ea este asemănătoare cu celelalte cronici, însă este mai completă, iar partea întâia, până la sfârșitul domniei a doua a lui Constantin Duca, se deosebește de restul cronicei prin imparțialitatea ei. De acest izvod se folosește Ion Neculce pentru partea letopisețului lui până la Duca Vodă. Acest lucru se poate constata din planul ambelor letopisețe, care este identic, și din asemănarea faptelor descrise în ele. Letopisețul lui Ion Neculce însă este cu mult mai bogat în amănunte. La faptele care se găsesc în cronica anonimă, se adaugă multe fapte noui, culese de către Ion Neculce din tradiție. Astfel, că letopisețul lui Neculce capătă o înfățișare nouă; el dă cronicei sale o altă redac-

ţie. Posibil, că Ion Neculce utilizează şi alte izvoade de letopiseţe, cum a fost acel atribuit lui Nicolae Costin.

Imbinarea elementului de tradiţie cu izvoarele scrise, precum şi expunerea liberă, curentă, ca şi limba lui expresivă, plastică, dau un farmec deosebit cronicei lui I.Neculce.

Cât priveşte partea cronicei lui Neculce, în care el descrie evenimentele petrecute sub ochii lui, ea este de o bogăţie neîntrecută. El cunoaşte bine tot ce se petrece în Moldova vremurilor lui : viaţa la curtea domnească, certurile boerilor moldoveni, intrigile la Poartă, raporturile Moldovei cu vecinii, nenorocirile care se abat asupra ţării. Şi Ion Neculce ştie să motiveze anumite întâmplări, să le pună în legătură cauzală unele cu altele, să le dea o interpretare personală. Pentru anii petrecuţi în exil, el dă mai puţine informaţii cu privire la viaţa internă a Moldovei. Aici el se docu-

mentează asupra faptelor dela contemporanii lui.

Ion Neculce este un excelent cunoscător al oamenilor. El știe să observe și să găsească în om nota dominantă a însușirilor lui. Personagiile principale din cronica lui sunt oameni vii, cu neajunsurile și cu însușirile lor bune. Fiecare din aceste personagii își are caracteristica lui. Și Ion Neculce știe să caracterizeze oamenii, prin câteva trăsături. El este un foarte bun portretist. Un mic detaliu, câteodată un lucru cu totul neînsemnat remarcat de către cronicar, ne înfățișează întreaga făptură a omului. In Dabija Vodă, "domn bun, de boer de țară" vedem un domnitor pământean cu trăsături patriarhale în faptul, că el trimite dela masa lui domnească "blide" cu "bucate" săracilor de afară și că el "bea vin mai mult din oală roșie decât din pahar de cristal, zicând că-i mai dulce vinul din oală decât din pahar".

Duca Vodă, la început domnitor bun, cu timpul devine crud, îi bate pe zlotași până-i omoară,

umbla încruntat "ca să-i iee oamenii de frică...Era om nu prea înalt şi gros, burduhos şi bătrân; numai îşi cernea barba; pe atâta se cunoştea că nu avea acătare minte sau frică de Dumnezeu".

Dumitraşcu Cantacuzino avea o conduită scandaloasă,fiindcă a fost grec, "geambaş de cai dela Fanar din Ţarigrad."

In Constantin Cantemir, care "au fost din oameni proşti", dar a fost "om viteaz", petrecându-şi viaţa ca ostaş, îl vedem pe militarul nu prea cioplit eşit la pensie, care "era sănătos, mânca şi bea bine...era gros, burduhos, rumăn la faţă,buzat"

Este excelent portretul lui Petru cel Mare, cu ticul lui nervos, care-l făcea să arunce din când în când "din cap fluturând" şi cu înfăţişarea lui de om masiv "oacheş" şi cam "smad". Iar Dimitrie Cantemir, trecut prin atâtea nenorociri, apare în Rusia ca om nervos, care-şi pierde echilibrul sufletesc. "Că i se schimbasă firea într'alt chip, nu precum era domn în Moldova, ce precum era mai

înainte, pre când era beizade tânăr, în zilele frăţine-său lui Antioh Vodă, încă şi mai rău şi iute la beţie".

Cât de bine îl caracterizează pe Grecul Iordache Ruset fraza, că el ţine pacea cu Constantin Brâncoveanul, "precum ţin cânii Vinerile".

De o bogăţie neasemuită sunt ştirile externe din letopiseţul lui Ion Neculce. Cronicarul nostru trăeşte vremurile marilor evenimente din Europa şi a marilor împăraţi şi regi. Epoca strălucită a lui Ludovic al XIV-lea din Franţa, a îndrăzneţului rege Carol al XII-lea al Suediei, a lui Mohamet al IV-lea din Turcia, a reformatorului Rusiei Petru cel Mare, - este o epocă de mari prefaceri, care vestesc vremuri mai noi, epoca războaielor de lichidare a trecutului.

Nu există capitol în opera lui Ion Neculce, unde nu se vorbeşte despre ceea ce se face la vecinii noştri şi în Europa. "Să vorbim acuma de

altele din țări străine", este formula câteodată parafrazată pe care o găsim adeseori în opera lui Ion Neculce. Nu ne putem dumeri, de unde atâta bogăție de informații cu privire la situația din țările străine, luând în considerație faptul, că atunci nu exista presă periodică. Ion Neculce cunoaște toate "gâlcevile" dintre popoare, între Turci și "Moscali", între "Moscali" și "Șvez", între "Franțuz" și "Nemț". El arată numărul oștilor care participă la războaie, mersul acestor războaie, conferințele de pace. Iar evenimentele dela cini sunt puse în legătură cu Moldova. In deosebi se dau multe informații cu privire la Ruși și la Poloni, țări pe care le-a cunoscut Ion Neculce în timpul pribegiei lui.

Opera lui Ion Neculce este pătrunsă de o adâncă idee morală. Sinceritatea letopisețului lui Ion Neculce și sentimentul de dreptate de care ea este străbătută, dau o deosebită valoare etică operei lui.

După concepţia lui Ion Neculce, viaţa popoarelor şi a indivizilor se conduce după anumite principii care au la bază morala creştină. "Omenia", iubirea de oameni, dragostea pentru cei mulţi, pentru cei săraci, sunt principiile de care se conduce I.Neculce.

Constantin Mavrocordat este domnitor bun, fiindcă el a "înfrumuseţat patria...cu judecăţi drepte şi cu obiceiuri bune creştineşti".

Sunt buni domnitorii, cari duc o viaţă morală creştinească, cari ajută şi respectă biserica şi prescripţiile ei, cari au milă de cei săraci,cari ţin posturile. "Lacrimile săracilor nici soarele, nici vântul nu le poate usca". Acei însă din domnitori,cari prin viaţa lor calcă prescripţiile acestei legi creştineşti, sunt aspru mustraţi de către cronicar. Ca bun creştin, Ion Neculce este iertător chiar faţă de domnitorii care-i fac lui personal rău. Astfel, am văzut că Nicolae Mavrocordat, care-i confiscase averea, pentru meritele lui faţă de Moldova, este socotit ca domn înţelept şi bun.

Ion Neculce este un înfocat patriot. Moldova, nevoile ei, nenorocirile care se abat peste capul ei, suferințele locuitorilor ei, sunt suferințele și nevoile lui. Acolo, unde este vorba de țara lui, de nedreptățile care se fac acestei țări de către străini, când este vorba de exploatarea ei de către fel de fel de venetici, - sufletul lui Ion Neculce se umple de revoltă, și fraza din cronica lui devine patetică, tăioasă, ca fraza profetului care aruncă blesteme. Suspinul lui, cu acel "Oh, Oh, oh, vai de țară", repetat de câteva ori, denotă toată durerea sufletului cronicarului.

In povestirea lui găsim și locuri pătrunse de un lirism cald: așa este duioasa lui despărțire de Dimitrie Cantemir și de soția lui, și boerii moldoveni, când Neculce pleacă din Rusia spre Moldova. Ion Neculce nu vorbește nimic despre comunitatea etnică a Moldovenilor cu Muntenii; această comunitate însă reiese din întreaga cronică a lui; pentru dânsul această problemă este rezolvată. El simte

aceeaşi durere şi pentru Muntenia,ca şi pentru ţara lui. Am văzut că el se indignează de domnitorii munteni şi moldoveni, care se pârăsc unii pe alţii la Poartă şi din această cauză sufere ambele principate, plătesc şi unii şi alţii. Am reprodus în altă parte părerea lui despre Greci, care se termină cu fraza: "atunce poate nu vor fi nici Greci în Moldova şi în ţara muntenească....nici or pute mânca aceste două ţări." In altă parte,Ion Neculce spune: "Oh, oh,oh! Săracă Ţara Moldova şi Ţara Munteneascǎ, cum că petreceţi şi vă desmerdaţi cu aceste supărări la aceste vremi cumplite". Din aceste cuvinte se vede, că Ion Neculce îi socoate pe Munteni ca fraţi buni, de acelaş neam, cu aceeaşi soartă şi cu aceleaşi suferinţe.

Ion Neculce înţelege procesul istoric ca şi predecesorii săi, ca o manifestare a puterei divine, care se arată oamenilor pentru învăţătură. El se ridică în contra acelora, care-i pârăsc pe domnitori. Acestea "sânt stăpâni şi pomazanici (unşi)

a lui Dumnezeu".Moldova se găseşte în mari sufe-rinţi. Cronicarul exclamă: "doar Dumnezeu de ar face milă". Acei care păcătuesc în contra oamenilor sau a ţării ispăşesc păcatul. "Păcatul şi osânda" aduce "sărăcie şi cazne". "Osânda nu se iartă,nici trece pe om". In omorîrea lui Brâncoveanu,cronicarul crede, că "poate va fi osânda Moldovei", în contra căreia el a uneltit. Deci, destinul răzbunător conduce treburile ţării.

Totuşi, ideea teocratică cu fatalismul ei la Ion Neculce nu este aşa de pronunţată, ca la Grigore Ureche şi chiar ca la Miron Costin. Divinitatea, care conduce omenirea,la Ion Neculce este identificată adesea ori cu "dreptatea".Acei ce încalcă dreptatea, asupra acestòra se răzbună destinul.

Ion Neculce, boer autohton cu principii patriarhale, este un conservator convins. El este în contra oricăror inovaţiuni: oamenii noui lui nu-i plac. Tineretul cu apucături noi, cu viaţa sburdalnică, nepotrivită cu regulele vechi ale vieţii, îi

este antipatic. Domnitorii şi "ciocoii" greci lui nu-i plac,pentru motivul că ei aduc "spurcăciuni de obiceiuri" noui. Aceste obiceiuri strică viaţa patriarhală. El însă aprobă unele măsuri cu caracter social, care sunt folositoare ţării, aşa cum au fost cu "obiceiurile bune creştineşti" a lui Constantin Mavrocordat.

Ca să terminăm cu Ion Neculce, rămâne să spunem câteva cuvinte despre limba cronicei lui. Ion Neculce, după cum am văzut, n'a făcut o şcoală sistematică. Intr'un loc el trimite pe cititor la izvoare greceşti: "Cătaţi de cetiţi la cronograful grecesc, de vă încredinţaţi şi mai bine". In alt loc aflăm că vărul domnitorului Dimitraşcu-Vodă, boerul Toderaşco "era alfa şi omega atunce în ţara Moldovei". De aici însă nu rezultă că Ion Neculce ştia greceşte. Aici poate fi vorba de un cronograf grecesc în traducere românească. Asemenea cronografe erau foarte răspândite, şi Ion Neculce n'avea

nevoie să recurgă la original.Posibil, că Ion Neculce ştia ceva din limba slavă bisericească,pe care putea s'o înveţe în timpul şederii lui în Rusia şi Polonia. Faptul că Neculce nu ştia alte limbi, constituie un mare avantaj pentru talentul de povestitor al lui Ion Neculce. Limba lui nu este alterată de construcţii şi reguli influenţate de limbi străine. Limba cronicei lui Ion Neculce este un amestec din limba cărţilor noastre bisericeşti cu cea pe care o vorbea poporul moldovenesc.S'a observat că el nu recurge la citaţii din cărţi. Câte o zicatoare luată din limba poporului, câte o maximă din scriptură citată din memorie, - sunt podoabele cu care el îşi presară vorba. Povestirea lui însă este plină de imagini vii, colorate, cum nu se găseşte nici la unul din scriitorii vechi. Ion Neculce a fost un talent descriptiv de o mare putere. Prin întrebuinţarea de amănunte, care luate în parte,parcă nu au nicio importanţă, el reuşeşte să ne sugestioneze anumite imagini, să ne redea anumi-

te situaţii. Fraza lui este liberă şi curgătoare, nu se simte nici un fel de sforţări din partea autorului. In povestirea lui naivă de om bătrân, sinceră şi cinstită, se simte puterea mare a limbei vorbite româneşti.

---o0o---

BIBLIOGRAFIE

1. CIOBANU ST. Dimitrie Cantemir în Rusia. Buc., 1924.

2. GIURESCU C. Letopisețul Țării Moldovei dela Istratie Dabija până la domnia a doua a lui Antioh Cantemir. București, 1913.

3. IORGA N. Istoria lit. românești. Vol. II. București, 1926.

4. KOGĂLNICEANU M. Cronicele României. Vol. II. București, 1872.

5. PILLAT I. I. Neculce. Letopisețul Țării Moldovei și O seamă de cuvinte. Ed. Cartea Românească. București.

6. PROCOPOVICI Al. Cronica lui Ioan Neculce. Vol. I-II. Craiova, 1933.

7. TANOVICEANU I. Contribuțiuni la bibliografiile unora din scriitorii moldoveni. Anal. Acad. Rom. Seria II. vol. XXVII. Buc., 1905.

---ooo---

ISTORIOGRAFIA MUNTEANĂ.

Vorbind despre cronicele slavo-románe, am avut ocazia să constatăm că Moldova a dat un număr bogat de cronici scrise în slavoneşte, care au servit ca izvor atât pentru letopiseţele româneşti din secolul al XVII-lea, cât şi pentru străinii cari se interesau de soarta Moldovei. Aceste cronici bine închegate înfăţişează istoria Moldovei dela al doilea descălecat şi până prin secolul al XVI-lea.

Cu toate că viaţa cultural-religioasă se desvoltă în aceleaşi condiţiuni şi în Muntenia, această ţară nu ne-a lăsat urme de o istoriografie slavo-română asemănătoare celei din Moldova. Probabil, că pe la mânăstirile din Muntenia, care se înfiinţează în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, au existat însemnări analistice; ele însă n'au fost

adunate într'un corp de cronică, care ar înfăţişa istoria Ţării Româneşti dela descălecatul ei şi până la o anumită dată de mai târziu. Din asemenea notiţe necoordonate, asupra trecutului Munteniei, împrumută şi unii din istoricii străini, cari au avut curiozitatea să cunoască trecutul acestei ţări.

Deasemenea, am semnalat, că pentru epoca lui Neagoe Basarab, un izvor destul de interesant pentru istoria Munteniei prezintă "Viaţa patriarhului Nifon", scrisă în greceşte de către Gavriil protul dela muntele Athos şi tradusă sub Neagoe Basarab în limba slavonească. Acest Gavriil a fost la sfinţirea bisericii domneşti din Curtea de Argeş, cunoştea mai multe lucruri din opera de binefacere a lui Neagoe Basarab, şi amestecând ştirile din viaţa patriarhului Nifon cu întâmplările contemporane, scrie viaţa patriarhului Nifon.

Pentru epoca lui Mihai Viteazul avem un letopiseţ oficial, scris de către un boer din antura-

jul domnitorului, cu numele de Teodosie Rudeanu. El înşiră toate isprăvile militare ale domnitorului muntean până în anul 1597. Originalul cronicei nu s'a păstrat şi nici nu se ştie în ce limbă a fost scris, în româneşte sau slavoneşte.

Opera acestui cronicar a fost tradusă în limba polonă de către Andrei Taranowski, un diplomat şi cărturar, cunoscut şi în literatura polonă (Alexander Brükner. Dzieje literatury Palskiej W..arysie". Tom. I, p. 188. Warszowa. 1921), care se interesa de ţările din orientul sud-european. El a făcut parte din diferite misiuni diplomatice polone din a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi a lăsat şi o scriere intitulată "Scurtă descriere a drumului din Polonia spre Constantinopol".

Diplomatul polonez care a trecut prin Muntenia şi a făcut cunoştinţă şi cu domnitorul ei, traduce pentru conaţionalii săi cronica lui Teodosie, iar de pe versiunea polonă ea se traduce sau poate se prelucrează în limba latină de către Baltazar

Walter şi se tipăreşte în anul 1599 sub titlul: "Brevis et vera descriptio ab illustr. duce Ion Michaele gestorum"..

In această formă, lucrarea lui Teodosie s'a păstrat până în timpurile noastre. Letopisețul lui Teodosie prezintă o simplă înşirare de fapte petrecute pe timpul lui Mihai Viteazul, insistându-se mai mult asupra războaielor lui Mihai Viteazul. Ştirile sunt rigide, lipsite de orice comentarii din partea autorului. Cronicarul, un om simplu, fără cultură suficientă, nu înțelege sensul evenimentelor şi rolul lui Mihai Viteazul în desfăşurarea lor (A fost publicată de către Al.Papiu Ilarian.Tezaur de monumente istorice pentru România. Bucureşti. vol.I,1862).

Se cunoaşte deasemenea un poem plin de naivităţi, scris în limba grecească, de către Vistiernicul Stavrinos, o alcătuire de versuri prozaice, fără valoare istorică şi literară. Puţin mai se -

rioasă pare scrierea unui alt grec, a lui Gheorghe Palamed, care cântă faptele domnitorului Munteniei (N.IORGA, Ist.lit.rom. Vol.I,pp.166-167).

Dintre cărturarii străini, merită să fie menționat Matei mitropolitul Mirelor, care stă în Muntenia pe la începutul secolului al XVII-lea,devenind egumen al mănăstirii Dealului. Eruditul călugăr grec a lăsat pe lângă alte scrieri cu caracter religios şi cronici în limba grecească, care privesc trecutul Munteniei. Cu diferite ocazii,el descrie pentru domnitori şi evenimentele petrecute la începutul secolului al XVII-lea în Muntenia.Astfel, el scrie o mică introducere istorică la viața unui sfânt, sub Radul Mihnea; el prelucrează această introducere, ajungând până la expediția Turcilor în Ardeal, în anul 1613. Ceva mai târziu, el scrie o "Istorie a celor săvârşite în Ungrovlahia, începând dela Şerban Vodă până la Gavril-Vodă", şi aceasta din urmă scriere este o prelucrare a celor pe care

le-a scris mai înainte. Această operă modificată după împrejurări, scrisă când în proză, când în versuri, cu învăţături şi sfaturi, cu aprecieri linguşitoare pentru domnitori, este oferită ca dedicaţie altor domnitori, cari se perindau în Muntenia. Desigur, că lucrarea lui Matei al Mirelor, scrisă în greceşte, cu scopul de a-i mulţumi pe domnitori şi de a căpăta ajutoare noui, nu poate să aibă mare importanţă pentru noi (N.IORGA,Op. cit.,p.350-352).

La aceste ştiri,cu privire la trecutul Munteniei, scrise în limba greacă, mai adăugăm un izvor de informaţii, necunoscut în istoriografia noastră, anume o scriere bulgară de pe la mijlocul secolului al XVI-lea.

Intr'o comunicare făcută la Academia Română, am arătat că într'o operă hagiografică scrisă în Bulgaria în secolul al XVI-lea,despre "Viaţa sfântului Nicolae cel Nou de Sofia", se dau unele amănunte cu privire la domnitorul Munteniei, Mircea

Ciobanul. Acest sfânt, de origine din Ianina, era de meserie cismar. Fără voia lui, el se făcu mahomedan, şi revenind la creştinism, ca să-şi ispăşească păcatul, fuge în "ţara Ungrovlahiei". Sf. Nicolae se făcu cunoscut la curtea domnească şi deveni oştean. Stând pe lângă curte, "el fu scârbit şi mâhnit în fiecare zi, văzând răscoalele, intrigile şi omorurile nedrepte ce se făceau de către stăpânul său. Acesta din urmă era bărbat crud şi plin de nedreptate şi de fel de fel de nelegiuiri. Numele lui era Mircea. Acesta, dela început, a căpătat, prin îngăduinţa lui Dumnezeu, puterea ca Foca tiranul, care a domnit după împăratul Mauricie".

Autorul povesteşte mai departe, cum au ocupat Turcii Constantinopolul şi cum ei au devenit stăpâni pe mai multe ţări creştine, printre care era şi Ungrovlahia. Cu toate acestea, în Ungrovlahia s'a păstrat dela bătrâni un obiceiu bun, - de a-şi alege din bărbaţii nobili un ocârmuitor, care plăteşte un tribut autocratorului dela Constantinopol. Locul

de domn al acestei ţări l-a ocupat şi un călugăr, "care a ocârmuit cu bine acea ţară, strălucind prin evlavie şi judecată dreaptă şi păstrând bine tradiţiile şi legile vechi".

Mircea, însă, care se găsea la închisoarea din Constantinopol, cu ajutorul unor demnitari,intră în contact cu ginerile sultanului,şi acesta fiind mituit, îl aduce la domnie. Şi "suszisul Mircea a căpătat puterea şi cu o mulţime de ostaşi păgâni, ca nişte lupi s'au îndreptat spre Ungrovlahia ca să verse pe nedrept sângele creştinilor nevinovaţi". Fostul domnitor (Radu Paisie) se refugiază la Nicopol. Se refugiază şi boerii ţării, unii în Ungaria, iar alţii la Nicopol. Radu Paisie a fost arestat de către Turci şi trimis într'un oraş din Egipt. La începutul domniei, Mircea părea un om temător de Dumnezeu, dar în curând se descoperi că era un "vas" plin de "netrebricii".

Se descriu cu multe amănunte cruzimile lui Mircea Ciobanul.Sub conducerea unui nou vizir,armata

turcească asediază Timişoara pe care o ia. Cu această ocazie, vizirul cunoaşte isprăvile lui Mircea şi reuşeşte să-l scoată din domnie.

Scrierea este semnată de către un oarecare Matei Gramaticul şi poartă pecetea şcoalei hagiografice bizantine, cu figuri retorice, cu comparaţii şi citaţii din Sf.Scriptură şi din istorie. Autorul însă cunoaşte multe lucruri din Muntenia. Domnitorul călugăr, pe care el îl admiră, este Radu Paisie, care, după cum se ştie, după mazilire este exilat în părţile orientale ale imperiului Otoman. Portretul lui Mircea Ciobanul, cu toate exagerările, este zugrăvit aşa, cum îl cunoaşte istoria. Luptele partidelor boerilor munteni, intrigile la Constantinopol - corespund stărilor de atunci din Muntenia.

Pe Mircea Ciobanul îl urmează la domnie un "tânăr dintr'o familie evlavioasă", care, desigur, este Pătraşcu cel Bun, fiul lui Radu Călugărul.

Dacă luăm în seamă, că Nicolae cel Nou a fost omorît în anul 1555, şi " viaţa" lui a fost scrisă

imediat după această dată, ştirile din această operă care se referă la o epocă săracă în mărturii istorice, capătă o valoare deosebită.

Cu toate că în Muntenia n'a existat un corp de cronici mai vechi, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea s'au putut alcătui câteva lucrări istoriografice scrise în româneşte, care cuprind istoria acestui principat de la începutul lui şi până în vremurile mai noui. Ele au la bază însemnările scurte, care s'au păstrat pe la mănăstiri, la curţile domneşti şi în familiile boereşti.

Aceste cronici oglindesc nu atât trecutul Munteniei, cât tendinţele partidelor boereşti, care se luptau între ele pentru un pretendent sau altul la domnie. Cronicele muntene nu pornesc ca în Moldova din iniţiativa particulară a boerilor cu dragoste de ţară şi de adevăr, cu teamă de Dumnezeu şi cu scopul de a nu lăsa să se "înece anii" trecuţi în „uitare," şi de a se folosi expe-

rienţa trecutului pentru viitor, de a lăsa "învăţătura" pentru generaţiile viitoare.

In soarta istorică a Munteniei, în structura ei socială,precum şi în manifestările ei spirituale se observă o identitate cu ceea ce se petrecea în Moldova. Temperamentul însă mai vioi şi poate mai sociabil al munteanului şi înclinările lui spre practicism, imprimă mici deosebiri în viaţa lui faţă de cea din Moldova.

Iată de ce luptele dintre diferite grupări de dregători şi boeri, dintre cei mulţumiţi şi cei nemulţumiţi, lupte pe care le găsim şi în Moldova, în Muntenia sunt mai pasionate, mai înverşunate. Inainte de secolul al XVI-lea, se dădeau lupte între acei ce ţineau la creştinătate şi acei ce erau "credincioşi împăratului păgân" (N. IORGA, Ist.lit. rom. Vol. I,p.353).

Cu timpul, boerimea munteană se grupează în jurul familiilor mai puternice, care aveau putinţa

să promoveze candidaţi la domnie. Printre aceste familii era şi aceea a Cantacuzineştilor, familie stabilită în ţară pe timpul lui Mihai Viteazul. Descendentă dintr'o familie împărătească din Bizanţ, înrudită cu casele domneşti din Muntenia, această familie bogată, ambiţioasă şi bine văzută în ţară, a avut să joace un rol important în viaţa politică a Munteniei. In jurul acestei familii se grupează o bună parte din boerimea munteană. O altă partidă se grupează prin anul 1663 în jurul domnitorului Grigore Ghica-Vodă, din a cărui poruncă fusese omorît Constantin Cantacuzino postelnicul, unul din cei mai venerați bătrâni din gruparea Cantacuzineştilor. Şi gruparea lui Ghica avea câteva familii influente, cum era familia Băleanu, familie care stă în fruntea acestei grupări. Existau şi boeri cari se asociau, după împrejurări, când la o grupare, când la alta.

Aceste partide, care aveau nevoie de justificarea lor, de promovarea anumitor interese de clică, de susţinerea anumitor candidaţi la domnie, - deter-

mină caracterul cronicelor, tendinţele şi scopurile lor.

Cea dintâi cronică de partid este cronica Buzeştilor, care aparţine unei familii puternice boereşti din Oltenia. Membrii acestei numeroase şi bogate familii iau parte activă la viaţa politică şi isprăvile militare ale lui Mihai Viteazul. (GR. TOCILESCU, Viaţa lui Preda, Radu şi Stroe Buzescul. In "Columna lui Traian" 1871. Nr-27-34),

Unii din ei cad chiar de sabia duşmanilor. Cronicarul acestei familii descrie domnia marelui voevod, dar cronica fiind scrisă pentru glorificarea familiei Buzeştilor, vorbeşte mai mult despre boerii din Muntenia, printre care primul rol îl joacă familia Buzescu. Boerii din această familie iau parte la războae, sunt sfetnicii domnitorului, fac parte din soliile trimise în străinătate, îl salvează pe Mihai dela moarte în timpul unei lupte. Cronica, până la anul 1600, este plină de amănunte interesante. După moartea lui Mihai Viteazul, cro-

nica este mai săracă în ştiri, iar despre Buzeşti nu se mai vorbeşte nimic, ceea ce dă de bănuit, că această parte a lucrării a fost terminată de un alt cronicar.

Se crede că pe timpul lui Matei Basarab s'ar fi scris încă o cronică. Ca dovadă este faptul că în compilaţiile care s'au scris mai târziu, epoca lui Matei Basarab se redă destul de amănunţit (N. IORGA, Op.cit.,p.355).

CRONICA ATRIBUITĂ LUI STOICA LUDESCU

Domnia lui Şerban Cantacuzino, care prin tipărirea Bibliei ne dă o sinteză a literaturii religioase, ne-a lăsat şi cea dintâi sinteză a istoriografiei muntene. Cronicele parţiale, fie cele ale domnitorilor, fie ale boerilor, precum şi însemnările şi notele risipite prin diferite izvoare, - trebuiau să fie coordonate, ca să se dea o istorie a Munteniei dela începutul ei şi până la domnia lui Cantacuzino.Ini-

ţiativa pleacă dela curtea domnească sau mai bine zis dela familia Cantacuzinilor, care avea nevoie de preamărirea casei domneşti. Lucrarea fu încredinţată logofătului de casă a Cantacuzineştilor, Stoica Ludescu, om de încredere a familiei domnitoare.

Cronica multă vreme a fost socotită ca anonimă, până la studiul lui N. Iorga asupra cronicilor muntene, în care se dovedeşte că Stoica Ludescu ar fi fost autorul acestei lucrări (N.IORGA, Cronicele muntene. Bucureşti, 1899, p.1-24).

Titlul compilaţiei lui Stoica Ludescu sună astfel: "Istoria Ţării Româneşti de când au descălecat Românii". Se începe cu descălecatul întâi al Românilor, povestindu-se în mod vag despre venirea Romanilor dincoace de Dunăre, răspândirea lor şi începutul dinastiei Basarabilor. Legenda despre descălecatul al doilea cu Negru-Vodă se povesteşte mai pe larg. "Radul Negru Voevod mare herţeg pre

Almaş şi pre Făgăraş, ridicatu-s'au deacolo cu toată casa lui, şi cu mulţime de noroade: Români, Papistaşi, Saşi", se pogoară pe apa Dâmboviţei şi "început-au a face ţara nouă". După moartea lui Negru Vodă, "se începe povestea altor domni carii au venit pre urma" lui. Se vorbeşte numai despre anii domniei lor. Ceva mai amănunţit se povesteşte despre Mircea cel Bătrân şi Vlad Ţepeş, dar şi aici cronica are un caracter analistic. Pentru domnia lui Radu cel Mare şi Neagoe Basarab, autorul introduce "viaţa patriarhului Nifon" a lui Gavriil Protul, cu multe amănunte, care privesc viaţa religioasă a Ţării Româneşti.

După Neagoe Basarab, la domnie se perindează mai mulţi voevozi. Şi aceste domnii se redau pe scurt: la domnie vine Teodosie, pe care "boiarii nu l-au priimit, ci au ridicat alt domn, pre nume Radul Vodă, călugărul despre partea Buzeului".

Radu Călugărul luptă cu Turcii; este însă învins; în locul lui vine Radu dela Afumaţi, ginerile

lui Basarab Vodă. El luptă cu Mehmet-bei, dar în cele din urmă este nevoit să fugă în Ungaria. Domnia lui Vlad-Vodă, a doua domnie a lui Radu dela Afumaţi, omorîrea lui de către boeri la Râmnicul-Vâlcea sunt povestite pe scurt, ca şi domniile următoare. Unele din domnii sunt redate în felul următor:

"Ştefan Vodă Surdul au venit domn dela Poartă cu steag, şi au domnit ani unu şi jumătate. Alexandru Vodă au venit domn dela Poartă cu steag şi au domnit ani unu, luni 3".

Pe larg se redă istoria lui Mihai Viteazul. Cronicarul intercalează aici cronica Buzeştilor, despre care am vorbit în altă parte. Intr'o limbă arhaică, destul de frumoasă, se povestesc războaele lui Mihaiu Viteazul, izbânzile şi înfrângerile lui. Moartea lui Mihai Vodă este redată în felul următor:

După ce se vorbeşte despre trădarea lui Basta, cronica continua:

"Iar când fu într'o dimineaţă, văzu Mihai-Vodă oastea nemţească viind către cortul lui, unii călări, alţii pedeştri, şi socoti Mihai Vodă, că aceştia sânt ajutorii lui, şi nimică de dânşii nu se temea. Iar ei procleţii nu au fost ajutori, ci vrăjmaş. Şi deacă văzu că sosesc, eşi Mihai Vodă din cortul său înaintea lor vesel, şi le zise: Bine aţi venit voinicilor viteajilor! Iar ei se repeziră asupra lui, ca nişte dihănii sălbatice cu săbiile scoase, ci unul deade cu suliţa, şi-l lovi drept în inimă, iar altul degrabă îi tăia capul. Şi căzu trupul lui cel frumos ca un copaciu". (Citez după "Magazinul istoric pentru Dacia", vol. IV, pp.231-272 şi vol. V,pp. 3-32).

Dela moartea lui Mihai Viteazul şi până la începutul domniei lui Matei Basarab, cronica îşi urmează ritmul ei obişnuit, cu date ceva mai desvoltate, dar fără nici o atitudine din partea autorului, fără căldură. Istoria domniei lui Matei Vodă este redată mai amănunţit şi cu vădită simpatie pentru

el. "Şi în domnia lui arătat-au multă milostenie pre la creştini, şi au făcut multe mânăstiri şi biserici". Se dă un lung şir de biserici şi mânăstiri, pe care le zideşte sau le repară domnitorul. "Şi s'au îndemnat Matei Vodă de au făcut cetatea din Târgovişte de iznoavă...şi alte multe milostenii şi bunătăţi au făcut aicea în ţară şi la sfântul Ierusalim, şi la Sfântul Munte, şi într'alte părţi şi au dăruit multe monastiri şi le-au înoit. Şi ţara lui cu mare şi cu mic şi dă lauda lui Dumnezeu, pentru domn bun..."

Matei Basarab "făcut-au şi războaie în zilele lui" : cu Vasile Lupu, cu Tătarii şi cu Cazacii. Tot aşa de amănunţit este descrisă şi domnia lui Constantin Şerban, care a ocârmuit ţara bine. Povestirea este vie, cu accente personale ale autorului. El este indignat de răscoala dorobanţilor şi seimenilor, care a adus mult rău ţării: "O, ce de mari şi multe răutăţi au făcut diavolul neamului românesc, încă din începutul lumii, dela moşul

nostru Adam". Povestirea este plină de învăţături şi pilde din sfânta scriptură.

Despre Mihnea Vodă, cronica spune că el a fost "Grec, cămătar, tată-său l-au chemat Jane surdul, iar pre dânsul l-au chemat din botez Franţ". El plcacă de acasă de mic copil la Constantinopol, şi înşelându-i pe Turci ajunge domnitor.

Domniile următoare se redau pe acelaş ton didactico-religios. Se insistă mult asupra omorîrii lui Constantin Postelnicul (Cantacuzino) din porunca lui Grigore Ghica, care a fost recomandat la domnie de către Constantin Postelnicul: "Vizirul porunci lui Constantin Postelnicul, să aleagă pre cine va fi voia lui să-l facă domn Ţării româneşti şi au lăsat pre credinţa lui şi domnia şi ţara"...

Pârât de doi boeri, cărora Constantin Postelnicul le-a făcut mult bine, din ordinul domnitorului, "fără veaste din aşternut l-au luat", l-au dus la mânăstirea Snagov şi în cele din urmă l-au omo-

rît. "Iară ţara toată plângea pre Constantin Postelnicul, că au pierdut un stâlp mare, carele au sprijinit toate nevoile ţării, plângându-l şi săracii că şi-au pierdut mila...plângându-l şi păgânii şi creştinii, şi toate ţările, care nu l-au ştiut, ci numai de numele lui au auzit pentru multă înţelepciune şi bunătate ce făcea în toate părţile". Cât pârâtorii atât şi Grigore Ghica, "unii ca aceştia să fie de trei anatema".

In omorîrea lui Constantin Postelnicul a fost implicat şi Constantin vel paharnic, fiul lui Radu Verzarul. Cronicarul cu ură se năpusteşte asupra neamului lui: "Cum nu se poate face din mărăcine struguri, şi din rug smochine, aşa nu se poate face din neamul rău, - bun; ci din varza cea rea ce-i zice morococean, au eşit fiu-său şi mai morococean el". El moare într'un război, "căzând într'o tină tinsă, ca un câine ucis".... "Seminţa acestor nelegiuţi şi îndrăciţi, s'ar cădea.. să se topească şi

să se concenească. Atuncea au perit şi Preda vel Logofet Bucşanul şi Ivaşcu Ceperiul, şi alţi mulţi,că ...învăţa să omoare pre boiarii cei buni şi înţelepţi, ca să poată da jah ţării. "Doamne, judecă-i cu matca focului".

Osânda lui Dumnezeu îl ajunge şi pe Grigore Ghica, căruia îi moare un copil, iar el îşi "pierdu mintea şi sfatul cât nu ştia ce face, ci umbla tăvălindu-se în fiecare zi".

Mai departe, cronica îşi aduce aminte despre unii "boiari răi ce au fost în zilele lui Matei Vodă". Cu multă răutate, autorul vorbeşte despre Ghica Kistiarul şi Radul Verzarul. Cel dintâi "ca un lup" ..."prăda şi pre mari şi pre mici" şi-l compromite pe domnitor. Iar tatăl lui Radu Verzarul, devenit armaş,a fost "grădinar de verze la Ploeşti"..."o rea seminţă au fost, că nu s'au făcut varză bună, ci de nimic au răsărit fiul dracului"..."Acesta era om îndrăcit şi făr de ruşine, şi iubitor de a vărsa sânge omenesc".

Radu,fiul lui Tomşa, se potriveşte sfaturilor rele din care cauză boerimea cinstită suferă. Antonie Vodă "domnia foarte bine", dar diavolul se sălăşlui "în inimele unor boiari, anume Gheorghe vornicul Băleanu şi cu ginerele său Hrizea Visternicul şi Stoica Paharnicul...şi Radul Ştirbei dela izvor şi cu alţii mai mărunţi"...Ei se ridică "asupra a trei boiari....care sta pentru ţară şi pentru săraci....anume Mareş Banul, Radul Logofet Creţulescul şi Şerban Cantacuzino vel Spătar"....

Adversarii fac "o ceată spurcată", care pune la cale înlăturarea boerilor de treabă. Chestiunea ajunge în faţa divanului, unde domnitorul dă dreptate taberei Cantacuzineştilor. Luptele continuă şi sub domniile care urmează: boerii din ambele tabere se persecută cu înverşunare unii pe alţii. Cronicarul nu scapă ocazia să arunce învinuiri grave în contra partidului condus de Băleni şi să arăte credinţa, cinstea şi calităţile înalte ale oamenilor Cantacuzineştilor.

Cronica se termină cu domnia lui Şerban Cantacuzino, care a fost un om priceput, cu credinţă în Dumnezeu şi iertător, ca un adevărat creştin.

Aici se vorbeşte mult despre mama Domnitorului, care face o călătorie la Ierusalim cu fiul ei Mihail Cantacuzino. Se aduc mai mult laude mamei lui decât domnitorului, ceea ce ar da de bănuit că în familia Cantacuzinilor s'au produs oarecare neînţelegeri (C.GIURESCU, Contribuţii la studiul cronicilor muntene. Bucureşti, 1906, p.6).

Din cele expuse mai sus, se vede că "Istoria Ţării Româneşti", atribuită lui Stoica Ludescu, este o operă compilativă. Pentru această cronică, compilatorul foloseşte notiţele păstrate la curtea domnească şi pe la mânăstiri, "Viaţa patriarhului Nifon", cronica Buzeştilor; împrumută ceva din lucrările lui Matei al Mirelor, o cronică dispărută din zilele lui Matei Basarab; iar dela această domnie şi până la Şerban Cantacuzino, autorul foloseşte în parte ştirile din tradiţiile familiei Cantacuzineştilor şi

observaţiile personale.

Cronica este vădit părtinitoare. Autorul,un om al Cantacuzineştilor, îşi revarsă sentimentul de ură şi de dispreţ asupra cetei adverse de boeri.Intreaga cronică, în ultimele ei capitole, este pătrunsă de o patimă răutăcioasă şi de aprecieri exagerate la adresa familiei Cantacuzineştilor şi a oamenilor lor. Ea oglindeşte nu viaţa ţării, ci luptele pasionate dintre boeri, pentru posturile de comandă.

RADU POPESCU (HRIZEA)

Boerimea munteană, grupată în jurul familiei Băleanu, a fost rău atinsă de aprecierile puţin favorabile lor, a cronicei atribuită lui Stoica Ludescu. Trebuia dată o replică, şi ea veni din partea unui cărturar al timpului, Radu Popescu, care avea legături strânse cu gruparea boerilor din jurul Bălenilor.

Bunicul acestui cronicar a fost grec de origine, venit în ţară în primele decenii ale secolului al XVII-lea. Se numea Gheorghe Carida, şi pentru serviciile aduse domnitorului Leon Tomşa (1629-1633), el fu ridicat la rangul de boer. El îşi făcuse o avere frumoasă, dar pe timpul unei răscoale în anul 1655 fu omorît. Fiul acestuia, Hrizea, moştenise de la tatăl său, pe lângă avere şi însuşirile lui de a se acomoda la împrejurări şi cunoştinţele lui în materie de finanţe. Hrizea se căsătoreşte cu fiica marelui ban Gheorghe Băleanu, unul din cei mai bogaţi şi mai influenţi boeri din Muntenia. Ginerele marelui ban devine vistier.

Cronica, atribuită lui Stoica Ludescu, povesteşte cum Grigore Ghica "mult au cercat pentru Şerban ca să-l prinză şi n'au putut, că Dumnezeu l-a acoperit...Iar Băleanul cu ceata lui, fiind îndrăciţi nimică nu se ruşina ci tot îndemna pre Grigore Vodă să-l omoare". La venirea lui Duca Vodă la domnie, familia Băleanu continuă să conducă treburile

şi să-i persecute pe Cantacuzini. Când Duca fu nevoit să plece în ajutorul oştirii turceşti în "ţara căzăcească", "spurcaţii sfetnici" ai lui, printre care Băleanul şi Hrizea vistiarul conduc ţara. Când la domnie vine Şerban Vodă Cantacuzino, se încep persecuţiile în contra Bălenilor, şi Hrizea fu omorît printre cei dintâi adversari ai familiei Cantacuzinilor (1680).

Deci, cronicarul Radu Hrizea Popescu (dela moşia Popeşti a Bălenilor), era după mamă Român. Tatăl lui a avut grija să-i dea cea mai aleasă educaţie. Ca majoritatea Grecilor din familii mai bogate, Radu Popescu se pregătea pentru cariera diplomatică: cunoştea bine, pe lângă limba românească, limbile grecească, latină şi turcească. A ocupat mai multe funcţiuni în Ţara Românească. La 1675 el ocupă postul de logofăt de vistierie. După omorîrea tatălui său, în anul 1680, Radu Popescu împreună cu mama lui se refugiază în Turcia şi apoi în Moldova. Abia în

anul 1687 el se reîntoarce în Muntenia. Radu Popescu n'a jucat rolul mare, pe care l-a avut tatăl lui în viaţa politică a Munteniei, deşi ajunge până la demnităţile de mare ban şi mare vornic. Oportunist, Radu Popescu poartă o duşmănie constantă familiei Cantacuzinilor, care-l omorîse pe tatăl său. Acest fapt determină inconsecvenţa şi oscilaţiile în politica lui faţă de domnitori. Ataşat la început la Brâncoveanu, el comploteazâ în contra lui, ca să-l aducă la domnie pe fiul lui Grigore Ghica. Susţinut de către Nicolae Mavrocordat, Radu Popescu într'o vreme este în contra lui, ca mai târziu să revie la sentimente mai bune faţă de acest domnitor. A murit la adânci bătrâneţe (1731), călugărindu-se şi primind numele de Rafail monahul.

Opera lui Radu Popescu a dat naştere la întinse discuţii în literatura noastră istorică. Unii din istoricii literaturii noastre socotesc, că cronica familiei Bălenilor, cunoscută sub denumirea de "Istoriile domnilor Ţării Româneşti" (Magazinul

istoric pentru Dacia. T.I.pp.83-114,147-186; 211-250; 279-326; 343-379; T.II,pp.3-35), aparţine lui Radu Popescu, iar alţii susţin că aceastā din urmă cronică este scrisă de către Constantin Căpitanul Filipescu.(N. IORGA, Cronicele muntene. Bucureşti, 1899; şi N.IORGA, Istoriile Ţării Româneşti de Constantin Căpitanul Filipescu. Bucureşti,1902), că autorul acestei cronici, care într'un manuscris târziu poartă însemnarea că "a fost scris de Constantin Căpitanul", nu este altcineva decât Constantin Filipescu, un personagiu cunoscut în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, care a făcut "cariera de postelnic şi căpitan, de alcătuitor de cărţi pentru străinătate, de purtător al solilor şi de poruncitor al oştilor" (N.IORGA, Istoriile domnilor Ţării Româneşti,pag.II).

Această ipoteză, emisă mai înainte de către Aron Densuşianu (AR.DENSUSIANU, Istoria limbii şi literaturii române. Iaşi, 1894, p.224) şi susţinută

şi de către B.P.Hasdeu şi Al.Xenopol, a fost combătută de către C.Giurescu (C.GIURESCU, Contribuţii la studiul cronicilor muntene. Bucureşti,1906).

Regretatul istoric combate părerea cu privire la paternitatea cronicii lui Constantin Căpitanul Filipescu, susţinând pe baza unei critici interne a manuscriselor, că această operă este a lui Radu Popescu.C.Giurescu îşi argumentează părerea prin faptul, că această cronică formează partea întâia a cronicei lui care se începe cu anul 1688 şi care se completează cu alte două lucrări şi se termină cu 1724.

Intre aceste două opere există o legătură firească nu numai cronologică,ci şi ca stil, ca limbă şi ca idei (C.GIURESCU, Op.cit.,p.6 şi urm.). Deşi mai târziu, Em.Panaitescu a adus unele argumente în contra părerii lui C.Giurescu, arătând unele nepotriviri în povestirea din "Istoriile domnilor" cu "modul, cum s'au întâmplat faptele (E.PANAITESCU, Cronicarul Radu Popescu şi "Istoriile domnilor Ţării Româneşti".Buc.,1908);ipoteza lui C.Giurescu, de a se atribui cronica lui Radu Popescu

pare mai verosimilă.Pentru acest motiv vom examina "Istoriile domnilor, folosindu-ne de textul publicat de către N.Iorga (N.IORGA "Istoriile domnilor Ţării Româneşti").

Această operă cuprinde istoria Ţării Româneşti dela 1290 şi până la 1688. Lucrarea lui este însă cu mult mai amănunţită decât acea a lui Stoica Ludescu. Cronicarul are o cultură cu mult mai vastă decât aceea a lui Ludescu; pe lângă izvoarele de care se foloseşte Stoica Ludescu, el întrebuinţează şi izvoare noui şi dă multe ştiri din istoria universală.

Povestirea cu Negru Vodă este amplificată cu ştiri mai precise asupra originei romane a Românilor. El afirmă că "moşii şi strămoşii Rumănilor.... venise dela Roma în zilele lui Traian Impăratul Romii". Cronicarul motivează descălecatul lui Negru Vodă şi îl pune în cadrul istoriei vecinilor.Aici găsim ştiri cu privire la Bizanţ, la Turci şi la Unguri. Domniile următoare nu mai au caracterul analistic; ele sunt descrise pe scurt. Se repetă aproa-

pe aceleaşi fapte. In schimb, se descriu faptele petrecute pe timpul domniilor în întreaga lume, în aşa fel, încât cronica dă impresia unui cronograf, în care evenimentele istorice sunt expuse paralel. Astfel, despre domnia lui Mihai Vodă, se spune că el a domnit 19 ani, "întru a căruia domnie de s'au şi făcut niscaiva lucruri vrednice de auzit, şi nepomenindu-le alţii, noi încă tăcem. Iar de alţii, vecini şi străini de noi, ce au lucrat, după cum am găsit scris de alţi istorici, nu vom lăsa să nu dăm în ştiinţă".

Urmează ştiri - contemporane - din istoria otomană şi bizantină. La sfârşit, pe scurt, se vorbeşte despre războiul lui Mihai Vodă cu craiul unguresc Carol, care este învins.

Găsim ştiri împrumutate dintr'un cronograf sârbesc, cu privire la lupta "cneazului Lazăr cu Turcii, la viteazul Miloş Cobilici. Se povesteşte pe scurt descălecatul lui Dragoş Vodă în Moldova.

Evenimentele petrecute în acelaş timp în Moldova, Ardeal, în Turcia, în imperiul bizantin, adeseaori şi la popoarele slave, precum şi în Europa, se înşiră şi mai departe alături de ştirile scurte din istoria Munteniei. Sub domnia lui Neagoe Basarab se vorbeşte chiar de "Lumea cea Nouă (pe care), o au aflat Cristov Columbul, francesc, cu cheltuiala spaniolului". Tot aici aflăm că "Luter Marten, pentru pizma papii şi-au lăsat legea şi au lăsat legea ce ţiu acum luterii, la Vitemberga, şi la alte părţi". Sub Mihnea Vodă se dau ştiri cu privire la istoria Ruşilor.

Domnia lui Mihai Vodă este redată ceva altfel, decât la Stoica Ludescu. Cronicarul face insinuări răutăcioase cu privire la originea lui Mihai Vodă, care n'ar fi fost domnească. Cu toate acestea, Mihai Viteazul, luând domnia "mari vrednicii au făcut, mai vărtos cu vitejăile, de au supus Turcii, Ungurii, Moldovenii, de era şi iaste mirare". Războaele lui Mihai Viteazul sunt redate cu multe amănunte

Dela Mihai Miteazul încoace, autorul dă mai puţine ştiri cu privire la ţările vecine, cronicarul având ştiri mai multe cu privire la Muntenia şi Moldova.

Dela începutul domniei lui Grigore Ghica Vodă, cronica este mai originală; autorul descrie faptele aşa cum le-a cunoscut el şi prin prizma vederilor lui personale. Grigore Ghica "cârmuia norodul bine, şi era domnul judecător drept şi milostiv, şi gingaş întru toate lucrurile lui şi nemăreţ". El dă ordin să-l omoare pe Constantin Postelnicul Cantacuzino, pentru motivul că acesta organizase un complot în contra domnitorului - şi Radu Leon a fost "bun, şi cu boiarii şi cu ţara". Domnia lui ar fi decurs în linişte dacă n'ar fi "început Cantacuzinii a amestecea lucrurile, precum au fost învăţaţi, şi a turbura pre unii din boiari". La plângerile boerilor, vine un demnitar Turc, şi boerimea pusă la cale de Cantacuzini, "au scos de tot feliu mueri, feate care-şi zicea că i-au ruşinat copiii....featele zicea că

s'au bătut joc de dânsele, oamenii care-i zicea că i-au prădat, i-au căznit și altele". Domnitorul fu mazilit.

La venirea la domnie a lui Antonie-Vodă "se bucura toți de domn bătrân, de țară, nădăjduind de bine și de dreptate".... Iar feciorii lui Constantin Postelnicul Cantacuzino, Șerban Spătarul, Constantin Postelnicul Cantacuzino, Constantin Postelnicul, Mihail Postelnicul, Matei Cuparul și Iordache, găsiră vreme să caute moarte tată-ne-său, den cine a fost",... și încep persecuțiile în contra unor boeri.

Lupta între cele două tabere boerești este în plină desvoltare. Unii se ridică la demnități, alții sunt scoși, băgați în închisori, traduși în fața divanului domnesc. "Postelniceștii" cu oamenii lor, recurg la toate mijloacele "pentru ca să depărteze pre toți boiarii de pre lângă curte, și să le ia boeriile, să le dea la ai lor, ca să fie numai ei și care să vor supune lor".

Pe domnitorul Antonie, omul Cantacuzinilor, îl țin din scurt. "Că atâta îi scurtase toate veniturile, căci nici de mâncare nu era sătul, și de băutură, că-i da cât vrea el: în zi de dulce, carne de vacă cu apă și cu sare, în zie de sec, linte și fasole cu apă și cu sare. Vin îi da împuțit, ci trimitea cu urcioarele în târg Antonie Vodă și fie-său Neagul Vodă cu bani refeneà, de cumpăra vin de bea... ...și așa viețuia bietul Antonie Vodă".

Indignarea cronicarului în contra Cantacuzinilor se revarsă din plin atunci, când se descrie domnia lui Șerban Cantacuzino. Iată cum descrie Radu Popescu venirea la domnie a lui Șerban Vodă:

"Mare și întunecat nor, și plin de fulgere și de trăsnete, au căzut pre Țara Rumânească Șerban Vodă, carele, ca cu niște trăsnete, cu răutatea lui au spart și dăsrădăcinat nenumărate case de boiari și de slujitori și de săraci, și pre mulți au omorît cu multe feluri de caz-

ne, şi i-au sărăcit cu multe feluri de pedepse, precum istoria mai jos va arăta". Se povesteşte, cu toate amănuntele, prigoana domnitorului în contra boerilor, se înţelege, partizanii Bălenilor. Hrizea vistierul a fost băgat la închisoare, crezând că el şi-a însuşit banii ţării. S'a dovedit că el a fost cinstit. S'a inventat că el a trimis "zaharea" rea la Cameniţa. L-a pus să plătească o sumă mare de bani "şi-l îngrozea cu munci groaznice". L-a pus în libertate, dar peste câteva zile l-a închis din nou. S'a încercat să-l otrăvească, dar "nu-l putea omorî". Dar "cu altă moarte groaznică l-au omorît" (în ţapă), de şi-au plinit voia lui". Şerban Vodă persecută şi familia lui Hrizea, care de frică fuge peste Dunăre. Se dă un şir de boeri omorîţi. Dacă cronicarul ar scrie toate omorurile "tirăneaşte", "n'am avea hârtie să le rânduim toate".

Pune multe "dăjdi" pe ţară, "cât răsuflu boerii, slujitorii, birnicii nu mai avea: bătuţi, căz-

niţi în toată vremea, îşi vindea moşiile, ţiganii, viile şi tot ce avea, de le cumpăra Şerban Vodă şi ai lui". Se vorbeşte despre războiul Turcilor cu Nemţii şi Polonezii şi despre rolul Munteniei şi Moldovei în acest război. Plecarea lui Duca Vodă în Polonia se descrie în felul următor: Oştile lui Petriceicu Vodă "l-au lovit în ziua de Crăciun când şedia la masă". Trimişii lui Petriceicu "într'o sanie cu paie l-au pus, având numai un covor, şi o pernă, şi doi cai răi: unul negru, altul alb: hamurile de tei: den toată averea lui, cu atâta l-au dus în Ţara Leşască". Sub domnia lui Dumitraşcu-Vodă, în Moldova era o foamete mare: se mânca şi carne de om.

Cronica se termină cu moartea Smaragdei fiica lui Şerban, măritată cu unul din familia Bălenilor.

Din conţinutul acestei opere se vede, că Radu Popescul, pentru partea întâia, se foloseşte de cronica atribuită lui Stoica Ludescu, utilizând şi izvoarele de cari s'a folosit acest cronicar. La

aceste izvoare se mai adaugă şi un cronograf grecesc şi poate sârbesc, din cele traduse la noi. El cunoaşte bine şi cronica lui Grigore Ureche, precum a avut la îndemână şi o cronică polonă şi una ungurească. In partea a doua ,dela domnia lui Grigore Ghica, după cum am spus, cronicarul scrie istoricul Ţării Româneşti, din cele ce a cunoscut el personal.

Nota subiectivă, dictată de ura personală îndreptată în contra Cantacuzinilor, în deosebi în contra lui Şerban, dă povestirii lui Radu Popescu o putere şi o energie deosebită. Limba scrierii lui este colorată şi expresivă.

Dacă am admis paternitatea cronicei de mai sus lui Radu Popescu, cu atât mai sigur se poate presupune, că şi cronica scrisă de un asa zis anonim (Magazinul istoric. Vol. V, pp.93-184) este a lui Radu Popescu. Dealtfel, părerile tuturor cercetătorilor noştri în această privinţă sunt de acord. Prea evidente sunt dovezile din această cronică,ca-

re pledează pentru paternitatea lui Radu Popescu.

Cronica este o continuare a cronicei de mai sus, înserând evenimentele începând cu anul 1689 și terminând aproximativ cu anul 1717 (Textul din "Magazinul istoric"). Autorul își începe cronica cu domnia lui Constantin Brâncoveanu, ale cărui fapte sunt "multe și vrednice de auzit". Boerii munteni, după moartea lui Șerban Cantacuzino, îl aleg la domnie, pe care el n'o dorește. Boerii îl "luară de mână și-l împingea de spate", ca să-l convingă să nu "între (la domnie) alți oameni sau răi sau nebuni" să strice „țara".

In timp ce Brâncoveanul se alegea domn, "Șerban Vodă mortul, zăcea ca un om din cei proști, numai cu muiarea lui și cu fetele lui". Ele sperau să vină la domnie fratele lor, "dar n'au vrut Dumnezeu și tiraniile tătâne-său ce făcuse boiarilor și săracilor țării".

Aceleași aprecieri aspre le are cronicarul și cu privire la rudele lui și la boerii din antu-

rajul fostului domnitor, cum este Constantin Bălăceanu, ginerile lui Şerban Cantacuzino. Se vorbeşte pe larg de expediţia în Ardeal şi despre alte evenimente militare. In acelaş timp, cronicarul trece în revistă şi afacerile familiare ale domnitorului. In cronică, care are forma unor amintiri, se găsesc multe digresiuni, care adeseaori se referă la străinătate. Multe ştiri se dau cu privire la istoria Moldovei, la schimbarea de domnide acolo, la intrigile boerilor. Se vorbeşte despre războiul dintre Ruşi şi Turci; după aceea, se trece la afacerile din Polonia, unde moare Ion Sobiescki şi unde şleahta se opune la alegerea unui rege pământean. Se dau amănunte cu privire la războiul turco-austriac, la treburile Ungurilor.

In cronică găsim şi un ecou al nemulţumirilor Ruşilor de Petru cel Mare. Inregistrând că într'un an Ruşii n'au făcut nicio "ispravă", "nicăeri", cu toate că, după spusele unor negustori, Rusia se pregătea de război cu Turcia şi cu Tătarii

din Crimeia; se spune că se opuneau boerii ruşi. Faptul acesta "l-au aprins spre mânie" pe ţarul Rusiei, "că au omorît o sumă mare de boeri". Boerii rămaşi în viaţă "au făcut un sfat să-l omoare". Ţarul avea obiceiul să vină la toate incendiile din capitală. Şi complotiştii s'au gândit să dea foc capitalei. Ei au fost denunţaţi şi împăratul, ca să-i poată prinde pe complotişti, găseşte unul care seamănă cu el, îl îmbracă în haine împărăteşti. Acesta se duce la incendiu şi fu omorît.

Războiul dintre Suedezi, Poloni şi Ruşi este descris mai pe scurt. Vorbeşte despre prudenţa ("meşteşugul") lui Constantin Brâncoveanul, în războiul dintre Ruşi şi Turci din anul 1711. "El nu vrea să meargă nici spre o parte nici spre alta, ca să nu i se întâmple vreo greşală". După încheierea păcii între Turci şi Ruşi, "Cantacuzineştii, adică Seităneştii, cari din felul lor erau neodihniţi şi nemulţumitori tuturor domnilor", folosindu-se de faptul, că Turcii erau nemulţumiţi de Brâncoveanu,

încep uneltirile în contra domnitorului. In cele din urmă Constantin Vodă fu mazilit şi dus la Constantinopol cu întreaga familie. El fu "băgat în ediculă, unde au fost un loc mai de urgie".

Succesorul la domnie a lui Constantin Brâncoveanul, Ştefan Cantacuzino, era un "om nestătornic în cuvinte şi în fapte şi în jafuri fără cale şi fără dreptate, atât cât n'au rămas Episcopi, Egumeni, călugări, negutători, boiari, mari şi mici, care să nu fie jăfuiţi şi prădaţi, şi mai ales pre oamenii lui Constantin Vodă i-au stâns"... El făcea "tot glumind şi răzînd", "cu ceasul îşi schimba vorbele şi faptele, iar de a lua şi a jăfui, gândesc că nu va fi fost altul asemenea cu el în Ţara Românească, dar nici într'alte ţări".

Domnitorul cu oamenii lui "se nevoia (la Poartă) în tot chipul cu multe feluri de pâri", ca "să-l desrădăcineze pre Constantin Vodă din faţa pământului, precum au şi făcut". Ei reuşesc să-l fa-

că pe Sultan să-l omoare pe Constantin şi pe cei 4 feciori ai lui.

In afară de aceste două lucrări, Radu Popescu a mai lăsat o "Cronică a Ţării Româneşti", care descrie Istoria Munteniei dela 1700 şi până la anul 1728. Această cronică, care continua opera lui Radu Grecianu, a fost scrisă pe timpul când Radu Popescu se călugări. Este un fel de reîntregire a cronicei precedente,pe care el o scrie din îndemnul lui Nicolae Mavrocordat.

Aici, domnia lui Constantin Brâncoveanu se povesteşte pe scurt. Se simte aceeaşi ură în contra Cantacuzinilor, care erau oameni "vicleni şi pârâşi" şi o altă atitudine, mai puţin favorabilă, faţă de Constantin Brâncoveanu, care "nici o bunătate sufletească n'au arătat în viaţa şi domnia lui", ci a avut noroc. Cronica vorbeşte despre moartea a lui Brâncoveanu şi a fiilor lui cu aceeaşi indignare în contra Cantacuzinilor, şi aceleaşi aprecieri pentru Ştefan Vodă Cantacuzino.

Ştirile sumare dela 1700 şi până la 1716 servesc numai ca o introducere la domnia lui Nicolae Mavrocordat. Acest domnitor„se trage din Alexandru cel Bun şi Mare, din ţara Moldovei". Venirea lui în Muntenia se face cu mare alai, spre bucuria populaţiei. Toţi au înţeles "că domnul este înţălept şi blând, şi bun, şi iubeşte pre toţi.

După ce se povesteşte despre raporturile dintre Turci şi Nemţi, la Bucureşti se descopere un complot în contra domnitorului şi a împărăţiei, care au fost implicaţi un număr de boeri şi mitropolitul Ţării, Antim. Domnitorul Nicolae Mavrocordat este luat de "catanele" dela Nemţi şi dus în Austria.

După domnia scurtă a lui Ion Mavrocordat,vine iar la domnie Nicolae Mavrocordat. Domnitorul "cu multă înţălepciune, ce avea dată dela Dumnezeu" face mai multe îmbunătăţiri, între care el micşorează dările, puse mai înainte. Se dau ştiri cu privi-

re la ocuparea Olteniei de către Nemţi şi la boerii, care-i serveau pe Nemţi, cum a fost Barbu Serdarul, "începătorul turburărilor şi al stricăciunii ţării şi capul hoţilor şi al tâlharilor". Acest trădător "au crăpat şi s'au dus la dracul", pe care l-a pedepsit Dumnezeu "cu moarte rea şi groaznică". "încă viu fiind ochii amândoi din cap i-au sărit"

Se dau fapte din viaţa particulară a domnitorului cununţi, naşteri de copii, dar mai cu seamă se insistă asupra "lucrurilor mari şi mici" ce-l preocupau în legătură cu domnia.

Urmează un capitol intitulat "Din mila lui Dumnezeu şi din norocul Măriei Sale Domnului nostru, având pace în ţară m'am îndemnat a scrie din cele ce s'au întâmplat prin alte părţi". Aici găsim date cu privire la Persia, la imperiul rusesc, la moartea unor oameni mari din Europa, la Spania, la nunţile pe care le-a "făcut împăratul nostru al Otomanilor". Sunt şi ştiri din Muntenia, la venirea în

ţară a patriarhului Hrisant al Ierusalimului. Se vorbeşte şi "pentru patima şi multa nevoie, ce au petrecut Moldovenii",etc.

Toate aceste trei scrieri, luate în ansamblu, sunt izbitor de asemănătoare între ele. Cu toată inegàlitatea în expunerea faptelor, cu toate digresiunile şi lipsa unui plan mai mult sau mai puţin bine aranjat, se simte unitatea de concepţie a autorului, personalitatea lui persistentă în simpatii şi antipatii, pasiunea lui pentru anumite lucruri şi oameni, şi spiritul lui tăios, adeseaori sarcastic, volterian. Nici o operă scrisă în literatura noastră veche nu este atât de personală, ca scrierile lui Radu Popescu. Şi chiar dacă n'ar exista anumite indicii, că cele trei scrieri controversate aparţin lui, s'ar putea uşor presupune, că autorul lor nu putea fi altul, decât Radu Popescu.

Autorul posedă o cultură vastă, cunoaşte anumite lucruri,nu din auzite, ci cu o preciziune uimitoare. El ştie, că "întâiul crai al englezilor "au

murit de apoplexie", iar în locul lui a venit fiul lui "Gheorghie Avgust". Cunoaşte conţinutul "dietei" împărătesei Ecaterina, care moare. El este informat, că Ludovic al XV-lea a fost logodit cu "fiica craiului Ispaniei", dar strică logodna pentru motivul că aducându-şi mireasa la Paris a constat, că ea e prea mare. Se căsătoreşte cu "Maria fata lui Stanislav, carele au fost Crai în ţara Leşască". El notează, că "împăratul nemţesc, Carol al VI-lea", se împacă cu "Craiul Ispaniei, Filip al V-lea". El identifică cetatea persană Hemeda cu oraşul vechi grecesc Kiropolis şi cu cel din "legea veche" numit Susa şi arată după geograful Uluc Beiu "lungimea" şi "lăţimea" aşezării lui în grade.

In lucrările lui sunt citate în greceşte, latineşte, turceşti şi chiar poloneze. El ştie că deputaţii seimului polonez aveau dreptul de a pune "veto" oricărei hotărîri prin cuvintele "Ne pozwolim".

Ceea ce este interesant în opera lui Radu Popescu, este plasticitatea limbei şi energia stilului lui. Nişte boeri pribegi se ascund într'un ostrov, dar nici acolo "nu-i încape locul" şi încearcă să fugă "la cuibul lor" în Ardeal. Ostaşii nu pot să lupte, fiindcă ei sunt "pocăltiţi de foame". "Limba de om nu poate povesti" chinurile lui Constantin Brâncoveanu. Domnitorul intră în capitală "cu pompă domnească cu toată taifaua". Soldaţii "se înglotesc" pentru luptă. "Intristat până în suflet". Pe drumul Giurgiului stau "trâmbe, trâmbe de oameni", "păgânindu-se" "a avut împreunare cu domnul", "făcea mare îndemnare oştilor"; "ciocoinicie";"s'a întronat la mitropolie"; costeiu-castel. Pribegii "erau foarte practici şi ei întru ale domnilor trebi", "rebelişti" şi "rebeli","lovitură"; "şi-l oboară jos", "vrednice de râs", "vrednice de batjocoră", "întristăciune", sunt cuvinte şi figuri în majoritatea lor create de cronicar, ca şi o mulţime de neologisme şi

cuvinte turceşti şi greceşti.

Dar, unde stilul lui capătă o deosebită energie, - sunt rândurile unde el îşi exprimă indignarea, unde el îi ridiculizează pe adversari: "Dracului dăi fum de tămâie cât de mult, el rămâne în firea lui tot drac; aşa şi Golescu". Cuvântul "hoţ", "spurcat","tâlhar", "jăfuitor", "ticăloşii", sunt epitete de care cronicarul se serveşte la fiecare pas. Câteodată întâlnim şi expresiuni mai tari.

RADU GRECEANU

Unul din cei doi fraţi cărturari din familia Greceanu, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, Radu, se ilustrează nu numai prin colaborarea la editarea Bibliei (1688) lui Şerban Cantacuzino, a "Mărgăritarilor" (1691) şi al "Pravoslavnicei mărturisiri" a lui Petru Movilă (1693), ci şi printr'o cronică. Se ştie că fraţii Şerban şi Radu Greceanu

erau cei mai buni cunoscători ai limbii greceşti şi cei mai harnici cărturari ai timpului. Ei se trag dintr'o familie boerească din Muntenia şi sunt fiii lui Tudor Şatrarul. Sub domniile lui Şerban Cantacuzino şi a lui Constantin Brâncoveanul, ei joacă un rol însemnat în viaţa culturală şi politică a ţării. Şerban, fratele mai mare a lui Radu Greceanu, era căsătorit cu o fiică a lui C.Brâncoveanu şi ajunge la demnitatea de mare logofăt,demnitate pe care de altfel o ocupă şi Radu. Iar domniţa Păuna, soţia domnitorului Ştefan Cantacuzino, a fost sau fiica unuia din aceşti doi fraţi, sau sora lor.

Constantin Brâncoveanu, care conduce destinele Munteniei în una din cele mai frământate epoci a istoriei ei, era conştient de misiunea lui înaltă şi se gândi să lase posterităţii un istoric al vieţii lui, a cărei sfârşit tragic el nu îl prevedea. Domnia lui îndelungată a fost bogată în fapte politice şi culturale, şi trebuia să fie marcată de istorie, faptele trebuiau să fie înregistrate aşa cum

înţelegea domnitorul. Această misiune delicată a fost încredinţată lui Radu Greceanu, unuia din cei mai buni cărturari ai epocei.

Cronica lui Radu Greceanu s'a păstrat în două variante, una mai scurtă şi una mai lungă (Bibl.Ac. Rom.) şi a fost publicată, prima dată, partea care cuprinde anii de domnie ai lui Constantin Brâncoveanu dela 1689 şi până la 1700 (Magazin istoric. Vol.II, pp.129-176, 193-228, 321-324). Sub titlul "Istoria Ţării Româneşti dela 1689-1700". In anul 1906 apare o nouă ediţie, cu variante care cuprinde istoria domniei până în anul 1714 (ŞTEFAN D.GRECEANU, "Viaţa lui Constantin Vodă Brâncoveanu de Radu vel logofăt Grecianu).

După cum ne putem aştepta dela o cronică oficială, "Predoslovia" se începe cu laude exagerate aduse domnitorului. "Cu smerenie şi plecat mă închin Măriei Tale şi sărut stăpâneasca pulpană vestmântului Măriei Tale". (Citatele după textul din ediţia lui Şt. Greceanu). Urmează un pasaj retoric cu pri-

vire la virtuţile omeneşti, la bogăţie, la bunătate şi blândeţe, cu citate şi pilde din David,profetul, din Grigorie Teologul,din Dioghene, Platon,etc.Bunătatea domnitorului se revarsă asupra întregei ţări şi asupra "plecatului slujbaş, care este Grecianu," şi care ar vrea să-şi arăte recunoştinţa prin alcătuirea "acestei istorii" şi prin descrierea vieţii şi faptelor domnitorului şi arătarea drepturilor şi faptelor înaltului neam al lui.

Mai departe, autorul afirmă, că "politia luminoasă şi plină de bunătate" a domnitorului.... "este în adevărată asemănare cu înţălepciunea lui Democrite". Virtuţile domnitorului izvorăsc din "înţălepciunea şi multa bunătate" a lui. Arată pe scurt înfăptuirile lui Radu Vodă pe terenul bisericesc şi cultural.

Precuvântarea, care s'a păstrat în traducerea germană, se termină cu urări pentru domnitor, ca Dumnezeu să-l păzească mulţi ani "întru înaltul şi

luminatul scaun" al Domniei. Precuvântarea a fost scrisă în al zecelea an al domniei, adică în anul 1698.

Scrierea se începe în felul următor:

"Multe şi vrednice istorii fiind lucrurile şi întâmplările ce s'au întâmplat în zilele luminatului şi preacreştinului Domn Ţării Româneşti Io Constantin Brâncoveanu Basarab Voevod, şi de vreme ce ale altor domni vieţi şi istorii mai de nainte întru neuitare de alţii au rămas la letopiseţul ţării, aşa şi noi a pomeni de viaţa acestui....ne-am ispitit numai de câte a ţinea minte am putut, care în zilele noastre şi prin vederea noastră s'au întâmplat..."

Greceanu făcând legătura cu cronica scrisă mai înainte, începe cu sfârşitul domniei lui Şerban Cantacuzino, care trimite o solie la "împăratul nemţesc", care solie ajungând în Ardeal nu poate "desluşi" trebile. Şi atunci domnitorul îl trimite în

urmă pe nepotul său Constantin Brâncoveanu, care "cu multa sa vrednicie" angajează lucrurile.

După moartea lui Şerban, boerimea din Muntenia, adunată la mitropolie, îl alege domnitor pe Brâncoveanu, care ezită să primească.

Toată boerimea din Muntenia se bucură de venirea lui C.Brâncoveanu la domnie, în afară de "Constantin Bălăceanul, căruia vestirea domniei lui Constantin Vodă peste voie fiind...la mare mâhnire au venit". Acest Constantin Brâncoveanul, unul din boerii neastâmpăraţi ai Munteniei şi ginerile lui Şerban Cantacuzino, se găsea în fruntea unui grup de boeri nemulţumiţi, care aveau orientare spre Austria (spre Nemţi). C. Bălăceanu,o bună parte din viaţa lui şi-o petrece în pribegie în Ardeal şi Austria.

In curând, după înscăunarea lui Constantin Brâncoveanu, "Nemţii din îndemnarea şi pornirea hiclenilor şi vânzătorilor ţării, cărora capul Bălăceanul Constantin şi cu ai lui era", intră în Mun-

tenia. "Bălăceanul cu meşteşug" o aduce din Ardeal la moşia ei pe doamna lui Şerban Cantacuzino şi pe fiul ei,-care sprijiniţi de boerii nemulţumiţi,râvnesu să ia domnia. Intrarea în ţară a armatei "nemţeşti", în frunte cu Heissler, "om trufaş,fiind şi lacom", Constantin-Vodă şi cu boerii lui căzuse "în mare turburare şi întristare...văzând că prădase Nemţii ţara, cu povăţuirea şi îndemnarea hicleni-lor şi vânzătorilor de ţară care era şi venia să a-puce şi scaunul".

Domnitorul este nevoit să fugă dela Bucureşti, ceea ce dă prilej de bucurie lui Constantin Bălăceanu şi a văduvei lui Şerban Cantacuzino, căreia "şi alte fumuri mai mari (acei muieri) îi urla în cap". Dar "Nemţii nu urma după ale lor fandasii şi păreri nebuneşti" şi pleacă din ţară.Cu un lux de amănunte se vorbeşte despre campania Turcilor în Ardeal, la care participă şi Brâncoveanul. In luptele Turcilor cu Nemţii din Ardeal, unde izbânda este de partea celor dintâi, cade şi Constantin Bălăceanul.

Autorul cronicei nu scapă să facă şi o morală "vânzătorului" ţării.

Intrigi noui se ţese la Bucureşti în contra domnitorului, de către un alt grup de boeri în frunte cu Staicu Paharnicul. Se povesteşte, cum el a fost judecat şi spânzurat în Bucureşti, în mijlocul târgului la obor. Se pedepsesc aspru şi complicii lui Staicu Paharnicul. Cronicarul înregistrează toate evenimentele petrecute în familia domnitorului. Se descrie primirea fiicei domnitorului, Maria, măritată cu Constantin Duca, domnitorul din Muntenia, nunţile fiicilor lui Brâncoveanu, moartea mamei domnitorului, etc. Se înregistrează poruncile împărăţiei, pe care le îndeplineşte domnitorul, ca aprovizionări, ajutoare date armatei turceşti, trecerea sultanului spre Belgrad, etc. In câteva rânduri, cronicarul vorbeşte despre zidiri şi reparări de biserici şi alte înfăptuiri, cum a fost cu o fântână pe care domnitorul o face la Focşani. Toţi

adversarii lui Constantin Brâncoveanul sunt califi-cați, ca "răi",„hicleni", "vânzători de țară","zăvistnici", "turburători".

In urma intrigilor unor boeri și ale lui Alexandru Mavrocordat, C. Brâncoveanu este chemat la Poartă. Se descrie călătoria lui spre Constantinopol .

In cronica lui Radu Greceanu se găsesc date interesante cu privire la viața curții, la obiceiurile ei, la ceremonialul primirii solilor. Astfel,cu amănunte interesante, se redă primirea cu "multă ceremonie și orație" a "solului Angliei", care venise să vadă țara. Alaiul, cu care a fost dus solul la curtea domnească "în carâta cea mai frumoasă împreună și cu alte trei carâte...și cu mulțime de pedestrime", precum și primirea solemnă, ce i-o face domnitorul, sunt amănunte caracteristice pentru epoca lui Constantin Brâncoveanul."Intrând deci în Divan era foarte în bună tocmeală orânduiți, toată căpitănimea i ceaușii i stegarii slujitorești. După aceia

mai în lăuntru intrând în spătărie era toată boerimea ţării în orânduiala lor". Se dau salve de tunuri. "Iar pentru sănătăţi închinând şi de veselie mare s'au şi îmbătat atâta el (solul) cât şi boerii lui".(A se vedea studiul d. DAN SIMONESCU,Literatura românească de ceremonial. Bucureşti, 1939,p.40-41).

Sunt şi multe ştiri cu privire la Moldova,în deosebi la domnitorii ei şi câteodată la boerii ei, care pribegesc în Muntenia. Cronicarul îi zugrăveşte pe aceşti domnitori, aşa cum îi vede curtea domnească din Muntenia. De exemplu, Antioh Cantemir este om "rău", Dimitrie Cantemir este un "vestit ţelpiz". Chiar ginerile lui Brâncoveanu, Constantin Duca, nu este văzut bine. Se vorbeşte despre boerul Toma Cantacuzino, "vas primitor de zavistie","Iuda", care "uitând cinstea...fiind turbat de gândul trufiei şi cuprins de multă răutate şi zavistie" se dă de partea lui Dimitrie Cantemir şi fuge în Rusia, împreună cu armatele ruseşti bătute la Stănileşti.

Ştiri externe, în afară de cele date cu privire la Moldova, sunt puţine. Găsim date cu privire la războaiele Turcilor cu vecinii, la Carol al XII-lea şi Mazepa.

Aproape toate datele sunt notate cu precizie de cele mai multe ori, cu indicaţia zilei şi a lunei, ceea ce denotă, că autorul îşi scrie lucrarea din îndemnul curţii domneşti. Pe lângă curtea lui Brâncoveanu se ţinea un registru despre cele ce se petrecea în viaţa particulară a domnitorului, însemnate sub supravegherea personală a lui Brâncoveanu pe "foile unor calendare astrologice manuscrise" (EM.VÂRTOSU. Insemnările de taină ale lui Constantin Brâncoveanu. Bucureşti, 1940. Idem. Foletul novel. Calendarul lui C.Brâncoveanul. Buc., 1940).

Aceste notiţe oglindesc atitudinea domnitorului faţă de diferite probleme şi oameni. După cum se poate constata, datele din aceste însemnări coincid cu datele din cronica lui Greceanu, ceea ce

dovedeşte că el se foloseşte de ele în cronica lui. Prof. N.Iorga numeşte cronica lui Brâncoveanu un fel de "Monitor oficial" al Curţii domneşti, iar cronicarul "un registrator al vieţii de curte".

Cronica lui Radu Greceanu însă nu este aşa de imparţială şi de rigidă cum ar fi un "Monitor Oficial". Este drept, cronicarul aduce laude domnitorului numai în prefaţă. Intreaga cronică însă scoate în evidenţă calităţile domnitorului, opera lui, tactul lui,etc., pe când toţi adversarii lui sunt trataţi în felul cum ei sunt trataţi în cronicele de partid din Muntenia.

Cronica lui Radu Greceanu este cel mai preţios izvor de documentare,cu privire la viaţa domnitorilor noştri dela sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea. Limba scrierii lui Radu Greceanu este mai greoaie decât acea a lui Radu Popescu. Cunoscător bun al limbei greceşti, în cronica lui se resimte influenţa limbei greceşti, în deosebi în ce priveşte sintaxa.

Astfel, în scrierea lui, fraza este lungă şi întortochiată, iar verbul foarte des este aşezat la sfârşitul frazei. De exemplu: "iar nemulţumitor pre urmă s'au arătat, că binele care dela aceşti domni văzuse, îi uitase şi cu înşălăciuni şi meşteşuguri numai ca să mănânce, purtându-se, cu Constandin Aga Bălăceanul, mai pe urmă se alăturase, povăţuitor spre toate faptele rele făcându-se, ale căruia isprăvi întru care Constandin Aga nădăjduia, deşarte până în cea de apoi s'au cunoscut şi au rămas, nici o putere la mâna lui fiind, fără de cât minciuni şi cu nădejdi deşarte purtându-l, cum sfârşitul s'au arătat".

Atributul de obicei este aşezat înaintea substantivului "hoţescul meşteşug", "peste puţinţă cereri", "fără de minte om", etc. Găsim şi câte un cuvânt creat poate de autor: "s'au câmpit la Bucureşti" în sensul că s'au aşezat în tabără pe câmp.

In afară de traducerile cunoscute făcute din greceşte şi de "memoriile" lui Radu Greceanu, mai

traduce un poem din aceeaşi limbă, despre omorîrea postelnicului Constantin Cantacuzino. Dar despre acest poem va fi vorba mai departe.

STOLNICUL CONSTANTIN CANTACUZINO

A doua jumătate a secolului al XVII-lea şi începutul secolului următor formează epoca de aur a literaturii noastre vechi. Alături de literatura religioasă, care culminează cu tipărerea Bibliei (1688), se desvoltă şi literatura noastră istorică. Cărturarii acestei epoci, din ambele principate, sunt oameni cu înaltă cultură, cu largi cunoştinţe de limbi străine. Dintre numeroasele personalităţi culturale din această epocă, Stolnicul Constantin Cantacuzino este poate cea mai eminentă figură a Munteniei. Este fratele mai mic a fostului domnitor Şerban Cantacuzino şi fiul postelnicului Constantin Cantacuzino.

Acest din urmă fu omorît în anul 1663 de către Grigore Ghica-Vodă, fapt care se redă în croni-

cele din Muntenia. De numele postelnicului Constantin Cantacuzino este legată o operă literară, care merită să fie menţionată. Postelnicul Cantacuzino fu omorît la mânăstirea Snagov în urma ordinului domnitorului. Se stabileşte ulterior că postelnicul n'a avut nici o vină şi a căzut victimă unor intrigi din partea unor boeri. Faptul acesta a impresionat mult boerimea de atunci. Un autor necunoscut scrie un poem în limba greacă în care se descrie moartea tragică a postelnicului Constantin Cantacuzino. Poemul se tipăreşte la Veneţia, iar pe la sfârşitul sec. al XVII-lea el se traduce în limba românească de către Radu Greceanu (EMIL VÂRTOSU, O povestire inedită în versuri despre sfârşitul Postelnicului Constantin Cantacuzino. Bucureşti, 1940).

In anul 1735 această operă ar fi fost tipărită în româneşte. Nu s'a păstrat nici ediţia grecească, nici cea românească. S'a găsit numai o copie a textului românesc (incomplet), din secolul al

XVIII-lea, pe care l-a editat d. Emil Vârtosu (Op. cit.).

Poemul este cea mai întinsă operă versificată, după Psaltirea mitropolitului Dosoftei. Autorul chiamă "pământul şi cerul", "stelele şi luna" şi toată lumea să asculte "povestea de jale" despre "marea strâmbătate" ce s'a făcut Postelnicului Constantin Cantacuzino, care este calificat ca "om mare" "şi prea înţelept". In fraze înflorite autorul arată cum prietenii lui buni l-au trădat.

"Zicându-i c'ar fi umblat ca să schimbe domnia
Şi domnului care era să aducă mazilia"

Se vorbeşte, cum Mihnea Vodă

„Pre şaisprezece boiari mari îndată i-au închis
Şi într'o noapte i-au omorît şi casele le-au stâns.
Numai decât i-au sugrumat, pângăritul acela,
Nejudecaţi, nevinovaţi, ucigaşul acela!"

Postelnicul Cantacuzino aflând despre aceasta,

pribegeşte în Moldova. Mihnea Vodă intervine la Poartă pentru extrădarea lui. Un rol urât îl joacă nepotul lui, Dumitraşco Cantacuzino, un om rău, invidios şi ingrat.

La venirea la domnie a lui Grigore Ghica, postelnicul se bucura de "cinste", deşi el nu dorea nici un fel de boerie, ci îşi căuta de gospodăria lui şi-l recomanda pe nepotul său. Postelnicul Cantacuzino îl ajută pe Grigore Ghica:

„Că sfiatnic bun lui îi era, şi bun învăţătoriu,
Cât îl făcuse de-i zicea "drept judecătoriu",
Şi după ce domniia bine de tot să întemeiase,
El încă s'au tras înnapoi, la ţară se duseease,
La satele-ş să preumbla, cu lunile el şedea,
Aşa pustíul iubea, ca o turturea".

Dar domnitorul pleacă cu oastea la cetatea Uivar. Treburile le conduce Dumitraşcu Cantacuzino, care, ca om lacom, distruge avutul ţării. Postelnicul Cantacuzino încearcă să-l tempereze, dar acesta,

în loc ca să-l asculte,îl pârăşte la domnitor. Vine domnitorul şi dă poruncă "pre bătrân să-l ridice". Il duc la Mânăstirea Snagov, "la locul de peire". Scena omorului nu s'a păstrat. Poemul este interesant, cât prin stilul lui retoric,atât şi prin caracteristica persoanelor, care figurează în el.

Data naşterii Stolnicului Constantin Cantacuzino nu se cunoaşte. Probabil, că el s'a născut în preajma anului 1650, căci, în anul 1663, când a fost omorît tatăl său, el se găsea în oastea dela Uivar (Ocna Mureşului), în calitate de postelnic. Probabil, că încă în casa părinţilor el învaţă limba grecească, iar după anul 1663 el pleacă în străinătate, ca să-şi facă studiile. In familia Cantacuzinilor s'a păstrat următoarea tradiţie: "Numitul Stolnic Constantin Cantacuzino din copilăria sa a fost dat cu totul asupra învăţăturii; la limba elinească era un mare filosof. După ce a ve-

nit în vrâstă, s'a dus în Europa iară pentru învățătură; la Roma a învățat limba latinească și italienească, în care limbă era desăvârșit spudeu. El pentru practică a petrecut câțiva ani în Viena, în Veneția, în Varșovia și pe la alte crăii ale Europei... Viața și vremea o petrecea pururea cu dascălii, cu spudeii și cu oamenii procopsiți" (N. IORGA. Ist. lit. rom. Vol.II,p.186, Cf. MIHAI CANTACUZINO, Genealogia Cantacuzinilor din 1787).

S'a păstrat un carnet de studii al Stolnicului Constantin pe timpul când el se găsea la Padova, în Italia. (N.IORGA, Operele lui Constantin Cantacuzino. București, 1901, p.1-12).

El cuprinde însemnări din anii 1665-1669 cu privire la banii ce-i avea asupra lui, la cărțile pe care le cumpără, la "purcesul" lui din Constantinopol. "Și apoi", citim în aceste însemnări, "am venit aici la Paduva (Padova), purcegând den Veneția zi Vineri după prânzu". Aici el își caută "dascal și loc

bun de şăzut". El îşi găseşte adăpost "în casa popei ce-i zic Alviz Florie", care îl întreţine pentru 15 ducaţi pe lună. Ia lecţii "în orânduită vreame" dela dascălul Antonie Academicul. Filosofia el o învaţă "la luminatul şi mult ştiutul Albanie Albanez". Urmează "fizica"; matematica o învaţă la "luminatul Bouvici."

Din aceste note, se vede că el călătoreşte prin Europa, ia contact cu diferite personalităţi culturale. La Padova el tipăreşte o hartă a Munteniei, "care nu se găseşte până acuma".

Se întoarce în ţară,probabil pe la 1670,căci în acest an el face o călătorie în Moldova. In anul 1672 el este prigonit de către Grigore Ghica-Vodă, ţinut la închisoare şi schingiuit. In cele din urmă el se refugiază la Constantinopol. Sub Duca Vodă,în anul 1675, el se reîntoarce în Muntenia, unde îndeplineşte o misiune în Polonia. Dar, în curând fu arestat din nou.

Sub domnia fratelui său, Şerban Cantacuzino, Stolnicul Constantin devine sfetnic intim al domnitorului şi preşedinte al divanului. Se îndeletnicea mai mult cu ştiinţa. In ultimii ani, între Şerban şi Constantin se ivesc neînţelegeri pe chestiunea politicei externe. Şerban înclina mai mult spre Nemţi. Acest fapt a dat naştere la bănuială, că Şerban Cantacuzino ar fi fost otrăvit de către C.Brâncoveanul, cu ajutorul Stolnicului Cohstantin Cantacuzino.El însă refuză s'o primească şi intervine pentru venirea la domnie a lui Constantin Brâncoveanul, care-i era nepot.

Stolnicul Constantin Cantacuzino joacă un rol politic mare sub această domnie. Brâncoveanul ţine seama de sfaturile unchiului său, care i-a fost ca "un tată". Pe la sfârşitul domniei lui Brâncoveanul, raporturile dintre domnitor şi Stolnicul Cantacuzino nu erau tocmai bune. După Constantin Brâncoveanul, scaunul domniei fu ocupat de către fiul stolnicului Constantin Cantacuzino, Ştefan.Domnia

lui scurtă se sfârşeşte cu omorîrea lui şi a tatălui său, Constantin Stolnicul, într'o închisoare din Constantinopol.

Stolnicul Constantin Cantacuzino era unul din cei mai eruditi oameni ai epocei. El avea o cultură umanistă remarcabilă: cunoştea la perfecţie limba greacă şi latină, cunoştea limba italiană. Avea noştinţi mari în istorie. Cărturarii străini, cari l-au cunoscut, admiră înţelepciunea şi cunoştinţele lui vaste. Agentul diplomatic al Suediei, Hyltéen, scrie despre Stolnicul Cantacuzino: "Sunt aici câţi-va boeri cuminţi şi cărturari, cari au văzut lumea... ..mai ales un unchiu după mamă al domnului, contele Cantacuzino, un bătrân cinstit, care prin studii şi călătorii în străinătate a căpătat o mare experienţă şi mare dibăcie" (N.IORGA, Ist.lit.rom.Vol.II, p. 192).

Cam cu aceleaşi cuvinte îl caracterizează pe Stolnicul Constantin Cantacuzino şi Gherasim, patriarhul Alexandriei, care spune că l-a cunoscut pe

"întru tot vestitul Costandin, mai dennainte marele stolnic, carele cu frumuseațele ai preaînțeleptii și dumnezeieștii lui înțălepciuni luminează toată politia".

Principala operă a lui Constantin Cantacuzino este "Istoria Țării Românești, întru care să coprinde numele ei cel dentâiu și cine au fost lăcuitori atunci, și apoi cine au mai descălecat și apoi cine o au stăpânit până și în vremile de acum, cum s'au tras și stă".

Lucrarea lui Constantin Cantacuzino s'a păstrat în câteva manuscrise-còpii, fără semnătura autorului, fapt care a dat naștere la discuții pe chestia paternității operei.

Primul editor al acestei opere (G.IOANID , Istoria Țării Românești. București,1859) atribuie această istorie ierodiaconului Daniil din Chișinău. B.P.Hasdeu, constatând marea erudiție a autorului cărții, a emis părerea că autorul acestei opere nu este altcineva decât Nicolae Milescu Spătartul (Co-

lumma lui Traian. 1872, N.31,p.274).

Această părere şi-o însuşeşte cu oarecare rezerve şi M.Kogălniceanu în ediţia a doua a Cronicilor României (M.KOGĂLNICEANU. Cronicele României. Vol.I,pp.85-129). Aron Densuşianu ajunge la concluzia, că autorul cronicei a fost mitropolitul Munteniei Teodosie. In sfârşit, prof.N.Iorga făcând o analiză amplă a conţinutului cronicei şi a împrejurărilor în care ea a fost scrisă şi bazat şi pe unele indicaţii indirecte, ca şi pe alte lucrări ale lui Cantacuzino, susţine că "Istoria Ţării Româneşti" a fost scrisă de către Stolnicul Constantin Cantacuzino (N.IORGA, Manuscripte din biblioteci străine relative la Istoria Românilor. In "Analele Acad. Române. Seria II, tomul XXI,pp.78-94).

Al.T.Dumitrescu, crede că această cronică a fost scrisă de către fostul mitropolit al Ardealului Daniil.(AL.T.DUMITRESCU, Contribuţiuni la istoriografia rom. veche. In "lui I.Bianu". Buc.,1916, pp.227-263).

Unul din argumentele care pledează pentru această părere este și scrisoarea lui Constantin Cantacuzino, din Martie 1694, către generalul italian Marsigli, în care el spune că lucrarea care-l interesează pe Marsigli "cere timp și osteneală mare, ceia ce pro posse eu o fac în limba românească, pentru a lămuri mai mult analele acestei țări, dar deocamdată nu e terminată" (N.IORGA, Op.cit., p.70).

Să vedem care este cuprinsul cronicei lui Constantin Cantacuzino.

Intr'o "predoslovie" lungă, autorul arată greutățile ce stau în calea unui istoric al Munteniei. "Cu greu zic", spune cronicarul, "că foarte îmi este, de vreme ce nu aflu eu până acum, măcar cât am ostenit, cât am cercat, cât am întrebat, și de științi și de bătrâni domiriți și înțălepți, și în tot chipul m'am trudit și prin alte părți și cu cheltuială am nevoit, ca doar aș fi aflat vre-un istoric carele și de țara aceasta, d'începătura ei

și de lăcuitorii ei și domnitorii ei...dar încă până astăzi nici acel scriitor, nici acel spuitor n'am aflat" (Citez după N.IORGA. Operele lui Constantin Cantacuzino. București, 1901).

Cronicarul constată "scădere mare și jale într'acest norod, a neștiinței și a nevrerii să învețe fiind, este pricină de este astăzi, nu numai de râsul altora și de ocară, ci și orbi, muți, surzi sântem de lucrurile și de faptele celor mai de demult, ce într'acest pământ s'au întâmplat și s'au făcut".

Mai departe, Cantacuzino arată că nu s'a păstrat aproape nimic nici în tradiția orală ("spuneri și povești"), iar ce s'a păstrat este "foarte slab lucru și cu primejdie de a le crede", căci "unul una, altul alta băsmuiaște". Cronicarul știe să aprecieze și valoarea cântecelor de vitejie, dar și ele sunt sărace în amintiri și sunt scurte. Tot așa și hrisoavele domnești care dau ceva știri mai temeinice, nu i-au adus mare folos, "pentru că risipit lucru grăesc și foarte

pe scurt zic şi fără cap povestesc". Pentru acest motiv autorul culege date din istoricii străini, "măcar că unii dintr'acei ce scriu de dânsa (Ţara Românească), ca nişte străini ce sânt şi voitori de rău, unii un adevăr scriu, ce-i micşorează lucrurile şi pe lăcuitorii ei rău defaimă şi multe hule găsesc".

Deşi autorul cronicei anunţă în titlul ei că ea va cuprinde istoria ţării până în zilele cronicarului, subiectul ei cuprinde problema originei poporului românesc, aşa cum face şi Miron Costin în cartea lui „De neamul Moldovenilor".

Cartea se împarte în următoarele 7 capitole: 1) Despre numele Ţării Româneşti; 2) Supunerea Daciei lui Traian; 3) Geografia veche a Daciei; 4) Dacia colonie romană; 5) Numele de "Vlah"; 6) Cât timp au stat Românii sub autoritatea imperiului; 7) Despre Huni.

Capitolul întâi este consacrat Daciei. Cronicarul afirmă, că "toţi scriitorii ţărilor, istoricii într'aceasta se tocmesc cum şi ţara aceasta fiind cu

Ardealul şi cu Moldova, îi zicea Duchia şi Ghetia". El îi combate pe aceia cari (Bonfiniu) susţin că Dacii şi Geţii n'ar fi acelaş popor, invocând mai mulţi istorici.

După ce vorbeşte despre virtuţile Dacilor, cari "erau oameni varvari şi groşi, idolatri, iar oştaşi mari şi tari la bătaia războaelor", cronicarul trece la încercările împăraţilor Romani de a-i cuceri. Impărăţia romană a fost cea mai puternică pe pământ. Dar împăraţii ei nu reuşesc să cucerească până la împăratul Traian. Acest împărat era învăţat, înţelept şi drept "şi cu inimă mare, mai vârtos întru ale oştilor lucruri"'. El se ridică cu multă oaste, cucereşte mai multe ţări. "Pe unde mergea, drumuri mari de piatră făcea şi şanţuri groaznice trăgea. Precum şi până astăzi se văd şi la noi aici în ţară, cărora încă troianuri le zicem".

Sprijinit pe mărturii istorice, cronicarul povesteşte războiul dintre Romani şi Daci; ca şi Miron Costin, el vorbeşte despre "acel pod mare minune", pe

care l-a făcut Traian peste Dunăre. Se descriu luptele dintre armatele lui Decebal şi ale lui Traian, înfrângerea Dacilor şi colonizarea Daciei cu Romani.

Autorul revine asupra Daciei, combătând părerile greşite ale unor geografi. Cronicarul adeseaori se abate dela subiect, ideea însă principală este că Ungurii n'au dreptate în chestia aşezării Românilor în aceste părţi şi că Moldovenii, Muntenii, Ardelenii şi Macedonenii sunt de aceeaşi origine. Tot atât de incoherent ca expunere este şi capitolul, în care se discută originea cuvântului "Vlah".

Se citează martorii din diferiţi autori; printre care pe istoricul polonez Martin Cromer. Cronicarul nostru nu este de acord cu părerile acestuia, în privinţa originei Vlahilor sau Românilor pe care-i crede "amestecătură a Romanilor şi a varavilor", iar limba lor o socoate o "limbă nouă din cea veche a lor varvară şi romană, ruptă şi amestecată, au şi cu aceia se slujesc". Deasemenea, stolnicul Cantacuzino nu este de acord cu afirmaţia lui Cromer cu privire la

Ardeal, care după acest scriitor ar fi populat "de Unguri, de Saxoni, de Săcui și de acești Valahi".

Autorul nu-l trece cu vederea nici pe "Lorinț Toppeltin din Mediaș", cu care autorul nu se împacă în privința originei Românilor. Iar istoricul Ion Zamoschi, "ale căruia ziceri și basne...mai mult sânt de râs decât de crezut", face, după părerea autorului, și mai multe confuzii.

Autorul, mai departe, vorbește despre luptele Cuțovlahilor cu Grecii, cu care ar fi înrudiți și se oprește destul de larg asupra Grecilor și a raporturilor lor cu Romanii, combătând părerile greșite ale Grecilor cu privire la Români. Cronicarul revine la chestiunea originei Românilor și a continuității lor în Dacia. El își formează această părere în felul următor: "Insă, dar Românii, cum sunt rămășițele Romanilor celor ce i-au adus aicea Ulpie Traian, și cum că dintr'aceia se trag și până astăzi, adevărat și dovedit este de toți mai adevărații și de crezut istoricii".

Constantin Cantacuzino a cunoscut şi opera lui Grigore Urèche cu interpolările lui Simion Dascălul. "Nu numai unii din neştiuţii Greci zic, cum că Rumânii nu pogoară din ostaşii şi bunii Romani, din carii s'au zis de multe ori, că au lăsat Traian aici, ci din răi şi hoţi...ci şi alţii aceasta o bănuesc".

Cronicarul arată în ce împrejurări a cunoscut această cronică în Moldova, cum el a copiat-o, şi citează şi pasajul respectiv din această cronică; "aceste basne", continuă cronicarul "şi ca aceastea şi am cetit de pogorîrea şi ijdirenia Românilor, adecăte, cum ar fi fost dintr'acei tălhari şi furi şi au fost adus Laslău Craiu...ci nu ştiu cu ce îndrăzneală şi cu ce neruşine acela ce au scris întâiu o va fi făcut: că de o fi luat din cronica ungurească, care eu încă eu nu o am văzut, nici dela altul am auzit una ca aceia; au poate fi, pentru că pururea şi nevindecaţi şi Ungurii au stătut vrăjmaşi şi pizmaşi Rumânilor".(N.IORGA. Operele lui Constantin Cantacuzino,p.132).

Cantacuzino vorbeşte cu indignare despre Unguri şi conduita lor din Ardeal faţă de Români, pe care i-au făcut iobagi. Ei au inventat aceste "băbeşti basne şi nesărate vorbe". Cu argumente logice, el combate teoria strecurată în cronica lui Ureche. Se povesteşte şi despre descălecatul al doilea în Moldova. Cu acest prilej, autorul insistă din nou asupra originei noastre latine: "Iar noi într'alt chip de ai noştri de toţi, câţi sânt Români, ţinem şi credem...sântem adevăraţi Romani şi aleşi Romani în credinţă şi bărbăţie...Insă Rumânii se înţeleg nu numai ceştia de aici, ci şi cei din Ardeal, care încă şi mai neaoşi sânt, şi Moldovenii şi toţi câţi şi într'altă parte să află şi au această limbă...că toţi aceştia dintr'o fântână au izvorît şi cură".

Capitolul al 6-lea este consacrat întâmplărilor din Dacia după Traian. Autorul şi aici face mai multe digresiuni, ca şi în ultimul capitol în care se vorbeşte despre Huni, din care se trag Ungurii. Cronica, în manuscrisul de care s'a folosit

Iorga,se abrupe cu o caracteristică, pe care el o face cuceritorului Atila.

Am semnalat, că opera lui Constantin Cantacuzino se sprijină pe izvoare străine. Din cele interne (româneşti) el l-a cunoscut pe Grigore Ureche, şi poate pe Miron Costin, deşi autorul, de obicei cinstit în arătarea izvoarelor, nu-l citează. El aminteşte o mulţime de autori străini, şi anume pe Aristotel, Titus Livius, Cromer, Toppeltin, Bonfinius, Cario, Gluverius, Retius, Nicolaus Olahus,Flavio Biondo, Callimachus Buonaccorsi, Blau, cărţi din sfânta scriptură, etc. Cu toată inchoerenţa expunerii din opera lui Constantin, se vede cultura lui largă şi spiritul lui critic de erudit din şcoala umanistă.

Constantin Cantacuzino, după cum am arătat în altă parte, intenţiona să scrie întreaga istorie a Munteniei. El pregăteşte pentru aceasta materialul necesar, pe care l-a culea din documentele păstrate

prin mânăstiri şi pe la particulari. S'a păstrat o „cronologie tabelară",care cuprinde date cu privire la descălecatul al doilea al Munteniei, care s'ar fi făcut în anul 1215, şi la domniile dela acest an şi până la anul 1666. La alcătuirea acestei cronici, el se foloseşte şi de un letopiseţ.

Stolnicul Constantin Cantacuzino mai traduce din greceşte în româneşte testamentul lui Dona Pepanc In afară de aceasta, Constantin Cantacuzino a scris şi un răspuns generalului Marsigli, care, pentru o lucrare a sa cu caracter istoric şi geografic, a cerut lui Constantin Cantacuzino informaţii cu privire la Muntenia şi Moldova. Răspunsul trimis în anul 1697 este însoţit şi de o listă a domnitorilor Munteniei şi Moldovei. Harta Ţării Româneşti a fost publicată la tipografia Seminarului din Padova; nu s'a păstrat, dar sunt informaţii precise, că asemenea hartă a fost folosită de către unii savanţi ai Apusului.

---ooo---

BIBLIOGRAFIE

1. BRÜKNER AL. Dzieje literatuy Palskiej Wzarysie. Tom.I. Warszawa,1921.

2. DENSUŞIANU ARON. Istoria limbii şi literaturii române.Iaşi,1894.

3. DUMITRESCU T.AL. Contribuţiuni la istoriografia românească veche. In "Lui I.Bianu". Buc., 1916.

4. GIURESCU C. Contribuţiuni la studiul cronicelor muntene. Bucureşti, 1906

5. GRECEANU ŞT."Viaţa lui Constantin Vodă Brâncoveanu" de Radu Vel Logofăt Greceanu.Bucureşti, 1906.

6. HASDEU P.B. Columna lui Traian Nr.31. 1872

7. IORGA N. Istoria lit. rom. Vol.I. Bucureşti,1925

8. IORGA N. Cronicele muntene din secol. al XVII-lea. Anal. Acad. Rom. Seria II. Tom.XXI.Bucureşti, 1899.

9. IORGA N. Istoriile Ţării Româneşti de Constantin Căpitanul Filipescu. Bucureşti,1902

10. IORGA N. Istoria lit. rom. Vol.II.Bucureşti,1926

11. IORGA N. Operele lui Constantin Cantacuzino.Bucureşti, 1901.

12. IORGA N. Manuscriptele din biblioteci străine relative la Istoria Românilor. Anal.Acad. Rom. Seria II-a, Tom. XXI.Bucureşti,1899.

13. IOANID G. Istoria Ţării Româneşti.Bucureşti,1859.

14. MAGAZIN ISTORIC PENTRU DACIA. Vol.I-II.Bucureşti, 1845, 1846. Vol.IV-V.Bucureşti,1847.

15. MAGAZIN ISTORIC PENTRU DACIA. Istoria Ţării Româneşti dela 1689-1700. Vol.II.Bucureşti, 1846.

16. PANAITESCU EM. Cronicarul Radu Popescu şi Istoriile domnilor Ţării Româneşti.Bucureşti, 1908.

17. PAPIU ILARIAN AL. Tezaur de monumente istorice pentru România. Vol.I.Bucureşti, 1862.

18. POPESCU A.N. Nifon Patriarhul. Studiu biografic. Publicat în revista "Biserica ortodoxă". Bucureşti, 1914.

19. SIMONESCU D. Literatura românească de ceremonial Bucureşti, 1939.

20. SIMEDREA T. Episcopul Hotinului. Viaţa şi traiul Sf.Nifon Patriarhul Constantinopolului. Bucureşti, 1937.

21. TOCILESCU GR. Viaţa lui Preda, Radu şi Stroe Buzescul. Columna lui Traian. Nr.27-34. Buc.1871.

22. VÂRTOSU EM. Însemnările de taină ale lui Constantin Brâncoveanu. Bucureşti, 1940.

23. <u>VÂRTOSU EM.</u> Calendarul lui Constantin Brâncoveanu. Bucureşti, 1940.

24. <u>VÂRTOSU EM.</u> O povestire inedită în versuri despre sfârşitul Postelnicului Constantin Cantacuzino. Bucureşti, 1940.

----ooo----

TABLA DE MATERII

---ooo---

L I T O G R A F I A

C. Ionescu

Str.Popa Nan 6

Bucureşti